

Szín

A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET LAPJA

5/2

TARTALOM

Közművelődési jelenségek és jelentések

Lipp Márta: Kulturális segítőmunka 1

Borbáth Erika: Kisvárosi közművelődés 2000 – Az elmúlt évtized analízise 8

Borbáth Erika: Zirc város kulturális koncepciója 14

Arcképek

Eredics Gábor 19

Kárpát-medencei kulturális műhelyek

Kárpát-medencei népzenei találkozó (Sághy Erna) 23

„Friss és eleven folyónk a nép” – A CSEMADOK XIX. Országos Közgyűlése Dunaszerdahely, 2000. március 11-12. (Romhányi András) 24

Természet – tudomány – ember

Lipp Tamás: Azok a csodálatos madarak 25

Molnár Ákos: Pókfajok a hazai természetvédelem tükrében 28

Könyvkritika – Könyvajánlás

Tűzsiholó – Emlékkönyv a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére (Sághy Erna) 31

Ajánló, felhívás

A SZÍN a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg
SZÍN 5/2 – 2000. április

SZÍN – országos közművelődési folyóirat. Megjelenik kéthavonta. A Magyar Művelődési Intézet lapja.
Szerkesztő bizottság: Bóka Mária (Székesfehérvár), Gyulai Lajos (Miskolc), Jagasics Béla (Zalaegerszeg),
Kary József (Eger), Romhányi András (Magyar Művelődési Intézet), Szabados Péter (Kaposvár)

Főszerkesztő: MÁTYUS ALIZ

Kiadja a Magyar Művelődési Intézet. Felelős kiadó: FÖLDIÁK ANDRÁS

A szerkesztőség címe: 1011 Budapest, Corvin tér 8.

Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101. Tel.: 201-5053; Fax: 201-5764

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Évi hat szám ára áfával: 607 Ft + postaköltség

Borítóterv: Szüts Eszter

E számunkat Molnár Ákos (Fülöpháza) rajzaival illusztráltuk.

ISSN 1416-6925

KULTURÁLIS SEGÍTŐMUNKA*

Az életmód kifejezés a hetvenes, nyolcvanas évek nagy szlogenje volt, nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte. A kor szellemét jól tükröző összefoglaló jellege és a humán értelmiségre megbűvölően ható programadó felhangja alkalmassá tette, hogy a különféle társadalmi területeken tevékenykedők összekötő, közös szemléletet jelző bensőséges fogalma legyen: mint az emberi élet szociokulturális megközelítése.

Ez a korszak érlelte be a hetvenes évektől fokozatosan végbemenő társadalomtudományi paradigma-váltást, amely a Max Weber-i értelmező szociológiából átvett érték-központú kultúrafelfogás helyére a Geertz, Bourdieu, Foucault nevével fémjelvezhető „mindennapi kultúra” értelmezést állította. Míg megpróbálták leválasztani a tisztán kulturális jelenségekről a társadalmiakat, más magyarázó elvet kellett keresni a kultúrán belül, amely az elmosódó osztályhelyzetnél árnyaltabb tagolódás kifejezésére is alkalmas. Ahogy az értékek kezdtek homogenizálódni, a kulturális különbségek kezdtek finomabban differenciálódni, amit csak a kultúra finomszerkezetéből, a szimbólumok jelentéséből és a kifejezések egyéni jellegéből lehetett érzékelni. Az ötvenes-hatvanas évek szociológiájának kurrens témája a társadalmi osztályok és a hozzájuk köthető kultúra volt. A hetvenes évek kutatásainak slágerei a „szociokulturális csoportok”, az úgynevezett „életmód csoportok” voltak, ami inkább a közös tudást, az életforma hasonló kidolgozottságát jelentette, mint a közös célt (ld. a Bourdieu-tól származó „életstratégiák” fogalom tudományos karrierjét). Szemben a korábbi osztály-kultúra megközelítéssel, amely az életképzéseket vizsgálva a külön értékek meglétét emelték ki, mint a társadalmi különbségek tükröződését. A hetvenes években nagy zavart okozott és sokszor tévútra vezetett a két megközelítés egybemosása: amikor a szubkultúrákat a saját külön értékrend kimutatásával akarták meghatározni. Ha nem tudták kimutatni, kétségbe vonták a létét. Ékes példája ennek a könyvtárnyi meddő vita, hogy létezik-e az Oscar Lewis által leírt „szegénység kultúrája”, ha egyszer nincs a többségi társadalomtól lényegileg eltérő érték-profilja. Holott ekkor a valóságban már a legvaskosabb társadalmi különbségek sem az eltérő értékekben, hanem az azonos értékek eltérő jelentésében fejeződtek ki. A hetvenes évek érték-kutatásai Illinois államtól Magyarorszáig rendre kimutatták, hogy a legpreferáltabb értékek – társadalmi helyzetre való tekintet nélkül – a béke, a család, a jólét és az egyéniség kibontakoztatása.

A kultúrakoncepcióban bekövetkezett változás azt a változást követte, amely a háború utáni évek gazdaságilag szegényebb, de eszmékben gazdag időszakát felváltó jóléti társadalom létrejöttével végbement.

A korábbi, érték-központú nézet a kultúrát elsősorban mint eszmerendszert tekintette, amely a közösségek, a társadalmi csoportok céljait meghatározó eszményeket, a szemléle-

tet adja. Középpontjában az értékek hangsúlyozásával a kultúra szellemi tartománya áll. Ennek a szociológiai fogantatású kultúra-koncepciónak a virágzása, amely a közösségeket teszi a fő helyre, arra a történelmi periódusra esik (a világháborút követő konszolidációs folyamat), amelyben oly nagy átrendeződés ment végbe, hogy társadalmi méretekben kellett új eszményeket elsajátítani, az életnek új értelmet adni. Ez a helyzet minden radikális társadalmi átalakulás idején. Új közösségek, társadalmi csoportok jönnek létre, melyek eszméik alapján, a kultúra elementáris – alkalmasint ideologikus – jegyein különböztetik meg magukat. Ezekben az időszakokban a kultúra hangsúlyozottan közösségi jellegű és eszmei meghatározottságú. A társadalmi hovatartozás *érzése* a lényeg, s ehhez elegendő felmutatni a közös életforma *kereteit*, a külsődleges jegyeit.

A rendszerváltás utáni első nagy átrendeződés az erő eszménye mentén ment végbe. Akik nem akartak kikapcsolódni az áramkörből, azoknak fel kellett mutatni valamilyen lényegi jegyét, hogy az „erősekhez” tartoznak, s hogy gyengeségnek, s lejárt érvényűnek tartják az intellektuális „okoskodást”. Ezt az eszményt is igen különböző kulturális szinten lehet kifejezni, de ilyenkor nem ez a fontos. Ad absurdum azonos körbe kerülhet egy kifinomult polgár egy „félalfabéta polgárral” a közös életfelfogás, a törekvések és ezek kívülről is látható jegyei alapján, mint például a jól karbantartott test, az érdeklődés szándékának határozott kifejezésre juttatása, a dinamikus életszervezés, stb.

A mindennapi kultúra-felfogás érvénye megállapodott társadalmi helyzethez, hosszú konszolidált periódushoz köthető, amikor az élet kényelmesebbé tételén, az életmódok „cizellálásán” van a sor. Ekkor a kultúra elsősorban mint „praxis” jelenik meg (Bourdieu), s tudás jellege kerül előtérbe. Angolosan a „skill”, a „know-how”, magyarul szólva a „csízió”, a mindennapokat élvezetesebbé tevő tudások, technikák, fogások: az egyre tökéletesítettebb készségekként megjelenő életforma. Ekkorra az életforma körvonala elhalványodnak, s az élet „csinálásának módozatai” kerülnek előtérbe. Kulcsfogalommmá válik az „életvezetés”. Ezt a periódust nem az életformák, a keretek, az elhatárolódást hangsúlyozó szembeszökő jegyek, hanem az életmódok jellemzik. Ilyenkor az elkülönítő elvek a bensőséges dolgok tartományába hatolnak be, s az árnyalt nyi különbségek is döntőnek számítanak. Az érték-központú kultúrák inkluzív, befogadó, átfogó jellegével szemben a mindennapi kultúrában az számít, ami exkluzív. Gondoljunk a hetvenes évek nyugati divat-szociológiai leírásaira vagy pl. a Hair című filmre, amiből világossá válik, hogy a milliomos fiatal és az alsóbb osztálybéli egyformán hord farmert, csak az előbbieket méregdrága szalonból kikerült egyedi darabot. Valószínűleg az sem véletlen, hogy a hetvenes évek divatos hazai lekiicsinylő mondatfordulata az volt, hogy az illető „nem tudja megkülönböztetni a tornacipőt a teniszcipőtől”. Ezekben a korszakokban aki ad magára, az egyéninek akar látszani, aminek egyik megnyilvánulása, hogy sikk lesz valamilyen ínycsenek vagy egyenesen dekadensnek lenni.

A hetvenes évek pedagógiájának eszménye – nálunk is – a „teljesítményképes tudás” lett, a korábbi, erős ént adó „szilárd erkölccsel” szemben. Tudományos kategóriaként előtérbe ke-

*A tanulmány része a „Kulturális segítőmunka elmélete és gyakorlata” című átfogó kutatásnak, mely a Művelődésszervezeti és Fejlesztési Osztály keretében zajlik. Jelen dolgozat a Budapesti Művelődési Központ felkérésére készült, s a főváros művelődési házainak úgynevezett „életmód programjait” dolgozza fel 1983 és 2000 között.

rül a „redukció” fogalma (Husserl, fenomenológia), amely a köznapi észjárásat teszi meg érdeklődése tárgyává. Azt a logikát, amely a szellemi dolgok immanenciájára fittyet hányva kiveszi belőlük a számára szükségeset. Darabjaira szedi őket, és a mindennapi élet heurisztikája szerint elrendezve közhasznú, „élő-kultúrára” váltja. Használja a kultúra mindkét tartományát, az értékeket és az ismereteket is, de megfosztja őket „nagyszabású mivoltuktól”, saját törvényeik szerinti létezési formájuktól, s az egyes ember léptékéhez igazítva vulgarizálja. Az embernek önmaga mélyebb megértéséhez, érzésvilágának felismeréséhez és vágyainak alátámasztásához, mintegy az életvitel igazolásához „érvként” használja az eszme-töredékeket. A rendszerszerű tudásból kimazsolázott ismeretekkel, technikákkal pedig önmaga megértett jelentésének kifejezését gazdagítja.

Amit mindennapi kultúráként veszít „fenségben”, megnyeri realitásában: a józan ész tartalmává és egyúttal csiszolójává válik. Ez a hétköznapi élet követelményéhez asszimiláló redukciós folyamat teszi lehetővé annak a kulturális eszköztárnak („tool-kit”) a kimunkálását, amely képes az egyénítésre: az egyedi arculatok megalkotására és árnyalt kifejezésére. Ezekben az időszakokban a kultúra individuális beállítottságú és az egyénivé válás igényét ösztönzi.

Eszmény-orientált periódusban a mindennapi problémák kerülnek előtérbe, sőt azok olyan súlyosak, hogy teljesen új készségek kellenének a megoldásukhoz. Pont az a baj ugyanis, hogy az új helyzetben a régi tudás nem szuperál. Át kell „készelemezni a kulturális eszköztárt”, s ilyen roppant munkára, amely szinte a gyerekkoréhoz hasonlítható mérvű tanulást tesz szükségessé, az ember akkor szánja rá magát, ha értelmét látja, ha célt lát maga előtt, amellyel a jövőjét biztosítani tudja. Az ellenkező oldalról közelítve: ebben a tudáshiányos periódusban arra van legelőször szükség, hogy a kiüresedett eszmék helyére újak kerüljenek, amelyekben hinni és amelyekhez kapcsolódni lehet, amelyek miatt érdemes a mindennapi kultúrát „újra-tanulni”. A kultúrának ilyenkor definiáló, kijelölő, irányadó szerepe van, ami az erejét hívja ki. Egy átrendező társadalomban nélkülözhetetlenek az egyértelmű „elkülönítő elvek”, amelyek képesek megmozdítani a szívet is és az észet is. Ezeknek az időszakoknak a kultúrájában „kicsire nem adnak”. A dinamika számít és nem a részletek. A kultúra „húzó-ágazatává” az értékek válnak, amelyek kettős arculatukkal azt a célt szolgálják, hogy kielégítsék azt a szintén kettős elemi vágyat, mely szerint a cselekedeteink értelmét keressük, s másfelől egy meglett értelem szellemében cselekedni is akarunk. A „tudni miért” és „tudni mit” kettős igényéhez az értékek adnak eligazítást. Eszményként fókuszba álltanak és kívánatosá tesznek egy célt, normaként pedig komolyan vetetik a betartását. Ezzel a rigorozitással biztosítják, hogy egybekössék a társadalmilag együvé tartozókat, s hogy azok megkülönböztethessék magukat az életformájuk alapján. Az értékeknek ez a két aspektusa körülhatárolja egy vágyott élet kereteit. Csak a kereteit, ám azokat határozottan, egyértelműen. Olyan elementáris értékeknek kell a középpontban állnia, ami képes az elemi, elsődleges jelentése mentén szortírozni az embereket. Az egyértelműség azért fontos, hogy könnyítse tisztázni a frontokat, ki hol áll és ki merre tart. S nem kevésbé a gyakorlati kivitelezést is, hogy ne lehessen eltévedni az értelmezések útvesztőiben, s hogy ne tegye lehetetlenné a vonzó életforma cselekvésre, megvalósítására indító átélését annak a bizonyos csíziónak, a kifinomult élettechnikák birtoklásának a hiánya. Az életfor-

ma kereteinek kitöltésére – sokszor rafinált tudással, egyéni színekkel – az ilyen periódusok kevésbé érzékenyek. Pedig ez az, ami az identifikációt megszilárdítja, a viszontagságokkal szemben ellenállóvá teszi. Ezekben a társadalmilag nyitott időszakokban nemcsak felemelkedni, hanem lecsúszni is könnyű, pont a felszínes társadalmi identifikáció vagy annak teljes hiánya miatt.

Hogy lehet ilyenkor a kultúrával segíteni? A segítő gyakorlatnak mindenkor erőfeszítéseket kell tennie a periódus egyoldalúságának ellensúlyozására. „Előre kell dolgozni”, s elsősorban az egyéneket a lehető leghatékonyabban hozzá kell segíteni az identifikáció elmélyítéséhez az eszmények egyénítésével, s az adott életforma kereteinek kitöltéséhez szükséges tudás megszerzésével, új készségek kialakításával. Hangsúlyos feladat a személyiségfejlesztés, mert ennek a korszak nem kedvez, ugyanakkor enélkül gyenge lábakon áll a társadalmi azonosságtudat, s nem állja ki az élet által feladott nehézségek próbáját.

Közösségi tekintetben is előre kell dolgozni, tudatosítani kell az egységet. Ilyenkor a társadalmi megosztottságot szemmel láthatóvá teszik a nyers érdekkülönbségek, amelyek kulturálisan az értékek különbözőségében fejeződnek ki. Az értékek akkor tudnak össz-nemzeti szinten egységbe kerülni, ha az életformák feltöltődnek új tudással, amely kulturálisan niveláló hatású. Ez lehetővé teszi a különböző társadalmi csoportok eltérő értékeinek egy átfogóbb keretbe történő integrálását. Ekkor azonban nem a differenciáló erővel rendelkező eszmény, hanem az integrálni képes eszme kerül a középpontba. A hovatarozásban az erősen átélhető érzést kezdi háttérbe szorítani a kifinomult tudás. Az értékek közös nevezőre kerülnek, az értelmük kitágul egy univerzális eszme égisze alatt, amely a jelentések sokféleségét képes magába foglalni.

A kulturális segítőmunkának ezt a folyamatot kell előrevetítenie. Ez elsősorban intellektuális úton lehetséges, ami az egyéni tudatra hat. A közösségi munkában az eszmények életközelsége hozása, a minták eltérő variációinak megismerése segíti a jelentések finomodását, ami ilyenkor a legsürgetőbb.

Megállapodott társadalmi helyzetben viszont, amikor a kultúrával szemben támasztott követelmények praktikusak, felértékelődnek a kultúra közhasznú elemei. Ekkor nem elég tudni, amit mindenki tud, egyéni leleményre is szükség van, hogy értékeljék az embert. A problémák nem annyira elemiek, mint inkább rafináltak. A hetvenes években az élet olyan, a kor szelleméből adódó dilemmákkal volt terhes, amit igen sokan egyénileg is átéltek. Ezeket – eltávolodva a kortól – az ember sokszor utólag mondvacsinálnak érzi. Gondoljunk csak a „beépülni vagy kívül maradni” értelmiségi vívódásra. Ez nemcsak keleten volt jellemző, a hatalomtól való függés-függelenség kérdése a nyugati értelmiségnek is egyéntett drámája volt.

Ha az élet sínen van, nem a célok, hanem azok értelme kerül előtérbe. A célok értelmének megkérdőjelezése állandóan napirenden van, anélkül, hogy maguknak a céloknak a megváltoztatása komolyan felmerülne. Sokaknak szenvedést okoz ilyenkor, hogy az „értelem” kikopik a célok alól a jól olajozott hétköznapi életben.

Ami a konszolidációhoz nélkülözhetetlen, az a mindennapi élethez szükséges virtuóz tudás, a tervezés és a kivitelezés, a „jövő fölötti rendelkezés” biztonsága. Ez teszi lehetővé, hogy előjójjenek a „nem mindennapi problémák”, hogy az emberek fölkeljen a vágy arra, hogy önmagukon túlmutató dol-

gokkal kezdjenek el foglalkozni. Ahogy az eszmény-központú periódus az adekvát mindennapi tudás megszerzésének vágyát kelti fel, és új közösségeket formál az egyéni érdekeken, úgy a praktikus periódusok eszmény-keresők, és egyénítik a közösséget.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a vizsgált időszak (1983–2000) mind a két periódust érinti. A nyolcvanas évek eleje a mindennapi kultúra virágzásának ideje, a második fele az egyre erőteljesebben fellazuló társadalmi viszonyoké. A kilencvenes évekkel nemcsak a rendszerváltás, hanem az átmeneti társadalmakra jellemző új kulturális periódus is kezdetét vette, azé a periódusé, amelyben az értékek fokozott jelentőségre tesznek szert.

A nyolcvanas évek második felének „túlérétt”, felbomló időszaka kiábrándulást hozott. Az évtizedforduló tiszavirág életű föllelkesedése nem tudta ellensúlyozni a radikális társadalmi átalakulás kezdeti, különösen kritikus időszakára jellemző elbizonytalanodást, és a céltalanságba forduló, válságossá fokozódott érték-vákuumot.

Izgalmas nyomon követni, hogy az ország fővárosának művelődési házai reagáltak-e és hogyan az elmúlt 17 év korszakváltást hozó, az emberek életét jelentősen befolyásoló társadalmi-kulturális folyamataira.

A vizsgált periódus négy, egymástól jól megkülönböztethető, eltérő karakterű szakaszra bomlik:

1. 1985 előtt
2. 1985-től 1989–90-ig
3. 1989-től 1994-ig
4. 1994 után

1. Az 1985 előtti programok tisztán hozzák az úgynevezett „megállapodott társadalmi helyzetre” jellemző hagyományos életmód-kultúrát. Folytatódnak az immár körülbelül 1 évtizede útjukra bocsátott progresszív, s még mindig sikeres formák, amelyek koncepcionálisan és hangsúlyozottan a mindennapi élet problémáihoz kapcsolódó szemléletükkel a közművelődés megújítását szolgálták. Az egyik fő vonulat az életmód-kultúrát direktben segítő **közhasznú ismeretek** gazdagítását célzó művelődési alkalmak, melyek a háztartással, az egészséggel, a lakás- és otthon építéssel-szépítéssel, az étkezési szokásokkal, stb. kapcsolatosak. Az országos trendek is hasonlóak. Ekkorra érik be a Népművelési Intézet Művelődési Otthon Osztályának „nyitott ház” kísérlete, amelyet 1976-ban kezdtünk Beke Pál vezetésével és nagymértékben Varga Tamás invenciói alapján. Ezt a nagy horderejű, a mai napig páratlan, és kellőképpen mindaddig nem kiértékelt munkát, ami az egész szakmát fölpezsdítette, és a korszak szellemi áramlatával szinkronba hozta. Úgynevezett „tematikus anyagokat” készítettünk az ország legjobb szakembereivel, amelyek egy-egy szakterület (pl. bőrművesség, szövés, szabás-varrás, főzés stb.) didaktikusan felépített gyakorlati ismereteit tartalmazták abból a célból, hogy bárki otthon vagy a művelődési házban elkészíthesse belőle saját maga, csak a didaktikus anyagra támaszkodva, amit szeretne: egy bőr papucsot, egy táskát, egy makramé virágtartót, stb. Ezek a segédanyagok a hiányos, a mindennapi kultúrára akkor még „rámozdulni” képtelen könyvkiadást is próbálták pótolni. A nyolcvanas években már követték ezt a szemléletet a „lomhább ágazatok” is, elkezdődött a szakácskönyv és egyéb receptkönyv dömping, TV-műsor, stb.

A fővárosi intézményekben ennek az évtizednek az első felében évente 10–12 ilyen jellegű program volt. Ezek többsége lazább közösségi keretek között, klub-formában működött:

asszony klub, kismama klub, a komplex, divattal, konyhaművészettel, lakberendezéssel egyaránt foglalkozó Módi Klub a nyitott ház kísérlet nyomán a Rideg Sándor Művelődési Házban, ínyenc klub, stb. Tanfolyami formában ekkor már csak főzés, háztartásvezetés működött évente 5–6 helyen.

A hetvenes évek másik nagy progresszív kezdeményezése, a pszichológiai kultúra terjesztése, a mentálhigiéné nyomán kb. hasonló mennyiségű program volt a nyolcvanas évek elején: évente kb. 10–12 alkalommal. Ezek elsősorban, a kor szellemének megfelelően többségükben a személyiségre koncentráltak, s ezen belül nem egy meghatározott készség fejlesztésére, hanem a személyiség egészére. Még stabilan vannak a hetvenes évek legelején indult önismereti klubok (évi 2–3), a kreativitást segítők (pszichodráma, kreatív személyiségfejlesztés), de divatosabbak a feszültségoldó, közérzetjavító csoportok, autogén tréningek (átlagosan évi 5–6 alkalom). A közösséget mint támaszt alkalmazó formák közül kétféle lehet ebben az időszakban találni: Teaházat 2 helyen, s ugyancsak két helyen még a rendszerváltás után is fennmaradó Alkoholelles Klubit. Ez utóbbiról merevsége, formalitása miatt a mentálhigiénés szakmának nem túl jó véleménye volt. (Ld. Közösségi mentálhigiéné. Szerk. Gerevich József.) Mégis örvendetes, hogy a Menta Klub hosszú évekig folyamatos maradt később is a Fővárosi Gázművek Művelődési Házában és a Corvin Művelődési Házban, valamint a Viktória Klub a Csepeli Munkásotthonban.

A folyamatosság egyébként is jellemző volt azokra az évekre. A stabilitást minden tekintetben előtérbe helyező korszaklem nyilvánult meg abban, hogy a **folytonosság** más formák esetében is általános volt, de jellemző volt a **szaktudományokra** (pszichológia, orvostudomány) **való támaszkodás** és a **szakosodás** is. Az egyéniségre való törekvés univerzális volt ebben az időszakban, nemcsak a személyekre, hanem az intézményekre is vonatkozott, amelyek közül néhány az egyéni arculatát épp a mentálhigiénés, pszichológiai programok által nyerte. Pl. Józsefvárosi Művelődési Ház, Danúvia, Derkovits. 1983–84-ben a 12, 1984–85-ben a 10 pszichológiai forma 9–9 művelődési házban zajlott.

A harmadik programtípus a **sportra, testmozgásra** épül (évi 26–28 alkalom). Ezek zöme kondicionáló torna és aerobic. A keletiek közül még csak a jóga jelenik meg, ez is elvétve (évi 2–4 alkalom).

Új formaként már megjelenik egyedileg a betegségre épülő **önsegítő csoportok** elődje, az évekig fennmaradó „Írisz Klub” a szembetegeknek (József Artilla Művelődési Központ) és a mozgássérültek klubjai, amiből 1983-ban még csak 4, 1984–85-ben már 19 db van. S megjelenik a következő időszak nagy „slágere”, a tanácsadás is 1984-ben, ami ekkor még a fizikai egészségre vonatkozik, mint orvosi diagnózis és tanácsadás, de így is abszolút újdonságnak számít. (Lágymányosi Közösségi Ház és XXII. ker. Művelődési Központ).

Táblázatban összegezve ezt az időszakot:

db

Programfajta	1983-84	1984-85	Összesen
Életmód	12	11	23
Pszichológia	12	10	22
Önsegítő	4	19	23
Sport, torna	28	26	54
Összesen	56	67	122

2. 1985-től 1989–90-ig: A nyolcvanas évtized közepétől a rendszerváltásig az életmód-programok dömpingje kezdődik, nagyon is pontosan előre jelezve egy társadalmi változás előszelét. Ebben a pár évben minden a keresés és a szabadság jegyében zajlik. Összeér két dolog, egy lezáruló korszak vége, és egy radikálisan új kezdetének előkészítése, amely már kezdi megteremteni és kihordani egy másik kor szellemének kulturális jelenségeit. A régi és az új formák párhuzamosan, egymás mellett élve egyedülállóan gazdaggá teszik ezt az 5 évet úgy mennyiségileg, mint a választék sokszínűségét tekintve.

Tovább folytatódnak a jól bevált korábbi klubos formák: asszony klub, életmód klub (pl. az Almássy Téri Szabadidőközpontban évek óta), kismama klub, családi klub, gasztronómia. A tanfolyamok színesednek, az egyre inkább előtérbe kerülő saját bevétel fontossága kezdi érzékennyé tenni a művelődési házakat a piac igényeire. Népszerűek a fogyókúra tanfolyamok, a szépségápolók, a dohányzásról leszoktatók (még szigorúan az orvostudomány eredményeire és nem a természetgyógyászatra alapozva). A hagyományos életmód korábbi legfontosabb, a közhasznú ismeretek gyakorlati bővítését célzó területei, mint a háztartásvezetés, főzés, varrás, „lecsorog” a gyerek szintre. Felnőtteknek ilyen programokat már alig-alig szerveznek. Ez jól mutatja, hogy ezek a témák ebben a megközelítésben már a végüket járják.

db

Programfajta	1985-86	1986-87	1987-88	1988-89	Összes.
Hagyományos életmód	25	14	15	21	75
Alternatív életmód	1	3	5	7	16
Pszichológiára épülő	17	16	14	14	61
Alternatív lelki segítő	-	4	4	4	12
Önsegítő csoportok	22	21	20	10	73
Sport ebből keleti	39	37	49	71	196
	10	12	18	18	58
Hagyományos összesen.	93	76	80	98	346 (76%)
Alternatív	11	19	27	29	86 (24%)
Összesen	104	95	107	127	433

Az újként megjelenő formák közösségi jellegűek, és nem elsősorban az ismeretszerzésre, hanem egy új életszemlélet együttes átélésére épülnek. Úttörőnek számít e téren a Belvárosi Ifjúsági Ház évekig fennmaradó Biokultúra Klubja. 1987–88-tól megjelennek az „életreform klubok”, kezdetben az előző szakasz életmód klubjainak mindennapi kultúra szemléletéhez kapcsolódó praktikus jelleggel. Ezek középpontjában – különösen kezdetben – az egészséges táplálkozás új megközelítése áll. A periódus végére, 1988–89-ben megjelennek a praktikumon túlmutató, új életszemléletet hordozó, más életfilozófiát nyújtó természetgyógyász programok (reflexológia, a természetközelséget, természetességet hangsúlyozó Vitális Klubok, stb.).

A mozgásra, sportra, egészségmegőrzésre épülő klubok, körök száma látványosan főlészlik, jelezvén a küszöbön álló korszak értékpreferenciáját, amelyben kimagasló szerepe van az

erőnek, a fittségnek, a fizikai kondíciónak. Összességükben a programok megduplázódnak, de a fizikai állóképességet segítő 1989-re megháromszorozódnak (!). Ezen a programfajtan belül megy végbe a legnagyobb átrendeződés. Itt mutatkozik meg leglátványosabban, hogy megnövekedett az igény új életelképzelések, életeszmények keresésére. A korábbi sport, torna, mozgásos programok között egyre nagyobb lesz azoknak az aránya, amelyek egy új életforma létrehozásához ideológiát és komplett életszemléletet képesek nyújtani. A jóga mellett színes sokféleségben jelennek meg a karatétól az aikidón keresztül a judoig, ju-jitsuig a művelődési házak által kínált lehetőségek.

Komoly változások mennek végbe a mentálhigiéné területén is. Különösen 1985 és 1987 között megnő a „klasszikus”, a pszichológia tudományára épülő programok száma. Mintegy „hattyúdalként”, mert később, ahogy szaporodnak az okkult/metafizikai életszemléletet is nyújtani tudó lehetőségek, úgy szorulnak háttérbe ezek.

Ebben a pár évben a hagyományos mentálhigiénés kínálat is bővül. A még 1988-ig létező önismereti körök, feszültségoldó, autogén tréningek mellett egyre jobban előtérbe kerülnek a célzott tréningek: menedzser-tréning, kommunikációs-, szexuális problémákat oldó-, karrierképző- stb. tréningek. A régi, már kevésbé népszerű formákat úgy próbálják vonzóvá tenni, hogy meghatározott célcsoportnak hirdetik meg (pl. autogén tréning óvónőknek). Az önismereti körök végőráikat élik, 1987–90-ig már csak kis-szerűeknek szervezik, de később számukra is kombinálják, hogy fönnttartható legyen még egy ideig iránta az érdeklődés. (Pl. önismereti szakkör 14 éveseknek, az önismeret művészete kurzus 12 éveseknek, kamaszok önismereti köre, önismeret a pszichodramában). Az önismereti körök ezzel az utolsó etappal eltűnnek. Ugyanez lesz a sorsa 1987-re a Teaháznak is. Megjelennek azonban új formák: encounter-csoportok, válási szemináriumok, esetmegbeszélő csoportok. Igen nagy jelentőségű, hogy már 1986-ban föltűnnek – ekkor még kizárólag csak a ifjúság számára – a kilencvenes években tért hódító tanácsadási formák, amelyekben kezdetűl fogva a komplexitás elve érvényesül: a lelki tanácsadás együttesen jelenik meg a szociális jellegű segítség elemeivel. Úttörő volt e téren a Petőfi Csarnok, ahol jogi, orvosi, pszichológiai, kertészeti tanácsadás folyt. Új forma a „Kamasz panasz” tanácsadás, elsőként 1986-ban, az Albertfalvai Közösségi Házban. 1987–88-ban az ifjúsági tanácsadás mellett további tanácsadási formák vezetődnek be: lelki-, párkapcsolati tanácsadás, s ekkor kezdi meg a karrierjét a már inkább metafizikai/ természetgyógyászati beütésű „életvezetési tanácsadás”.

1988–89-ben a mentálhigiéné eddigi, elsősorban az ismeretszerzésre alapuló hagyományos tanfolyami formái és a klubok, körök megszűnnek (kivéve 2 AE klubot és az említett serdülő önismereti csoportokat). A helyüket átveszi a tanácsadás mint forma. Ékes bizonyítékként, hogy elmúlt egy periódus, melynek előtérben az ismeretek megszerzése, a tudás finomítása és egyéntése állt. Az élet elbizonytalanodásából adódó új igények keletkeztek, az emberek inkább tanácsra, útmutatásra, „gyors segítségre” szorultak, mint az eddigi kulturális eszközeik csiszolgatására.

Ha mutatoba is, de megjelenik az okkult/metafizikai érdeklődés, mint gyökeresen más életfelfogás. A grafológia és az asztrológia az első: az előbbi Óbudán és Lágymányoson, a másodikként a BMK-ban.

3. 1989-től 1994-ig: Ennek a korszaknak a legjellegzetesebb vonása a keresés, a régi életformák inadekváttá válása, megkérdőjeleződése, s az új eszmények iránti kereslet és fogékonyság. Hihetetlenül leértékelődött a rációba vetett hitből való kiábrándulás következményeképp a tudományos ismeretekre épülő tudás. Megindul a metafizika és az okkultizmus máig tartó diadala. A tudományos világkép térvészése Nyugat-Európában is végbement, de jóval korábban, már a hatvanas évektől, de fokozatosan, és nem ilyen drámaian, mint nálunk. Nemcsak a nyugati világ kiegyensúlyozottabb körülményei miatt, hanem azért is, mert egy konszolidációs időszak kellős közepén kezdődött (Beatles, hippy mozgalom, keleti filozófiák, stb.). Az is igaz, hogy nálunk ezzel egyidőben politikai okokból nem tudott elterjedni. A tiltás enyhülésével, majd megszűnésével robbanásszerűen tört elő, s egy érték-vákuumos helyzetben vetélytárs nélküli volt az ideológiai versengés piacán. Nincs most módunk belemenni annak a rendkívül izgalmas összefüggésnek az elemzésébe, ami a keleti eredetű metafizika és az erő eszméje között fennáll. A nyugati metafizika – a nyugati kultúrkör hagyományai szerint – az egyéniségre, az egyedi szellemnek a tükröződésére épül. Mint ilyen, mindvégig megőrizte szoros kapcsolódását az intellektussal. Szemben a keleti metafizikával, ami közösségi, és jóval materiálisabb alapra épül. A szellemnek nem az intellektuális, hanem a fizikai manifesztációjában hisz, s mint ilyen negligálja az intellektust, s az érzések értelmében vett lélek eszméjét állítja a középpontba. Elősegítve ezzel az arculattal az új korszakra jellemző erő eszményének kikristályosítását.

A programokra a mennyiségi növekedés mellett ez a szellemi karakter nyomja rá a bélyegét, s a direkt segítő formák erősödése. Ez az intézmények gyors reagálóképességét mutatja, keresik az alkalmas eszközöket a fölbomló életformák újrendeződésének elősegítéséhez.

db

Programfajta	1989-90	1990-91	1992-93	Összesen
Hagyományos életmód	6	11	1	18
Alternatív életreform	24	32	46	103
Klasszikus pszichológia	17	22	27	66
Metafizika Okkult	3	15	10	28
Önsegítő	4	10	12	26
Mozgás ebből keleti	80 26	75 29	101 36	255 91
Összesen	134	165	197	496

A pszichológia 1993-ra szinte teljes egészében „metafizikalizálódik”, de kibogozhatatlanul összekapcsolódnak az „életreform” jellegű életmód programok is a természetgyógyászat, a mentálhigiéniével és a par excellence okkult/metafizikai érdeklődést kielégítő programokkal.

Rendkívül fontos, hogy valójában nem egy metafizikai értékrend térhódításáról van szó, hanem a metafizika csak eszmei keretét adja egy új elementáris értékrendnek, melynek középpontjában éppenséggel a hangsúlyozottan fizikai, érzéki dolgok állnak. Ennek nem megjelenítője, csak alkalmas hordozója, katalizátora a metafizika. A lényeg itt egy antiintellektuális, az érzéki világ egyeduralmát kultiváló életszemlélet kidolgozódása, amelyben a vágyakban vezető szerephez jutó fiatalság, szépség, kellem, élvezet stb. egy központi érték, az erő körül rendeződik el. Erre utal az is, hogy egy nem praktikum-orientált társadalmi-kulturális periódusban a praktikum mint érték-vonzat jelenik meg, s erre mutat az is, hogy a tulajdonképpeni metafizikai programok száma csekély.

Mindezt elsőprő dömpingben jelenik meg a testedzés minden formája, ami nagyon is célirányosan a testi erő/erőnlét kultuszát szolgálja. Ezt az állítást látszik igazolni, hogy a testedző programokon belül nemcsak hogy nem nő, hanem egyenesen csökken a keleti kultúrák hatása.

Szakmai szempontból érdekes, hogy a kismama klub, az asszony klub, a nőklub, az ínyenc klub mint közösségi művelődési forma időtállóan bizonyult, nem sodorták el a változások. A mentálhigiénié hasonlóan szívós formája az AE klub, igaz, hogy összesen csak 3 helyen volt a vizsgált időszak alatt, de egy még mindig működik (XVI. Corvin), ami nagy öröm, s talán nagyobb szakmai odafigyelést érdemelne. Sajnos a Gáz-művek Művelődési Házban több mint egy évtizedig működő Menta Klub 1991-ben megszűnt.

Ebben az időszakban a mentálhigiéniés programok föllendültek, jelezvén, hogy az életproblémák a lelki egészséget alácsökkentő mértékben súlyosbodtak. Ezt a mindennapi tapasztalat is alátámasztja, de nagyon jó, hogy a művelődési házak programjaiban is tükröződik. A segítő formák közül a leggyakoribb a tanácsadás. Az ifjúsági információs irodák mellett több variáció jelenik meg, pl. „Baj van a gyerekekkel” tanácsadás az Almássy téren, lelki tanácsadás a Cserepeszházban, komplex tanácsadás a Belvárosi Ifjúsági Házban és a Gazdagréti Községi Házban, családügyi és életvezetési tanácsadás a Ferencvárosi Művelődési Házban, diétás tanácsadás a Józsefvárosi Művelődési Házban. Másrészt a tréningek virágkora kezdődik, a rövid, célzott, tűzoltásnak szánt „tüneti kezeléseket” megerősödik az a hit, hogy minden könnyen, gyorsan, „fájdalommentesen” megoldható, elsősorban jó technika és megvehető szakértelem kérdése. Az a szemléleti változás, ami a testi bajok orvoslásában már korábban végbement, mely szerint nem a fejfájás oka érdekli a páciens, hanem hogy ne fájjon a feje, s elvárja az orvostól, hogy írjon föl rá egy gyógyszert, ami azonnal megszabadítja tőle. Ez az elvárás a lelki természetű bajokra is áttevődik. Ez a különböző célcsoportoknak szánt Gordon tréningek, a Rogers-i szimpátia tréning, a transzformációs tréningek, a pszichofogyókúrák, a szexuáltréningek időszaka.

A közösségi együttlét erejére épülő formák (klubok, körök) nemcsak hogy visszaszorulnak, hanem lényegében elhalnak. Kivételek alól a problematika miatt fölelevenedő Egyszülős Klubok, amiből pl. 1993-ban 5 db van. Az életkeretek szétzilálódásának a gyerekekre háruló problémáival foglalkozó témák a tréningek között is gyakoriak. Valószínűleg a Gordon tréningek is ennek köszönhetik népszerűségüket.

Új művelődési házak kezdik fölvenni profilként a segítő munkát. Általában az jellemző, hogy aki ilyen programokkal foglalkozik, az többfélét, 3–4–5 félét is csinál. (Pl. Csepeli Munkásotthon, Csili, Mosolygó, BMK, Ferencvárosi Művelődési Ház, Almássy Téri Szabadidő Központ). A metafizikai jellegű programok is ezekhez a segítő trendekhez asszimilálódnak, eszköz jellegük egyre inkább kitérnek. Pl. asztrológia gyermeknevelésben, önismereti asztrológiai tanfolyam (Cserepeszház), grafológiai tanácsadás (Óbudai Művelődési Központ). S mint az ismeretes, van természetgyógyászat minden mennyi-

ségben, amely egyre komplexebb szemléletű, amely nemcsak gyógyítás, hanem egy új életforma hite és kerete, kapaszkodója. Az egész országban talán két, e profilt koncentráltan fölmutató, kimagasló művelődési házat ismerek, mindkettő ezekben az években állt rá erre a profilra: a debreceni Pedagógus Művelődési Központ és a Ferencvárosi Művelődési Ház.

4. Az 1990-es évek közepétől jelentős átrendeződés ment végbe. Minden jel arra mutat, hogy kezd kikristályosodni egy új értékrend. A társadalmi csoportok finomabb differenciálódása kezdődött, amely érték differenciációval jár. Az érzelmi hovatartozás kezd tudásra, készségekre átváltódni, amellyel az átrendezett életkereteket lehet kitölteni; elkezdődik az új életformák „belakása”. A rendszerváltást követő évek eszményjellegű értéke („erő”) több értékre bomlik azáltal, hogy kiegészítő értékekkel kombinálódik (pl. fittség, könnyedség, elegancia, kellem stb.), melyek oldják a monolit egységet, módosítják az alap-jelentést. Ezzel előkészítik a talajt ahhoz, hogy a következő periódusban elkezdődhessen az értékhomogenizáció, amikor majd a társadalmi csoportok újra a jelentések és nem elsősorban az értékek alapján különböztetik meg magukat. Az eszmény-kereső programok teljesen háttérbe szorulnak, és az új értékeket kifejező programok dömpingje jön a helyükre. A középpontban a korábbi évtizeddel ellentétben nem a problémák állnak, hanem inkább egy új életstílus tanulása, élvezetes formákban.

Sok programfajta van, de a programok száma nem éri el egy évben sem az előző eszmény-kereső, az életkereteket újra- rendező periódusét. Viszont az egész vizsgált időszakot tekintve a legszínesebb a kínálat.

db

Programfajta	1996-97	1997-98	1998-99	1999-2000	Összes
Hagyományos életmód	14	18	10	7	50
Alternatív életmód	29	8	17	9	63
Pszichológiára épülő	11	12	13	13	49
Metafizika/okkult	3	9	4	3	19
Önsegítő csoportok	2	16	8	8	34
Sport ebből keleti	102 39	110 32	114 25	73 25	409 131
Összesen	161	176	166	113	624

Fő jellemzőként azt lehet mondani, hogy „torna minden mennyiségben” és minden formában. A programok körülbelül kétharmada sport/mozgás jellegű, s ezek zöme különböző torna. A torna fajták egyre finomodnak, se szeri se száma a mozgásművészet felé tendáló fajtáknak: pl. balett-torna, aerobic-mozgásművészet stb. Közülük nem egy verseny jelleget ölt, mint önálló produkció. Ez igen jelentős változás, mert más kategóriákban is kimutatható tendencia, hogy mint érdeklődési területet s mint önkifejezést kezdik birtokba venni az emberek ezeket a formákat. A korábban az emberi bajok, problémák enyhítésére létrejött tevékenységek kezdenek a kultúra autonóm területévé válni. Ugyanez figyelhető meg a metafizikai programokkal kapcsolatban, amelyek száma az előzőekhez képest nagyon lecsökkent. Ami megmaradt, az egy speciális kul-

túra iránti érdeklődésként és nem életszemléletet nyújtani képes kapaszkodóként jelenik meg. 3–4 ilyen, több éve tartó stabil érdeklődési klubra redukálódik a korábbi metafizikai dömping. (Pl. Brahma Kumaris Szellemi Szabadegyetem a Zeg-Zug Gyerekházban, Misztériumok Baráti Társaság és Iby Duba Klub a Lángban, Genezis Ezoterikus Klub a Postásban.)

Hasonló folyamat ment végbe a természetgyógyászat területén is, ami amellől hogy visszavonulóban van, ahol megmaradt, érdeklődési körként működve stabilizálódott. (Pl. Biokultúra Klub a Belvárosi Ifjúsági Házban, Fényadó Klub a Ferencvárosi Művelődési Központ stb.) Ugyanez a tendencia jellemzi a keleti sportokat, melyek jelentősége szintén csökkent. Egy részük valamilyen „iskolát”, stílust reprezentáló személyisége fejlesztő/önkifejező eszköz. Frappánsan mutatja, hogy milyen nagyon megváltozott a kereslet. Már nem tartanak igényt az emberek tömegesen a keleti szemléletre, annak életkeretet nyújtó filozófiájára, sokkal inkább a praktikumára. Ez az önvédelmi tanfolyamok ideje. Elsősorban ez élteti a keleti mozgáskultúrát ebben a periódusban, de legfőképp az, hogy alkalmas a „modern” életstílus kifejezésére.

A stílus egyébként is fontos elemévé válik ennek az utolsó pár évnek. Az átmeneti első nagy megpróbáltatások után kezdenek előjönni az értékek alapján egy körbe tartozó emberek közötti kulturális-neveltetésbeli-műveltségi különbségek, amelyek elsősorban az ízlés különbségeiben nyilvánulnak meg. A hasonló jellegű programok egészen széles ízlés-skálán és műveltségi szinten jelennek meg. Ahogy az új életkeretek kialakulásával az elementáris életproblémák, a differenciálódó, finomodó életformákkal a stílus és az ízlés problémái kerülnek előtérbe. A programok zöme valamilyen irányzathoz, iskolához tartozik, ami ízlésbeli különbséget hangsúlyoz. De előfordul, hogy egy „konvencionális” callanetics azzal válik ki a hasonló programok közül, hogy – egyébként nem híres – ember nevét veszi föl. (Pl. Mónika Egészségklub a Rákócscsabai Közösségi Házban a vezető Benyik Mónikáról elnevezve.)

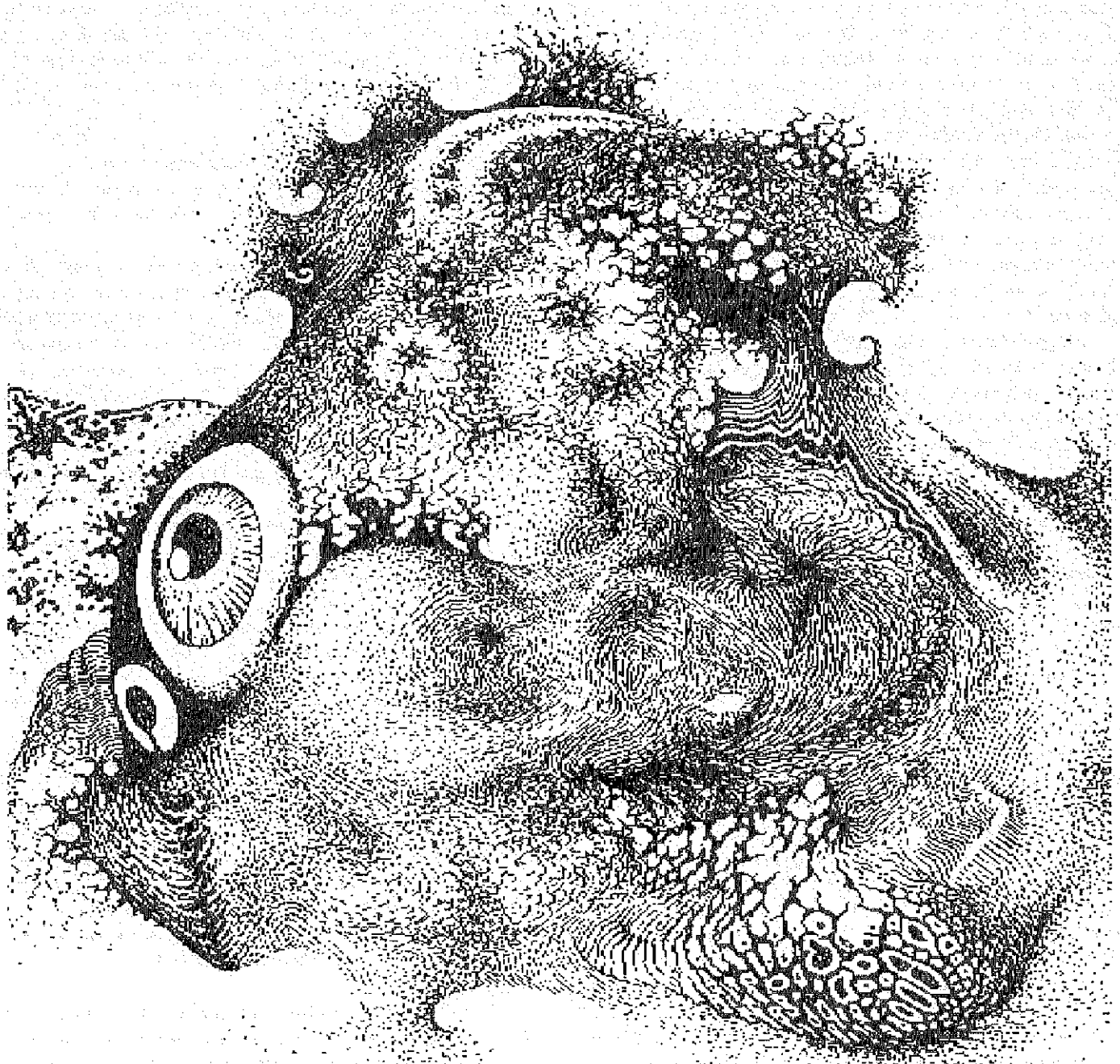
Megjelennek az ízlést, az életstílust közhasznú ismeretek formájában tanító, közvetítő programok. (Pl. Flörtiskola a József Attila Művelődési Központban, „A sikeres nő titka” a Kispesti Munkásotthonban, Stílus Klub csak nőknek a Postásban, lakberendezés több helyen, stb.) Felfutóban vannak az életforma kereteit tudással kitölteni hivatott programok direkt ismeretközlő, tanfolyami formában. Újra népszerűek a szabás-varrás tanfolyamok, s igen érdekes és jellegzetes például a Csekovszky Árpád Művelődési Házban az Asszony Klub profilja: ismeretterjesztő előadás-sorozat, irodalom, zene, utazás.

A tudományos ismeretek kezdik visszanyerni elvesztett pozíciójukat. Újra megjelennek az előadás-sorozatok, az ismeretterjesztésként meghirdetett ismeretterjesztés. Előtérbe kerül ismét a professionalitás, úgy a testi, mint a lelki egészségmegőrző, egészségnevelési programok szereplői ismét orvosok és pszichológusok. Több művelődési ház hatékony reklámnak ítéli, ha kiírja, hogy pszichológus, pszichiáter tartja az előadást, vezeti a beszélgetést. A korábbi amorf vagy „tudomány-széli” megközelítéseket kezdik kiszorítani a professzionális, képzett ismeretközlők. (Pl. Életvezetési tanácsadás pszichológussal, Beszélgetés a pszichológussal a BMK-ban, Tudomány a mindennapokban: én tanácsadás az I. Ker. Művelődési Házban, Egészségünkért előadás-sorozat a Rózsa Művelődési Házban stb.) Ugyanehhez a jelenséghez sorolom, hogy 1997–98-ban a metafizikai körök mellett megjelennek a vallási közös-

ségek. (Pl. katolikus hittan a Cserepesházban, katolikus szentmise az Őrmezei Közösségi Házban, Kármel Klub fiataloknak a Dózsában.)

A fizikai egészségkárosodottak klubjai mellett megjelennek a szenvedélybetegség öngyógyító csoportjai, azonban meglehetősen kis számban, szó szerint csak mutatóban. A Corvinban a minden vihart túlélte Alkoholelleses Klub sajnos csak további hárommal egészül ki. (Két ifjúsági öngyógyító csoport a Belvárosi Ifjúsági Házban, melyből az egyik alkoholista és egy drogos az Iránytű Ifjúsági Információs Irodában. Meghökkenítő, hogy a művelődési házak mennyire nem rea-

gálnak a drog- és általában a szenvedélybetegség problémára. Ennek okát csak találgatni tudom. Feltételezem, hogy az intézmények „sikert és üde szépséget” kínáló programjai iránt érdeklődő konzolidálódó „úri közönséget” elriasztaná a peremhelyzetű fiatalok közelsége. Ebben a művelődési házak életrevalóságát is látom. Ráéreztek, hogy a szenvedés és a nyomorúság légkörét árasztó közeget a feltörekvő rétegek messze elkerülik, viszont egyre jobban érdekkörükbe vonják a kultúrát, s erre mint a kulturális jelenségek, események iránti érdeklődésre lehet építeni.

KISVÁROSI KÖZMŰVELŐDÉS 2000

Az elmúlt évtized analízise

Az építész Granasztói Pál 1937-ben, életének első tanulmányában a következőket fogalmazza meg: „A városokat csak mint élő, és önmagukat folyamatosan újjáteremtő organizmusokat foghatom fel. Ez az organizmus alkotja azt a vázat, keretet, melyen belül a mindenkori életnek meg kell oldania feladatait, meg kell valósítania igényeit. Azáltal, hogy ezt megteszi, egyúttal újabb réteggel, újabb ízzel járul hozzá az addigiakhoz, hitet tesz korának életelveiről és kívánalmairól, érzékelhető formába – és ha képes rá, művészi formába! – önti életfelfogását. Mindaddig tehát, míg a városok ugyanazt a szerepet töltik be az emberi kultúrában, mint amit a mai napig betöltöttek, a városépítésnek (s ezen belül a szellemi építést, értékalkotást is érthetem – a Szerző) a feladata egy és ugyanaz: a múlt által megszabott kereteken és lehetőségeken belül ki kell elégítenie a kor követelményeit, formába kell öntenie a kor életfolyamatait, alapvető életelveit. A korszerűség kérdése éppen ezért ezen az örök és változatlan feladaton belül ott válik el, ott nyeri igazi értelmezését, hogy melyek azok az életjelenségek, azok a szempontok, amiket ma különösen értékelünk, amiket mindenáron kielégíteni, kihangsúlyozni akarunk.”

Meggyőződésem, hogy a fent idézett gondolatok több mint hatvan év elmúltával is igazak, olyan alapvető szempontokat fogalmaznak meg a város életéről, fejlődéséről, fejlesztéséről, amelyekkel az ezredfordulón is szembe kell nézzünk. Tudnunk kell, hogy melyek azok a gazdasági, társadalmi örökségek, kulturális hagyományok, természeti és épített környezeti értékek, amelyek meghatározzák a kisvárosok lakóinak hétköznapjait és ünnepeit.

Egy-egy kisváros életében nyilvánvalóan számos szempont megfogalmazódik, amelynek alapján lakhatóbbá, komfortosabbá tehető a település az ott élők számára. Természetesen először az utak, a gáz, a telefon, az egészségügyi ellátás, az iskola, a munkalehetőségek stb. jutnak az ember eszébe, és tapasztalatunk alapján csak ezután következik a művelődés, a közösségi élet feltételeinek az igénye, illetve annak szükségessége. Nem vitatható, hogy az elsőbbséget élvező szolgáltatások hiánya számos bosszúságot, kárt, személyes csalódást, az egyén és a helyi társadalom életében jelentős törést okozhat. Mégis meggyőződésem, hogy a közösségek, az alkotók, a művészeti csoportok, a tanulás, a személyiség kiteljesedésének lehetősége nélkül még nehezebben oldhatók meg a város, a település alapfeladatai is, nélkülük nem létezhet a Granasztói Pál által is megfogalmazott korszerűség-eszmény. Csak a helyi kultúrával, a helyben gyakorolt és teremtett kultúrával együtt alakulhat ki a kisvárosoknak (is!) az a szellemi infrastruktúrája, ami szorosan összefügg társadalmi és gazdasági fejlődésükkel.

A kisváros életében – meggyőződésem szerint – kitüntetett szerepet kell kapnia a közművelődésnek, a közművelődési tevékenység feltételrendszerét szolgáló művelődési háznak. Az ott dolgozó kollégáknak többszörös szerepnek kell megfelelniük. A kisvárosban a művelődési ház, a művelődési központ olyan „olvasztótégely”, amely az esetek nagy százalékában integrálja a könyvtári tevékenységet, és a közösségi művelődést. Itt alakulnak meg és működnek a művészeti csoportok,

itt tartják a felnőttképzési tanfolyamokat, a szakmai és átképző iskolarendszerű képzéseket, sok esetben információs központként is működnek, itt tartják összejöveteleiket a civil szervezetek, de innen indultak el és folyamatosan itt szerkesztik a helyi sajtó egyes formáit (pl.: helyi újság, helyi, kistérségi rádió ill. TV), itt tartanak műsoros rendezvényeket és táncmulatságokat, a szakembereik szervezik számos településen a színházlátogatásokat és a kirándulásokat. Biztos vagyok abban, hogy még folytathatnám azt a tevékenységsort, amelyet a kisvárosok intézményei a mindennapokban ellátnak, és azt a szerepet csak erősíthetném általuk, amelyet az intézmények a település közösségi, értékvédő és értékteremtő életében betöltenek.

A közművelődési intézményrendszer változásai

A közművelődési intézményrendszer az elmúlt 50 évben településenként és országrészenként rendkívül változatos arculatot mutatott.

Az ötvenes évek vége és a harminas évek eleje elsősorban a falusi művelődési ház építés ill. átépítés időszaka volt. Az akkor megfogalmazott művelődéspolitikai elgondolások alapján – elsősorban a nagy tömegek felvilágosító és szórakoztató tevékenységének kiszolgálására – főként ún. nagytermes intézmények létesültek. Az ebben az időszakban épült intézmények az elmúlt évtizedek folyamatos korrekciói ellenére is magukon viselik ezt a sajátosságot. A hetvenes évek második felére befejeződött a városi, nagyvárosi, megyei közművelődési feladatokat ellátó művelődési központok építése, amellyel kialakult a mai napig meghatározó intézményhálózat.

Az intézmények számának növekedésével egyidejűleg, a hetvenes évek közepén megfogalmazott területfejlesztés alapján – elsősorban a kisteleplések és a kisvárosok esetében – elindult az ún. körzetesítési folyamat, amely az egyes településeket szerepkör nélkülinek nyilvánította, s az ott működő művelődési házat, faluházat, kultúrt pedig fiók-intézménnyé minősítette vissza, s egyúttal lényegesen korlátozta az ott folyó tevékenységet is. Ebben a folyamatban a kisvárosi intézmények is számos esetben ún. székhelyintézménnyé váltak.

A hetvenes és a nyolcvanas években alapított művelődési központok esetében már sokkal összetettebb, sokszínűbb tevékenység megvalósítása volt a cél, amelyet jól tükrözött a megváltozott építészeti gondolkodás és kivitelezés is. Az ún. nagyteremre felfűzött tevékenységrendszer helyett a kiscsoportokban folyó művelődés, a klubok, a művészeti együttesek, a közhasznú tanfolyamok voltak a meghatározóak, természetesen emellett a lakosság jelentős részét vonzották a szórakoztató rendezvények is.

A kilencvenes évek első éveiben ellentétes folyamatok indultak el. Elsősorban az önállósuló kisteleplések ismét fontosnak tartották, hogy felújítsák hosszú éveken át elhanyagolt művelődési házaikat, vagy új, többnyire többfunkciós faluházakat hozzanak létre. Az építésekkel párhuzamosan viszont számos településen megkérdőjeleződött az intézmény működésének a szükségessége. Folyamatosan szűntek meg a megyeszékhelyeken működő, a szakmai munka egyik szervezőjévé

biztosító megyei művelődési központok. A városok – többségükben – tovább működtek az épületet városi feladatokkal, azonban a megyei tanácsadó és szolgáltató funkciók ellátását a megyék rendkívül eltérően biztosították. Mindennek hatását a megye intézményhálózatára és tevékenységére napjainkban tapasztaljuk meg. Sajnos az önkormányzatok a rájuk nehezedő, a törvényekben meghatározott kötelező feladatok végrehajtása mellett számos településen a közművelődési intézmények bezárása mellett döntöttek. Ez a folyamat látszik napjainkra megváltozni. Egyre több település önkormányzati vezetése (a települések nagyságától függetlenül) ismeri fel a közösségi művelődési intézmények fontosságát, és megpróbál központi forráshoz jutni újraindításuk érdekében.

Az intézményhálózatban történt változások mellett nagyon fontos, hogy az intézményrendszeren belül, a közösségi, közművelődési szervezetben is lényeges változások mentek végbe. Az egyesületek, alapítványok létrejöttével a közösségi művelődés keretei kitágultak, az egyéni kezdeményezés és az egyéni felelősség megerősödött. A kulturális céllal megalakult civil szervezetek döntő többségükben a művelődési intézményekben kaptak helyet, használják az önkormányzatok által biztosított infrastruktúrát, sok esetben természetes, hogy a művelődésszervező-munkatárs szakmai tanácsaival, aktív közreműködésével válik hatékonyabbá a közösségek élete. A művelődés területén a civil szervezetek létrejöttét szorgalmazták azok az állami és önkormányzati támogatások is, amelyek kifejezetten egyesületeknek írtak ki pályázatokat. Így számos esetben egy-egy művészeti csoport alakult át formailag bejegyzett önálló szervezetté, és működött a korábbi intézményi feltételek szerint, vagy a csoportok mellett alakult egy-egy támogató, baráti társaság, amelynek egyik legfontosabb feladata a pályázati lehetőségek kihasználása volt. Csupán néhány esetben valósult meg az a fenntartói, működtetői szándék, hogy a civil szervezetek az általuk mozgósítható lehetőségeket kihasználva jussanak művelődési többletforráshoz. Ennek több oka is van. Egyfelől csak nagyon kevés magánszemély, illetve vállalkozó volt olyan egzisztenciális helyzetben, hogy támogatást biztosíthasson kulturális célra, másfelől nem alakult ki a magyar társadalomban még a mecénás-magatartás. Ugyanakkor a civil szervezetek jelenléte rendkívül fontos a helyi kulturális életben, mert rajtuk keresztül fogalmazódnak meg azok az egyéni és csoport érdekek, amelyek a települések közművelődését életszerűvé teszik, a tényleges lakossági érdekek és értékek sokszínű, differenciált képviselését biztosítják.

A közművelődési tevékenység az adatok tükrében

A közművelődési statisztikai adatszolgáltatás nem teszi évente lehetővé a településtípusonkénti összesítést, viszont 1995-ben lezárult Magyarország kulturális állapotának vizsgálata az 1994. évi adatok alapján. Az elemzés statisztikailag is bebizonyította azt a tapasztalati tény, hogy vannak kulturálisan fehér foltok, s ezek jól körülhatárolt az ún. kistelepülésszerű, aprófalvas térségekben és megyékben alakultak ki. Ezekben a térségekben a városok kulturális szolgáltató tevékenysége valamelyest megerősödik. Ahol a kistelepüléseken minimális művelődési alkalom van, vagy a tevékenységek gyakorlása hiányzik a település szolgáltató rendszeréből, ott a városoknak s hangsúlyosan a kisvárosoknak, ezt a szerepet valamelyest kompenzálniuk kell.

Az 1. sz. melléklet adatai közigazgatási megoszlásban mutatják néhány hagyományosan művelődési otthoni tevékeny-

ség adatait. Az aprófalvas megyének tekinthető Borsod-Abaúj-Zemplén és Baranya megyékben a kisvárosok egy intézményre jutó közművelődési tevékenysége megközelíti a nagyobb városok adatait is összegző városi értékeket, míg a nagyfalvas alföldi megyékben, így Hajdú-Bihar és Pest megyékben a városi összes adatok lényegesen meghaladják a kisvárosok egyes mutatóit, de a községek és a kisvárosok adatai nagyságrendi különbségeket mutatnak az utóbbiak javára.

Más szempont szerint értékelhetők a 2. a 3. és a 4. számú mellékletek egyes a művelődési tevékenységet mutató értékei. Ugyanazokat a tevékenység típusokat választottam ki, mint az előző mellékletben. A 2. számú melléklet mutatói jelzik, hogy az egyes művelődési formák az adott lélekszámú település intézményeiben milyen százalékban vannak jelen. Egyértelműen kiderül, hogy a kisvárosok intézményeiben a művészeti csoportok, a klubok, szakkörök, kiállítások, nagyrendezvények, szolgáltatások az intézmények csaknem negyötödében, sőt némely esetben több mint negyötödében jelen vannak, s a gyakori előfordulás alapján elmondható, hogy együttesen vannak jelen. Ez is alátámasztani látszik a művelődési házak korábbiakban már megfogalmazott megkülönböztetett fontos szerepét a település közösségi és művelődési életében. Ugyanezt a tendenciát látszik igazolni a 3. sz. melléklet is, amely az egy intézményre jutó tevékenység típusok számát mutatja. A melléklet adataiból egyúttal a művelődési házak elfoglaltságára is következtethetünk, s megállapítható, hogy a kisvárosokban naponta minimum két rendezvény és esemény van (ha az alkotó művelődési közösségek foglalkozásait és a rendszeres művelődési formák foglalkozásait minimum minden második hétre tesszük, de tapasztalataink szerint ennél jóval gyakoribbak ezek a foglalkozások). Az utóbbi két melléklet az egyes tevékenységek előfordulásáról illetve gyakoriságáról adhat némi tájékoztatást, míg a 4. számú melléklet az intézmények szerepét mutatja be a településeken. Az egyes feladatok megvalósulását 1000 lakosonként számoltuk ki. Az adatok mutatják, hogy a kistelepülések életében ténylegesen meghatározó szerepe van a művelődési háznak. Egyértelműen igazolódik, hogy minél kisebb a település, annál differenciáltanabb az intézményrendszere, s mindent egy-egy intézmény tevékenységére kell felfűzni. Az egyes adatok jól szemléltetik, hogy pl. a kötetlen formák, szolgáltatások esetében a 3000–10 000 fős falvakban folyamatosan csökken az ilyen típusú tevékenységek előfordulása, míg a 3000 lélekszám alatti falvakban az egyik vagy az egyetlen olyan intézmény a művelődési ház, ahol a település közösségi élete, a helyi nyilvánosság fóruma létre jöhet. Érdekes, hogy a 10 000 lélekszámnál kisebb városi településen ismét megerősödik ez a tevékenység, majd a városi települések növekvő lélekszámával folyamatosan csökken az ezer főre juttatott szolgáltató tevékenységek aránya az intézményben. Nyilván a szakosodott szervezetek átvesszik ezeket a feladatokat. Hasonló tendenciát tapasztalunk a más szervezetek által a művelődési központokban rendezett események számának alakulásában, és a sajátos, tipikusan művelődési otthoni alaptevékenységek és összejövetelek esetében is. Ennek valószínű oka, hogy a nagyobb városokban a kulturális infrastruktúra is lényegesen tagoltabb, sokszínűbb feltételeket biztosít polgárai számára.

Sajnos a feladatok területi megoszlását a legfrissebb adatokkal nem tudom alátámasztani. Tapasztalataink alapján az egyes közművelődési tevékenységek mutatói elsősorban a falvakban romlottak. 1998-ig a kisvárosok közösségi művelődé-

sének feltételei viszonylag stabilak voltak. Az elmúlt egy év eseményei éppen ennek a kiegyensúlyozottnak a romlását vetítik előre. Ugyanakkor számolnunk kell azzal is, hogy a kisvárosok közösségi életének, a korábban kialakult működési kereteknek a beszűkülése éppen az ún. művelődési fehérfoltok hátrányát erősíti, s ezáltal egyre szélesebb rétegek szorulnak ki a személyiség fejlődését, a mobilitás biztosítását, az egyes térségekben élők képzettségének fejlesztését is szolgáló kulturális, mentálhigiénés, képző tevékenységekből.

Az 1. számú táblázat az egyes művészeti csoportok, tanfolyamok, klubok, ismeretterjesztő események és műsoros rendezvények számának alakulását mutatja négy év során.

1. sz. táblázat

Tevékenységek	1995	1996	1997	1998
Alkotó művelődési közösségek száma	5 298	6 685	6 039	5 328
Rendszeres művelődési formák száma	11 190	11 097	10 970	10 201
Kiállítások	5 520	9 742	9 121	6 816
Ismeretterjesztő foglalkozások	49 996	46 888	47 762	40 353
Köretlen művelődési formák	323 203	293 553	362 394	342 319
Más szervezetek rendezvényei	167 406	165 180	178 202	174 800
Műsoros rendezvények	25 012	21 465	23 747	21 180

Általában elmondható, hogy a szolgáltató tevékenység és a más szervezetek által rendezett események kivételével csökkent az egyes tevékenységek száma. Az adatok csökkenését eredményezheti, hogy a bezárt intézmények csoportjait, rendezvényeit nem tudta átvállalni más szervezet, illetve a statisztikai adatszolgáltatásból sajnos évről évre kimaradnak működő intézmények is, és ez valamelyest befolyásolja az éves összesítő adatok értékelését is. Ugyanakkor az intézmények egyre nehezedő gazdasági, gazdálkodási helyzete számos rendezvény elhagyására készteti az ott dolgozó szakembereket. Nagyon érdekes adat, hogy az önkormányzatok által nyújtott fenntartói támogatás kisebb mértékben növekszik, mint a művelődési házak saját bevétele. (Itt azonban meg kell jegyezni, hogy az 1997. évi CXL. sz. kulturális törvény 1998. évi hatályba lépését követően a fenntartói támogatás nagyobb mértékben növekedett mint az előző években. Azt, hogy ez egyértelműen a törvény finanszírozási elképzeléseinek az eredménye, nagy hiba volna elhamarkodottan kijelenteni. Ennek megállapításához több év kiegyensúlyozott fejlődési mutatóira lesz szükség.) A saját bevételen belül jelentősen erősödik az intézmények pályázati úton elnyert támogatása. Ez azt erősíti meg, hogy az intézményekben dolgozó szakembereknek nagyobb felelősséggel kell ellátniuk feladataikat, nagyobb szakmai felkészültséggel kell a helyi lakosság kulturális érdekeit és érdeklődését feltárni, és az annak legmegfelelőbb kulturális szolgáltatást kell biztosítani. Természetesen ebben a – sok esetben a fennmaradásért folytatott – harcban mindig meghatározónak kell lenniük az értékeknek.

Közművelődési tevékenység az önkormányzatok látószögében

Az 1997. évi CXL. sz. kulturális törvény a nyilvános könyvtári ellátás, a muzeális értékek védelmének, a levéltári te-

vékenységen kívül a közművelődési feladatellátás kereteit is meghatározza. A törvény a helyi közművelődési feladatok megvalósítását az önkormányzatok felelősségi körébe utalja, és egyértelművé teszi, hogy az önkormányzatok feladata a közművelődési tevékenység helyi végrehajtása, amelynek módját, mértékét és közvetlen feladatait helyi közművelődési keretben kell meghatározni. Sajnos a helyi közösségi művelődést meghatározó helyi rendeletek nagyon lassan készültek el, s még két évvel a törvény életbelépését követően sincs minden településnek ilyen középtávúnak tekinthető közművelődési feladat-meghatározása.

A Magyar Művelődési Intézetben kiemelten fontosnak tartjuk, hogy ezeket a rendeleteket tartalmilag elemezzük, és egyfajta közművelődési célmeghatározást fogalmazzunk meg ennek alapján.

Ebben az írásban elsősorban a kisvárosok önkormányzati testületei által elfogadott rendeletek legfőbb sajátosságait szeretném bemutatni.

Általában elmondható, hogy a helyi testületek az 1999. év végére igyekeztek eleget tenni a törvényben meghatározott feladatnak. A kisvárosok többségében megalkották a helyi közművelődési rendeletet.

Sajnos a települések jelentős hányadában a rendeletalkotást nem előzte meg egy átfogó tényfeltáró, elemző tevékenység. Ezt azért tartjuk sajnálatosnak – és a MKM Közművelődési Főosztályának módszertani kiadványában hangsúlyt is adtunk ennek a meggyőződésnek –, mert egy középtávú terv elkészítésekor nem csupán a helyben elfogadott és bejáratott közösségi művelődési formáknak a továbbvitelét és megerősítését véljük megfogalmazandónak. Éppen ilyen fontos lenne a település társadalmi, gazdasági sajátosságainak, fejlesztésének és a kulturális (ezen belül az iskolázottsági mutatóknak, a kulturális infrastruktúrának, hagyományoknak stb.) szokásoknak az összességét végiggondolni, s ezt összevetni a helyi lehetőségekkel és a helyben kialakított jövőképpel. Ha ezt a felelősségteljes feladatot az önkormányzatok elvégzik, illetve elvégezték, akkor ténylegesen megalapozott, a település kulturális infrastruktúráját meghatározó cselekvési és fejlesztési tervet készítettek (illetve készíthettek volna). Erre azért is lett volna, illetve lenne nagyon komolyan szükség, mert ezáltal tervezhetővé válna a helyi közművelődési tevékenység, a szakembereknek egyértelműbbé válnának a működés feltételei, a fejlesztés lehetőségei.

Tapasztalataink szerint némely kisvárosban – hasonlóan a falvak és a nagyobb városok rendeletalkotási folyamatához – elkészítették az előzetes tényfeltáró munkát, és ennek alapján megalkották azt a települési művelődési koncepciót, amelynek alapján körültekintő közművelődési rendeletet alkothattak a testület.

Az elkészült tényfeltárások kitérnek a lakosság létszámára, életkor szerinti összetételére s azon belül is elsősorban a fiatalok helyzetére, a művelődési feltételeik hiányosságaira. Részletesen elemzik a települések kulturális sajátosságait. Sajnos szinte egybecsengő megállapításokat olvashatunk, miszerint a tevékenység keretétől szolgáló épületek állapota és felszereltsége rendkívül szegényes, s ez nem csupán a művelődési központokra, hanem a könyvtárakra és a múzeumokra is egyaránt vonatkozik. Fontos kiemelni, hogy az áttekinthető összefoglalásokban fontos helyet kapnak a művelődési egyesületek és alapítványok. Sajnos az előkészítő anyagok is megállnak a tényfeltárás szintjén, és csak elvétve fogalmazznak meg fejlesztési terve-

ket, vagy az elkövetkező öt évre szóló cselekvést meghatározó koncepciót.

Talán éppen a tényleges elemzések hiánya eredményezi, hogy a helyi közművelődési rendeletek megfogalmazásában sok a hasonló, a visszatérő elem. Olyan általános feladat-meghatározásokat olvashatunk, amelyek függetlenek lehetnek sok esetben a konkrét településtől. Az 1997. évi CXL. sz. törvény 76§ 2. bekezdésében keretként meghatározott feladatok mindegyikét fontosnak tartják, és azok meg is jelennek a helyi rendeletekben. A települési feladatok meghatározása között az amatőr művészeti csoportok működtetése, rendezvények, táborok szervezése, versenyek, vetélkedők bonyolítása, nyelvtanfolyamok szervezése, a civil szervezeteknek nyújtandó technikai és szakmai szolgáltatások biztosítása szerepel a leggyakrabban. Ritkán fogalmazódnak meg a századvég kihívásaira adandó cselekvési programok. Esetlegesen ugyan megemlítesre kerülnek ilyen feladatok, mint pl. az informatikai szolgáltatás, a térségfejlesztés kulturális feladatai, a kulturális turizmus segítése, a humán erőforrás fejlesztése stb. Az ugyan természetes, hogy a hagyományos művelődési otthoni tevékenység is szolgálhatja és szolgálja is a fent megnevezett feladatokat, de azok rendszerbe foglalása és a helyi térségi együttműködések segítése, koordinálása nélkül esetlegesen maradnak, és az egyes szakterületek tevékenységei nem erősítik egymást, jó esetben csupán párhuzamosak maradnak. Véleményem szerint egy ilyen középtávú feladat-meghatározásnak éppen ezt a célt kellene szolgálni.

S még egy megjegyzés: az önkormányzatok közigazgatási feladatai a helyi közművelődési rendeletekből többségében hiányoznak. Csak néhány testület fogalmazza meg a saját felelősségét a helyi kulturális értékek megőrzésében és azok fejlesztésében.

A rendeletalkotás másik sarkalatos kérdése a helyi közösségi művelődés anyagi feltételeinek a rögzítése. A finanszírozás feltételeinek a biztosítása jelenthetné a kiegyensúlyozott és tervezhető feladat-megvalósítást. Sajnos a rendeletek ezen a ponton a legáltalánosabbak és – csak részben érthető okokból – a mindenkori éves költségvetés függvényében szabályozzák a támogatást. Úgy fogalmazzuk, hogy a rendeletben meghatározott feladatok képezik az alaptevékenységet, s ehhez a művelődési, megvalósulási feltételeket az önkormányzat az éves költségvetésében rögzíti. Csupán néhány rendeletben különülnek el azok az alapfeladatok, amelyek teljeskörű támogatást élveznek és azok, amelyeket a fenntartók részlegesen finanszíroznak, azoktól, amelyeket az intézmények vállalkozási tevékenységi körébe utalnak, s amelyek többletbevételét az alapfeladatok megvalósítására kell fordítani az intézményeknek.

Mindenképpen figyelemre méltó szándéka és már kialakult gyakorlata a helyi önkormányzatoknak, hogy a helyi kulturális és művészetpártoló tevékenységek segítségére az intézményi támogatáson túl, a helyi erőforrások arányában elkülönített alapokat hoznak létre, s azt pályázati úton osztják el az egyes civil szervezetek, egyéni alkotók és művészeti csoportok között. Ezáltal színesebbé és tartalmasabbá válik a település kulturális élete, s ugyanakkor az önkormányzati testületek közvetlenül is élhetnek értékmegőrző, befolyásoló szerepükkel.

Fontosnak tartom megerősíteni az önkormányzatok feladat-megvalósításban vállalt szerepét. Az intézményi finanszírozás és a közvetlen tevékenységtámogatás adatai azt mutatják, hogy az önkormányzatok az állami normatív támogatás mintegy másfélszeresét, dupláját fordítják a közművelődési te-

vékenységrendszer működtetésére. Igaz ez annak ellenére is, hogy az intézmények saját működési bevétele nagyobb arányban növekszik, mint a fenntartói támogatás.

A rendeletalkotás harmadik fontos pontja, hogy a művelődési feladatokat milyen szervezeti keretben kívánja az önkormányzat megvalósítani. A kisvárosok esetében a helyi rendeletekben rögzítik a művelődési otthoni intézmények működtetését. Emellett természetes, hogy a település egyéb oktatási és művelődési intézményeire és civil szervezeteire is hárul feladat. Fontosnak tartom, hogy a helyi rendeletek hangsúlyozzák az együttműködés fontosságát a feladatok megvalósításában. Szerencsére csak ritkán felvetődő kérdés, hogy azt a sokrétű, szerteágazó tevékenységrendszert, amely a kisvárosok közművelődését jelenti, valamely nonprofit vagy forprofit szervezeti keretben kívánják megvalósítani. A kisvárosok fizetőképes keresőinek hiánya, a lakossági alapszolgáltatások köre a tapasztalatok szerint nem teheti eredményessé ezeket a kulturális szolgáltatásokat. Sok esetben a kisvárosok művelődési intézményeire hárul olyan szociokulturális feladatok megoldása (pl. nyugdíjasok, gyerekek, hátrányos helyzetűek stb. közösségi kapcsolatainak a biztosítása), amely kifejezetten önkormányzati alapfeladatnak minősül.

A művelődési intézmények elhasználtságát, lelakottságát ismerve mindenképpen fontos, hogy a helyi rendeletek hangsúlyozzák a kulturált és igényes környezet kialakításának a szükségességét. A használók tényleges örömet jelentené, ha a szándékok megfogalmazásán túlmenően ténylegesen is tapasztalhatnák a környezet megváltozását, az emberibb feltételek kialakítását.

Hogyan tovább közművelődés?

Az elmúlt évtizedben végbement változások a szakmai közvéleményben a nagy sikerek és nagy kudarcok éveit jelentik. Melyik művelődési intézményben dolgozó munkatársnak nincsenek olyan vissza-visszatérő álmái, amikor a tevékenység működési feltételeinek a megszüntetését vagy lényeges leépítését kellett valahogy kivédeni, illetve a legkisebb szakmai áldozatok árán, a lakossági szolgáltatás minél kisebb mértékű csökkenésével végrehajtania. Talán elmondható, hogy az elmúlt 5–10 év szakma és szakember próbáló időszak volt.

A továbblépés és a szakmai fejlődés érdekében azonban mindenképpen meg kell fogalmaznunk az alapvető kérdéseket, és meg kell próbálnunk választ keresni azokra. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy ez nem csupán a közművelődés intézményrendszerében dolgozó szakemberek feladata, hanem a kulturális irányításban helyi, regionális és országos szinten tevékenykedők közös érdeke és felelőssége. Természetesen a közművelődési szakemberek kezdeményező szerepét ebben a folyamatban hangsúlyoznunk kell.

Véleményem szerint a következő problémák megvitatását nem kerülhetjük meg! Tisztáznunk kell önmagunk számára is, hogy a globalizálódó világban milyen feladatot jelent számunkra az információ, az értékrendszer és a közösségi művelődés. Ezt nem csupán abból a szempontból kell végiggondoljunk, hogy milyen információs rendszerre van a közművelődésnek szüksége, és azt a rendszert hogyan működtesse. Önmagában ez sem jelent keveset! De talán még mindig a legkönnyebben megoldható feladatsor. Az igazán komoly problémát számunkra az jelenti, hogy tudjuk, hogy milyen információra, milyen formában van szüksége az elektronikus információs-csatornákon keresőknek. Egyáltalán milyen kapcsolatrendszer alakul-

hat ki az interneten. Sokan állítják, hogy ezek a virtuális kapcsolatok lesznek az elkövetkező évtizedekben a meghatározók. Nekünk, akik az emberi közösségek megteremtéséért tevékenykedünk, akik a hagyományos értékeken és értékközvetítésen nőttünk fel, milyen szakmai fejlődést hozhat napjaink információs társadalma? S egyáltalán az emberek hogyan tudnak élni az információkkal, és a hozzáférés hiánya milyen hátrányt jelent az állampolgárnak? Azt tapasztalom, hogy most még csak a technikai lehetőségek fejlesztését, a rendszer működtetését gondoltuk végig, csak ezután következnek a tartalmi kérdések.

Az elmúlt egy-másfél évtized gazdasági, társadalmi változásai alapjaiban változtatták meg az emberek tudásigényét és tudásának tartalmát. Nagy szüksége van a munkavállalónak a napi, friss tudásra, s a tudás folyamatos felfrissítésére. Ugyanakkor széles rétegek éppen a tudás hiányában kerülnek nagyon komoly, sokszor megoldhatatlannak tűnő egzisztenciális helyzetbe. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a problémát a közművelődés szakemberei sem kerülhetik meg. Át kell értékelnünk ebből a szempontból is tevékenységünket. Melyek azok a hagyományos közművelődési tevékenységformák, amelyek segítik a személyiség fejlődését, az információ, a legújabb tudás megszerzésének lehetőségét, és milyen új technikákat kell kialakítani annak érdekében, hogy az egyén és a közösségek eredményesebben oldják meg problémáikat, abban kezdeményezők legyenek. Természetes, hogy a napi gyakorlat már számos technikát kialakított erre is, de azok tudatosítása nélkül nem épül be a tevékenység-szerkezetünkbe.

A kisvárosok fejlődésében, kulturális életében meghatározó

zóna fontos szerepük lesz az elkövetkező évtizedekben a kistérségeknek. Az Európai Unió programokban kiemelt szerepet kapnak ezek a térségek. A városok, s ezen belül a kisvárosok is a környező települések tényleges gazdasági és kulturális központjaivá válhatnak. A térség gazdasági és társadalmi fejlesztése elképzelhetetlen a kulturális fejlesztés nélkül. Már a tervezés és a programkialakítás időszakában tudatosítani kell a képzés, a kultúra, a művelődés megkerülhetetlenségét. A feladat ugyanakkor a szakemberek számára is kihívás. Gondolkodásunknak ötvözni kell a helyi természeti és gazdasági értékeket, a felnövekvő nemzedék és a felnőttek általános és szakirányú képzését, a közösségi cselekvés kialakításának a programját, a közös érdekek képviseletét. S mindezt be kell illeszteni a gazdasági fejlesztés, az infrastruktúra-fejlesztés, a turizmus, az építészet és még számos, helyben meghatározott fejlesztési tervbe.

A tömegkommunikáció percről-percre az EU-csatlakozás kérdéseit veti fel. A közművelődés szempontjából is több ponton tisztáznunk kell a feladatainkat. Hogyan felel meg a közművelődés napjainkra kialakult rendszere az EU-elvárásoknak? Milyen fejlesztési feladataink vannak? Kérdés, hogy fogalom-rendszerünk alakításában, komfortossá tételében, a tevékenység megjelenítésében milyen feladataink vannak. Tényleges feladatunk, hogy tudatosan végiggondoljuk a fejlesztés irányait, programot dolgozzunk ki annak megvalósítására úgy, hogy megőrizzük értékeinket és közösségeinket. Csak akkor felelhetünk meg a bevezetőben idézett Granasztói Pál által is megfogalmazott korszerűség-eszménynek, miszerint kihangsúlyozzuk értékeinket és tudatosítjuk feladatainkat.

Az egy intézményre jutó művelődési otthoni tevékenységek száma megyénként 1994-ben

1 sz. melléklet

Megye településtípus	Alkotó művészeti csoportok		Rendszeres műve- lődési formák		Kiállítások		Ismeretterjesztő foglalkozások		Kötetlen formák	Más szerveze- tek részére.	Műsoros rendezvények	
	közös- ségek	tagok	közös- ségek	tagok	száma	látoga- tók	száma	látoga- tók			száma	látoga- tók
B.-A.-Z. megye	2	43	3	81	2	1 213	14	884	89	46	18	1 129
város	6	144	10	307	6	5 691	33	2 965	239	131	63	4 991
község	1	20	1	30	0,7	207	10	416	55	27	8	261
kisváros	6	122	5	124	7	3 611	44	1 799	139	130	22	8 098
Hajdú-B. megye	4	87	9	1 655	4	3 122	37	2 553	207	129	16	4 341
város	11	252	24	429	10	10 413	93	7 461	433	304	40	12 491
község	2	31	3	75	2	649	18	8 878	131	69	8	1 575
kisváros	5	116	4	139	6	9 236	29	4 141	609	194	21	6 413
Békés megye	4	79	7	240	2	1 510	17	1 018	185	110	11	2 997
város	6	159	13	491	4	3 962	26	1 813	264	189	22	6 589
község	2	43	4	125	1	392	14	655	149	74	5	1 350
kisváros	10	161	12	369	5	5 901	34	2 713	518	118	34	8 553
Baranya megye	3	74	6	154	3	1 976	19	1 321	130	76	109	2 162
város	5	121	16	369	7	6 039	31	3 007	251	172	27	6 080
község	2	55	3	67	1	351	14	647	82	37	4	595
kisváros	5	93	10	376	9	6 180	27	1 940	2 230	292	33	6 329
Vas megye	1	27	2	59	2	1 116	13	640	160	45	8	1 750
város	6	133	13	389	10	9 260	52	4 110	597	166	47	12 691
község	0,9	15	0,9	18	0,5	106	8	210	106	30	3	392
kisváros	5	87	8	101	9	958	14	3 817	169	248	142	4 783
Pest megye	6	91	7	191	3	1 225	26	1 532	140	121	18	2 889
város	22	128	20	472	6	4 653	63	4 546	208	264	44	11 179
község	3	86	5	153	3	759	21	1 122	130	101	14	1 762
kisváros	7	189	6	244	2	1 100	31	1 980	537	186	19	14 000

Az intézményekben százalékos arányban jelenlévő tevékenységi formák a települések lélekszáma alapján

2. sz. melléklet

Tevékenységek	500 alatti	501-1 000	1 001-2 000	2 001-3 000	3 001-4 000	4 001-5 000	5 000 feletti	10 000 alatti	10 001-30 000	30 001-50 000	50 001-100 000	100 001-1000 000	1000 000 feletti
	községekben							városokban					
Alkotó művelődési közösségek száma	11,7	31,0	45,6	61,2	76,9	77,3	86,5	78,4	81,8	75,8	62,9	79,5	87,3
Rendszeres művelődési formák száma	20,0	40,5	56,1	69,0	83,8	85,3	89,6	81,1	76,4	71,0	70,8	87,7	94,4
Kiállítások	9,7	17,8	32,8	45,5	60,7	62,7	71,1	78,4	72,3	67,7	59,6	78,1	83,1
Ismeretterjesztő foglalkozások	34,3	46,2	59,3	73,9	82,9	80,0	87,5	83,8	79,1	87,1	83,1	90,4	91,5
Kötetlen művelődési formák, szolgáltatások	58,0	65,5	70,8	76,5	86,3	84,0	87,5	75,7	73,6	74,2	74,2	83,6	94,4
Más szervezetek rendezvényei	78,0	86,9	90,3	89,2	94,9	93,3	92,7	83,8	79,1	71,0	68,5	87,7	95,8
Műsoros rendezvények	31,0	52,2	64,4	75,4	88,0	85,3	86,5	81,1	83,8	82,3	64,0	91,8	91,5

Az egy intézményre jutó tevékenységi formák a települések lélekszáma alapján

3. sz. melléklet

Tevékenységek	500 alatti	501-1 000	1 001-2 000	2 001-3 000	3 001-4 000	4 001-5 000	5 000 feletti	10 000 alatti	10 001-30 000	30 001-50 000	50 001-100 000	100 001-1000 000	1000 000 feletti
	községekben							városokban					
Alkotó művelődési közösségek száma	0,47	0,66	1,12	1,85	2,94	3,03	3,95	4,76	7,09	5,97	5,56	7,31	6,89
Rendszeres művelődési formák száma	0,31	0,87	1,65	2,62	4,16	4,96	5,36	6,95	10,65	13,56	14,10	20,44	35,65
Kiállítások	0,20	0,38	0,89	1,10	1,96	2,45	3,54	4,58	6,09	6,06	6,68	6,59	7,63
Ismeretterjesztő foglalkozások	5,23	8,90	12,66	17,98	19,93	32,22	20,59	35,76	37,47	64,77	50,21	77,38	71,56
Kötetlen művelődési formák, szolgáltatások	39,99	62,64	102,28	122,25	118,80	169,52	144,87	314,31	156,34	347,23	321,35	214,52	534,89
Más szervezetek rendezvényei	11,61	19,94	42,85	53,567	75,62	81,92	123,51	117,23	208,23	196,82	185,35	2 155,60	312,53
Műsoros rendezvények	1,00	3,04	3,48	5,82	7,33	12,04	16,22	20,01	27,69	31,02	26,88	33,87	45,84

Az 1000 lakosra jutó tevékenységi formák a települések lélekszáma alapján

4. sz. melléklet

Tevékenységek	500 alatti	501-1 000	1 001-2 000	2 001-3 000	3 001-4 000	4 001-5 000	5 000 feletti	10 000 alatti	10 001-30 000	30 001-50 000	50 001-100 000	100 001-1000 000	1000 000 feletti
	községekben							városokban					
Alkotó művelődési közösségek száma	4,20	0,90	0,77	0,75	0,85	0,60	0,60	0,67	0,46	0,16	0,09	0,05	0,0030
Rendszeres művelődési formák száma	1,10	1,15	1,13	1,07	1,22	1,10	0,77	1,00	0,66	0,37	0,21	0,14	0,0170
Kiállítások	0,59	0,50	0,60	0,45	0,57	0,50	0,49	0,68	0,37	0,16	0,10	0,04	0,0037
Ismeretterjesztő foglalkozások	19,1	12,5	8,90	7,59	5,87	7,10	3,00	4,69	2,30	1,80	0,75	0,57	0,0349
Kötetlen művelődési formák, szolgáltatások	148,7	84,68	71,50	50,24	34,40	37,10	22,97	43,87	13,30	9,70	4,50	1,52	0,2609
Más szervezetek rendezvényei	41,1	26,7	29,8	21,85	22,00	18,20	18,20	16,40	9,90	5,49	2,76	1,53	0,1525
Műsoros rendezvények	3,30	4,20	2,45	2,30	2,10	2,60	2,60	3,00	1,70	0,85	0,40	0,23	0,0224

ZIRC VÁROS KULTURÁLIS KONCEPCIÓJA*

I. A város meghatározó sajátosságai

1. A földrajzi környezet

Zirc és természetes vonzáskörzete a Magas-Bakony területére esik. A hegység meghatározó kőzete a dolomit és a mészkő. Éghajlata hegyvidéki jellegű, viszonylag magas az évi csapadékmennyiség, s ennek ellenére sem gazdag a vidék felszíni vizekben. A hegyvidéket kis patakok völgyei szabdalják, amelyek a nyári időszakban többnyire szárazak. (Erre utalhat a város és környéke patakjainak elnevezése is: Cuha, amely szláv nyelven szárazat jelent.)

Ezek olyan földrajzi sajátosságok, amelyek alapvetően meghatározzák a gazdasági életet, s nagy hatással vannak a térség társadalmi és kulturális életének kialakulására is (pl. mészégetés, erdőgazdálkodás, vadászat stb.).

1991-ben Bakonybél térségében mintegy 9000 hektáros területen megalapították a Magas-Bakony Tájvédelmi körzetet. A Tájvédelmi körzet számos oktatási és kulturális feladatot is ad a térségben élőknek.

Zirc mind vonaton, mind pedig közúton megközelíthető. Az 1960-as évek végéig a Győr-Veszprém vasútvonal meghatározó jelentőségű volt a térségben. A hetvenes évektől fejlődő közúthálózat kiegészíti, de mind a mai napig nem pótolhatja a vasúti közlekedést. A város megközelítése gépkocsival egyrészt a Győr-Veszprém, másrészt a Bakonybél-Budapest útvonalon egyre kedvezőbb feltételekkel lehetséges. A jó közlekedési hálózat erősíti a tájegység turizmusát, növeli egyrészt az átutazó, másrészt a Magas-Bakony természeti és kulturális értékeit megismerni vágyó, több éjszakát is eltöltő vendégek számát.

2. A város történelmi emlékei és értékei

A vidék a történelmi feljegyzések szerint viszonylag ritkán lakott térségnek számított. A Magas-Bakony erdei átjárhatatlanok voltak, zord vidékei az ember számára nehéz megélhetést biztosítottak. A várispánságok kiépülése után a lakatlan területek királyi birtokok lettek, s azokat az Árpád-házi uralkodók különböző szerzetes rendeknek adományozták. Ennek hatására kezdett a sűrű erdővidék benépesedni.

Zirc alapítása 1182-re tehető. Ekkor jelennek meg és építik fel torony nélküli templomukat – melyet a korabeli okiratok mint Bakonyi Apátságot említenek – a III. Béla hívására ideérkező ciszterci rend tagjai.

Az okiratok a város nevét 1221-től említik. A település azonban már 1061-ben ismertté vált. Az itt kialakított királyi pihenőhelyen halt meg I. András király, akit innen szállítottak a tihanyi apátságba, és temettek el ott az altemplomban. A régészeti ásatások szerint azonban a XI. században még nem volt jelentősebb településmag.

A ciszterci rend példája nyomán a világi lakosság erdőirtással, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. A bakonyi sertéstartás – amely makkoltatás néven vált ismertté – jelentős megélhetési forrás volt. Erre utal a település nevének egyik lehetséges magyarázata. (A település neve jelentheti a településnek a térségben betöltött központi elhelyezkedését (crk: a szláv szrdce = szív), másrészt a cirk = egyedülálló templom jelentésével a királyi pihenőhelyen kialakított templomra

vonatkozhat (ezt az ásatások bizonyították is), harmadrészt az ugyancsak szláv zsirec = jó makkoló terület, kiváló állattartási hely létre is utalhat.)

A ciszterci rend a török hódoltság alatti pusztulás után a XVIII. század első felében szervezte újra a gazdasági és a kulturális életet. A földbirtokos rendként újrászerveződő ciszterciek 28, majd 12 jobbágytelket juttattak a betelepített német családoknak. Az újraépítést jelzi a barokk templom, a kolostor és az Arbotétum.

A település lakóházainak beosztása, elrendezése természetes módon tükrözte az ott lakók életmódját, amelynek városképet meghatározó jellemzői mind a mai napig fellelhetők. A város életében meghatározó jelentőségű volt a ciszterci rend. A gazdasági kultúra megteremtésén kívül a szellemi kultúra létrehozásában is fontos szerepe volt. A város monostorában folyt a rend teológiai képzése. Gimnáziumot tartottak fent, és biztosították a folyamatos tanárképzést. 1948-ig a ciszterci rend végezte a városban az általános iskolai oktatást és az óvodai nevelést is.

A XX. század első felében megerősödő polgárosodási folyamat Zircen is meghatározta a településen élők közösségi kultúráját, a polgárok közösségi aktivitását. Sorra alakultak a különböző egyesületek, körök (pl. Gazdakör, Vegyes Ipartársulat, Zirci Kaszinó, Dalárda, Sportegylet, Szigylet, Bakonyi Kultúregylet, Zirci Filharmónia Társaság, Polgári Olvasókör stb.). Ezek az 1950-es évek elejéig működtek. Minden szempontból jelentős törést okozott a város szellemi életében, hogy 1950-ben megszüntették a ciszterci rendet.

A II. világháborút követő évtizedek – az ellentmondások ellenére – a város életében gyors fejlődést eredményeztek. Zirc a térség meghatározó gazdasági, szolgáltatási és kulturális központjává vált. Közigazgatási feladata szerint járási székhely volt. Kialakult a jelenleg is sok szempontból meghatározó kulturális intézményrendszer.

Az általános iskolák mellett létrejött a városban – elsősorban a dudari szénkincsre alapozva – a vājárképzés, amely a további szakképzés elindítását is segítette. Folyamatosan emelkedett a lakosság lélekszáma, megsokszorozódott mind az iskolai tanterem, mind pedig a pedagógusok létszáma, aminek jelentős hatása volt a város szellemi életének fejlődésében.

A zirci gimnázium 1962. évi alapítása óta megszakítás nélkül működik és folyamatosan alakította ki azt a sajátos képzési modellt, amely egyedülálló a megyei középfokú oktatás rendszerében.

Az iskolarendszeren kívüli művelődési, közösségi élet központja a több szervezeti átalakulást megélt, jelenleg Városi Művelődési Központ néven működő intézmény lett. Az épület adta kedvezőtlen feltételek napjainkra rendkívüli módon megnehezítették a közösségi együttlétet.

3. A város jelenlegi kulturális intézményrendszere

Már az óvodákban megjelennek azok a nevelési elemek, amelyek megalapozzák a gyerekek érdeklődését, s ezzel lehetővé teszik a felnövekvő nemzedék kötődését a településhez.

A város területén jelenleg két alsófokú oktatási intézmény működik. Ahogy nőtt a város és vonzáskörzetének lakossága, nőtt az iskolai tanterem száma is, javultak az oktatás feltételei. Jelenleg 41 tanteremben folyik az iskolai oktató-nevelő munka. Az iskolát fenntartó városi önkormányzat alapvető feladata,

* Borbáth Erika Kisvárosi közművelődés 2000 című tanulmányához – mintegy szemléltető kiegészítésül – közöljük (A szerkesztő.)

Az iskolát fenntartó városi önkormányzat alapvető feladata, hogy segítse az iskolai fejlesztő munka feltételeinek megteremtését. Az iskolás korú gyerekek és szüleik számára a folyamatos továbbképzési lehetőségek biztosítása, és a gyerekek készségei, és speciális érdeklődésének kibontakoztatása, az iskolarendszeren kívüli foglalkozások feltételeinek megteremtése részben iskolai célok között fogalmazódik meg. Ennek a feladatnak a megvalósításában az általános iskolák folyamatosan együttműködnek a város más kulturális intézményeivel, civil közösségeivel.

A kulturális intézményrendszerben meghatározó jelentősége van a középfokú oktatásnak. A szakképző intézmény és a gimnázium az évtizedek során alakította ki saját arculatát, amely alkalmazkodott a gazdasági struktúra változásához (szakképzés) és a változó társadalmi, gazdasági kihívásokhoz (számítástechnikai képzés, nyelvi képzés). Ugyanakkor kialakítottak egy olyan sajátos képzési területet, amellyel a vonzáskörzeten túlmutatóan is egyéni arculatot képviselnek a megyei középfokú képzés rendszerében (pl. a gimnáziumi rajz, vizuális nyelv és művészetoktatás).

A városba az 1990-es évektől visszatérő ciszterci rend ismét elindította a felsőfokú oktatást. A városi zeneiskola megteremtette a zenei életet. Az iskolának nagy szerepe van a felnövekvő nemzedék zenei nevelésében.

A városi könyvtár a nyilvános közkönyvtári feladatokat látja el. Könyvállománya meghaladja a 45 ezer kötetet, az olvasók száma évente több, mint 12 500 fő, a kölcsönzött kötetek száma pedig meghaladja az 56 ezret. A könyvtárban külön felnőtt és gyermek részleg működik.

A jelenlegi gazdasági feltételek mellett gondot okoz az új könyvek beszerzése, a könyvállomány gyarapítása. A 137 nm könyvtári alapterület rendkívül szűkös, a könyvtári feladatok ellátásához nem biztosít megfelelő feltételeket.

A Városi Reguly Antal Múzeum 1956-ban alakult. A múzeumi gyűjteményt kialakítók alapfeladatuknak tekintették, hogy a Magas-Bakonyra jellemző paraszti társadalom mindennapi használati tárgyait, munkaeszközeit bemutassák. A múzeumot az elmúlt négy és fél évtizedben többször bezárták. Az 1992. szeptember 26-án átadott, Zirc nagy szülőtének, Reguly Antalnak a szülőházában kialakított kiállítóhelyen talán már végleges otthonra lel a tudós életét és munkásságát dokumentáló anyag, a Bakony népművészetét bemutató kiállítás, valamint a népművészeti alkotóház.

A Bakonyi Természettudományi Múzeum 1972-ben alakult, s mint ilyen, vidéken az egyetlen. Feladata a Bakony sajátos földtanának és élővilágának feltárása, bemutatása, valamint a begyűjtött értékek feldolgozása és gondozása. A múzeum évente mintegy 50–60 ezer látogatót vonz. Látványos kiállításai, saját kiadványai, könyvtára, amely nagy értékű szakkönyv és folyóiratanyaggal rendelkezik, méltán teszik az észak-dunántúli régió egyik tudományos és kulturális központjává.

A Zirci Mezőgazdasági Gyűjteményt létrehozó Magyar Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre helyi szervezete 1981-ben alakult. A kör tagjai alapították meg az Agrárműszaki emlékek gyűjteménye c. kiállítást, amelyet országosan is ismernek, sőt a világ számos országába is eljutott már a híre.

A Reguly Antal Műemlékkönyvtárat a zirci apátság a XIV. században alapította. Jelenlegi állománya 65 ezer kötet, a nagyközönség számára olvasóteremként működik. A felbecsülhetetlen értékű gyűjtemény az Országos Széchényi Könyvtárhoz tartozik. A műemlékkönyvtárat évenként sok turista keresi fel.

Az arborétum alapítása a XVIII. század második felére tehe

tő. Területe kb. 20 hektár. Az arborétum tudományos, ismeretterjesztő és rekreációs szerepet is betölt. A Zirc iránt érdeklődők többsége felkeresi a „fás kertet”. (A látogatók száma az 1980-as években meghaladta a százezret, napjainkra átlag évi 80 ezerre csökkent.)

Az elmúlt csaknem öt évtizedben a Városi Művelődési Központ (VMK) több szervezeti átalakuláson ment keresztül. A VMK legfontosabb feladatai: a közösségi művelődés, a szabadidő eltöltés feltételeinek biztosítása, a település hagyományainak ápolása, a helyi értékek megőrzése és átadása, közösségek szervezése és a civil szervezetek működési feltételeinek a megteremtése, művészeti csoportok működtetése, az egyéni és közösségi önmegvalósítás feltételeinek a biztosítása, ismeretterjesztő, közhasznú tanfolyamok, népfőiskolák szervezése, a nemzetközi kulturális együttműködés koordinálása, fesztiválok, nagyrendezvények szervezése, kiállítások és koncertek rendezése, mozi működtetése. A fenti feladatok végrehajtása érdekében a következő művészeti csoportokat és klubokat működteti: Városi Kórus, Eszterlánc néptáncgyűttes, Nyugdíjas klub, Kertbarátok köre, Cukorbeteg klubja, Foltvarró klub, Szabadidő "Legyen Házigazda"-klub, Szövő-szakkör. Ezek a főépületben, a galériában és más bérelt helyiségekben működnek.

Az intézmény költségvetésére jellemző, hogy 74 százalékát a bér és a járulékok teszik ki (a bérek a közalkalmazotti bértáblázat szerinti minimumok), a működés során elért bevétel a támogatás 10 százaléka, amihez még kiegészítésként szolgál a különböző pályázatokon elért támogatás, ez az éves intézményi támogatás további 7 százaléka. Gyakorlatilag ezek a többletbevételek teremtik meg a tartalmi tevékenységre fordítható kiadásokat. (Ez 1998-ban a következőképpen alakult: működési bevétel+pályázati támogatás = 1852 ezer Ft, a szolgáltatásokért kifizetett pénzösszeg = 1878 ezer Ft, a költségvetésben a tartalmi tevékenység megvalósítására 489 ezer Ft, mint külső személyi juttatás állt rendelkezésre.)

II. A helyi sajátosságokból adódó kulturális feladatok

1. A korosztályoknak megfelelő kulturális tevékenységek

Az egyes intézménytípusokat csak abból a szempontból elemezzük, hogy azok milyen kulturális tevékenységet látnak el alapfeladatként, illetve az alapfeladatot kiegészítő tevékenységként. Természetes, hogy ezek egymást kiegészítő tevékenységek, amelyek számos esetben partneri együttműködésben valósulnak meg.

A 3–6 éves életszakasz az egész személyiség fejlődésében meghatározó jelentőségű. A gyerek sok mindenre kíváncsi, s nem közömbös számára, hogy hogyan ismerkedik az őt körülvevő világgal. Fontosak azok a benyomások, amelyeket pl. egy arborétumi séta vagy múzeumlátogatás során szerez, a játszóházi foglalkozások pedig segíthetik alkotókészségének fejlődését, erősíthetik a közösségi együttlétek örömét. Egyszóval, a kulturális rendezvények, kiállítások megalapozhatják a gyermek későbbi érdeklődését.

Az általános iskolai korosztály esetében elsősorban az iskolarendszeren kívüli kulturális feladatokat kell meghatározni, azokat, amelyek kiegészítik és erősítik az iskolai képzést, segítik az ismeretek elsajátítását. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy Zirc öregedő település. A város lakosságának mindössze 30 százaléka tartozik az ifjúság körébe, a népesség egyötöde pedig az általános iskolás korosztály. (A statisztikai adatok megmutatják, hogy ennek a korosztálynak a létszáma folyamatosan csökken.) Ezért fontos, hogy a felnövekvő nemzedék kötődését

a településhez már az óvodai és az általános iskolai korosztály körében is erősítsük. A városi önkormányzatnak kiemelt feladata és felelőssége kell legyen, hogy ezen korosztály számára biztosítsa a készségfejlesztéshez, az ismeretek bővítéséhez, a társadalmi folyamatok megismeréséhez, a szabad idő hasznos eltöltéséhez és a kulturált szórakozás feltételeinek megteremtéséhez szükséges körülményeket. A feltételek megteremtése segíti a kultúrához való pozitív viszonyulás kialakulását, a szokások és a magatartás megalapozását. Ebben a folyamatban csupán az egyes nevelési és kultúráközvetítő intézmények felelős együttműködésével lehet eredményeket elérni.

A középiskolai korosztály nevelésében sajátos, az életkorból adódó összetett kihívásokat kell megoldani. A középiskolai korosztály sokkal tagoltabb, mint az általános iskolai. A középfokú oktatásban már jelentkezik a város mint térségi központ szerepe, mivel a középiskolák beiskolázási közege elsősorban a Magas-Bakony településeinek általános iskolát végzett korosztályait érinti. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a szakmunkásképzőben a tanulók száma az elmúlt tíz évben viszonylag kiegyensúlyozott, a gimnáziumban viszont folyamatosan növekedett. A gimnáziumban a bejáró tanulók aránya megközelíti az 50 százalékot, a kollégisták száma viszonylag alacsony. Ezzel szemben a szakképző intézményben magas a kollégisták létszáma, az összes tanulók mintegy egyötöde. E korosztálynak feltétlenül szüksége van az önkormányzat által biztosított kulturális és közösségi tevékenység kereteire. Alapvetően szükséges az ún. deviáns rizikófaktorok csökkentése. Ennek érdekében fokozottan segíteni kell az önmegvalósítás lehetőségét a különböző művészeti csoportokban, hobbi-körökben. Lehetőséget kell biztosítani az iskolarendszeren kívüli ismeretbővítésre. A középiskolás korosztály szocializációja során feltétlenül szükséges a közösségi lét, a kortárs csoportok iránt érzett elkötelezett közösségi tevékenység feltételeinek a megteremtése. Ugyanakkor nem hagyhatók figyelmen kívül a deviánsnak minősített magatartások, és szükségszerű az esetlegesen jelentkező szenvedélybetegségek megelőzése és a már meglévő bajok kezelése. Mindezen feladatok megvalósítása érdekében is elengedhetetlen a városban a mentális-közösségi művelődés feltételeinek megteremtése.

A fiatal felnőttek lélekszáma a település összes lakosságának több mint egyötöde. Ennek a sajátos élethelyzetben lévő rétegnek az életfeltételei a kilencvenes évek második felére nagymértékben romlottak. Körükben jelentkezik a pályakezdő munkanélküliség problémája, a frissen megszerzett szakmai ismeretek továbbfejlesztésének szükségessége, az egzisztencia megteremtésének minden gondja, a családalapítás számtalan megoldásra váró kérdése. A település művelődésében fontos szerepet betöltő szervezeteknek, intézményeknek a feladatok meghatározásánál figyelembe kell venniük az életkezdést segítő, az életesélyeket javító kulturális közösségfejlesztési feladatokat. Ugyancsak meg kell teremteni az általános és a szakképzés feltételeit. Világviszonylatban egyre magasabb az ún. funkcionális analfabéták száma, s ez Magyarországon is hasonló arányban jelentkezik. Ezeket a fiatalokat (pl. általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők, ill. a 8. osztály elvégzése után tovább nem tanulók, esetleg a szakmunkásképzőbe járó diákok) nem csupán az írás és olvasás elsajátítására és alkalmazni tudására kell ösztönözni (hiszen éppen ez nem sikerült az iskolarendszerű képzésben), hanem mentálisan kell alkalmassá tenni őket ezen ismeretek és készségek elsajátítására és alkalmazására. Természetesen számukra is biztosítani kell a művészeti csoportokban és a hobbi-körökben az önmegvalósítás lehetőségét.

Együttal biztosítani kell, hogy hozzátérjenek a hiteles és napra

A középkorú felnőtt lakosság a városban élő népesség csaknem 50 százaléka. Ugyanakkor a település kulturális életében ők vannak a legkisebb arányban jelen, annak ellenére, hogy érdekeik számos esetben indokoltá tennék részvételüket. A város vezetésének felelőssége, hogy az aktív keresők érdekeinek és érdeklődésének megfelelő kulturális feltételek megteremtéséről gondoskodjanak, illetve javítsák a helyi polgárok által kezdeményezett közösségek működési feltételeit. A város intézményrendszerének segítenie kell a családi művelődést és szórakozást. Együtt kell működniük a munkaerőpiaci képzések és átképzések rendszerében is. Segíteniük kell az állampolgári aktivitás kialakítását és felelős gyakorlását. Természetesen e korosztály számára is lehetővé kell tenni a művészeti csoportokban és a hobbi-körökben az önmegvalósítás lehetőségét. Együttal biztosítani kell számukra is a hiteles és naprakész információkat.

A város nyugdíjas korosztálya az össznépelességen belül 11–12 százalékkal van jelen. Az önkormányzat választott tisztségviselői kiemelt figyelemmel kísérik az idős emberek életkörülményeit. Tapasztalat, hogy ez a korosztály megkülönböztetett aktivitással vesz részt a város közösségi és kulturális életében. Alkalmat kell teremteni nekik arra is, hogy az általuk birtokolt tudást és élettapasztalatot átadhassák a fiatalabb nemzedéknek.

2. A legfontosabb tevékenységek

Képzés: gyakorlatilag a település minden korosztályára ki kell terjedjen. Jelen esetben a képzés feladatait az iskolarendszeren kívül kívánjuk meghatározni:

a) iskolásoknak: elsősorban az iskolában megszerzett ismeretek kiegészítését, azok alkalmazását segítik, a tehetséggondozás kiegészítő feladatait láthatják el, amelyek legfőbb megnyilvánulási formái: ismeretbővítés, állampolgári képzések, öntevékeny művészeti csoportok, illetve szakirányú érdeklődési körök, honismeret (pl. énekkar, néptáncsoport, szakkörök, ismeretterjesztő előadások stb.)

b) felnőtteknek: az iskolarendszeren kívüli felnőttoktatás segítse az aktív korosztályt a szakma- és életmódváltásban, tegye lehetővé számukra a hétköznapi élethez szükséges közhasznú ismeretek megszerzését; a felnőtt tanulója meg alkalmazni a megszerzett ismereteket; az általános képzés a szakmai tovább- és átképzés alapjául szolgálhat; az állampolgári és közéleti képzés segíti az állampolgári aktivitást (pl. népfőiskola, tréningek, tanfolyamok, önképzés segítése, szakvizsgára felkészítő képzések stb.)

A **szociokulturális tevékenység** célja, hogy a város szociálisan – és ezzel párhuzamosan sokszor kulturálisan is – hátrányos helyzetű rétegeit olyan ismeretekkel és készségekkel lássuk el, amelyekkel saját maguk is képessé válhatnak hátrányos helyzetük csökkentésére. Ennek érdekében a város kulturális intézményeinek olyan együttműködésen alapuló fejlesztő programot kell kidolgozniuk, amely folyamatosan segíti a felzárkóztatást, a város gazdasági és társadalmi életébe való bekapcsolódást. (Ennek megvalósítandó formái: közösségi tréningek, készségfejlesztő tréningek, a funkcionális analfabetizmus csökkentése, információs hálózat kialakítása stb.)

A **terület- és településfejlesztés** a térség és a város minőségi továbbélésének feltétele. A gazdasági és turisztikai fejlesztéshez nélkülözhetetlen az ún. humán erőforrás fejlődése is. Meg kell ismertetni a térség természeti, kulturális értékeit, hagyományait. Fel kell készülni a vendégfogadásra, s mindannak a tudásnak az átadására, amely nem hiányozhat a vendégek megtartásához.

A művészeti csoportok a személyiségfejlesztés, a közösségi élet, a helyi hagyományok ápolásának keretében szolgálhatnak. (Jelenleg is működő csoportok: néptáncszereplők, énekkar, képzőművészeti kör stb.) A város vezetésének kiemelt céljai közé tartozik, hogy ezen művészeti csoportok működési feltételeit és fejlődését biztosítsa, s a későbbiekben alakuló csoportok részére is megteremtse a működés feltételeit.

A kiadványok bemutatják a település természeti, kulturális, történelmi értékeit az érdeklődő városi lakosságnak és a városba érkező vendégeknek.

Az információs rendszer kialakításával és működtetésével a város vezetésének az a célja, hogy a helyi és a vonzáskörzethez tartozó polgárok korrekt információkat kaphassanak. A rendszernek alkalmasnak kell lennie arra is, hogy az egyes vállalkozásokról minél több információt lehessen közzétenni. Az információs rendszer kialakításában és működtetésében a kulturális, gazdasági és közigazgatási szervezeteknek paritásos alapon kell együttműködniük.

A színvonalas szórakozás, rekreáció feltételeinek megteremtésére az önkormányzatnak kiemelt figyelmet kell fordítania. (Ennek jelenleg is meglévő formái: műsoros rendezvények, szabadtéri rendezvények, mozi, kiállítások, előadások, térségi kulturális programok stb.)

A civil szervezeteknek nyújtott szolgáltatások (pl. pályázatírás, terembiztosítás, rendezvényszervezés stb.) is részét képezik a közösségi élet fejlesztésének. A kulturális feladatok megvalósításában az önkormányzatnak partneri kapcsolatokat kell kialakítania a civil szervezetekkel. Ennek lebonyolítására az önkormányzatok által fenntartott intézmények kaphatnak konkrét feladatot.

3. A feladatok végrehajtásában szükséges intézményrendszer és szervezeti keretek.

Az iskola célcsoportja: az iskoláskorú népesség, közvetlenül az iskolák növendékei. Szorgalmazni kell az iskolák, valamint ezen korosztály szülei közötti együttműködést. A tanórán kívül működtetett, az iskolai oktatást kiegészítő előadások szervezése, az önmegvalósítást, a művészeti képzést segítő, a kommunikációs készséget fejlesztő művészeti csoportok működése a fejlesztő program része. A speciális érdeklődés kielégítését a szakkörök biztosítják. Az egész család művelődését, szórakozását biztosító programok (játsházák, táborok, előadások) szervezését támogatni kell. Az önkormányzat fontos feladatának tekinti, hogy az egyes iskolák nevelési programjaiban ezek a tevékenységek megjelenjenek. Ezt az akaratát a saját fenntartású általános iskolában közvetlenül, a Megyei Önkormányzatok Közgyűlése által működtetett középiskolákban közvetett módon, konkrét feladat, támogatás és együttműködés formájában tudja megvalósítani.

A Városi Könyvtár alapfeladatát az 1997. évi CXL. törvény szerint nyilvános könyvtári ellátás keretében biztosítja. A városi önkormányzat fenntartásában működő intézmény feltételeinek bővítése az elkövetkező középtávú tervezés időszakában megoldandó feladat. A könyvtár feladata a nyilvános könyvtári ellátás zavartalan biztosításán túl, az alaptevékenységet kiegészítő egyéb kulturális tevékenységek megszervezése (pl. író-olvasó találkozók, iskolai rendhagyó órák, könyvbemutatók szervezése, a honismereti irodalom bővítése). A nem alaptevékenység megvalósításához szükséges anyagi feltételek megteremtése részben a helyi önkormányzat, részben pedig a könyvtárban dolgozó munkatársak feladata (pályázatok, szponzorok stb.).

A múzeumok, a helytörténeti gyűjtemények alaptevékenységét a CXL. sz. 1997. évi törvény szabályozza. Alapfeladat a természeti környezet értékeinek feltárása, a helyi történeti, néprajzi értékek gyűjtése, a települések megtartó erejének erősítése.

A város nagy szülőltétének nevét viselő Reguly Antal múzeum gyűjteményének bővítése – mely foglalkozik a Bakony mestereinek, mesterségeinek gyűjtésével, feldolgozásával és bemutatásával, valamint bemutatja Reguly Antal munkásságának és utazásainak tárgyi emlékeit – a Városi Önkormányzat feladata.

A Reguly Antal Műemlékkönyvtár, az Országos Széchenyi Könyvtár fenntartásában, elsősorban a főiskolák hallgatóinak szakirodalmi ellátását segíti. Ugyanakkor nem elhanyagolható turisztikai vonzereje sem. A kulturális tevékenységében mindenképpen erősítendő feladat a felnövekvő nemzedék honismereti nevelése. Ennek a feladatnak a megvalósulása az önkormányzat érdeke, ezért a feltételek biztosításában a fenntartóval folyamatos kapcsolatot kell tartani.

A Bakonyi Természettudományi Múzeum fenntartója a Megyei Önkormányzat Közgyűlése. Az intézmény az alaptevékenységén túl mindig is sokrétű közművelődési tevékenységet folytatott. Ebbe a tevékenységi körbe tartozott a természeti értékeket bemutató kiállítások szervezése, kiadványok megjelenítése, a felnövekvő nemzedék természettudományos kultúráját fejlesztő iskolai tanórák és alkalmi előadások szervezése. Ezen tevékenység további biztosítása érdekében a városi önkormányzatnak a helyi érdekeket figyelembe véve – az intézmény fenntartójával kötött együttműködési szerződés alapján – a működési feltételek biztosításához hozzá kell járulnia.

Az arborétum segíti a természettudományos nevelést, egyúttal rekreációs lehetőséget is biztosít az odalátogatóknak.

A Városi Művelődési Központ az önkormányzati kulturális feladatellátás alapintézménye. Az 1997. évi CXL. sz. törvény a városi önkormányzatok számára kötelezővé teszi a művelődési központ fenntartását és működtetését. Az elkövetkező középtávú fejlesztési tervekben végig kell gondolni az intézmény elhelyezésének megoldását a jelenlegi főépület és a korábbi filmszínház épületegységében, a feladatok megvalósításához biztosítani kell a feltételeket. Az intézmény működésére vonatkozó konkrét feladatokat a Városi Önkormányzat Közgyűlése Rendeletében kell rögzíteni. Tevékenységi körébe tartozik a művészeti csoportok és hobbi-körök szervezése, műsoros rendezvények biztosítása, a felnőttek iskolarendszeren kívüli képzése, a közösségi szolgáltatások biztosítása stb.

A városban működő civil szervezetek hagyománya mutatja a Zircen élők aktivitását. A közösségi kezdeményezések és az azokkal együttjáró tenniakarás erősítik a helyben megfogalmazott célok megvalósítását. A csaknem 30 bejegyzett egyesület fele kulturális célokat fogalmaz meg, hasonló az arány a bejegyzett és működő alapítványok esetében is. A városi önkormányzat alapvető érdeke, hogy együttműködjön a civil szervezetekkel, s a kulturális feladatok ellátásában tevékenységüket koordinálja, kiegészítse. Ezek az együttműködések jelenleg is fellelhetők. A szűkös önkormányzati és állami fenntartási támogatás kiegészítésére jöttek létre a különböző egyesületek és alapítványok.

A helyi gazdasági szervezetek – mint megrendelők és támogatók is – megjelennek a kulturális feladatok ellátásában. Alapvető érdekük kötődik a humán erőforrás fejlesztéséhez, a turisztikai célkitűzések megvalósulásához, a térségfejlesztéshez. Az önkormányzatoknak folyamatos párbeszédet kell folytatniuk

a helyi vállalkozások képviselőivel. El kell tudni fogadtatni velük azt az alapvető ténytet, hogy a fejlődés és a gazdasági növekedés fel-tétele a kulturális hagyományok ápolása, a humán-erőforrás fejlesztése és a kulturális kínálat megteremtése.

A helyi *kommunikációs csatornák* (helyi tévé, újságok, elektronikus információs rendszer) működtetése, illetve a működés támogatása az önkormányzat feladata. Alapelv, hogy a városban élők minél több hiteles információhoz jussanak a települést érintő kérdésekről, s így részesei lehessenek a döntések előkészítésének. Az információs rendszer feladata az is, hogy a helyi gazdasági és kulturális élet kiemelkedő, fontos híreiről tájékoztatást adjon a város határain túl is. Az elektronikus információs rendszer létrehozásában az önkormányzatnak koordinációs és támogató szerepe van. A rendszer csupán az egyes szervezetek együttműködésével alakítható ki.

4. Kulturális kapcsolatok

A kulturális kapcsolatok ápolásában az önkormányzatnak elsősorban koordináló, támogató, segítő szerepet kell vállalnia. Ez többszintű feladat.

A város közigazgatási határain belül az önkormányzat mint intézményfenntartó, működtető van jelen. Alapfeladata, hogy a lakossági igényeknek, elvárásoknak megfelelő intézményrendszert működtessen, és az általa meghatározott tevékenységet támogassa.

A nem a városi önkormányzat által fenntartott, de a város közigazgatási határain belül működő kulturális intézményekben – konkrét megegyezés keretében – szerveződik, a helyi érdeken alapuló kulturális tevékenység támogatása is az önkormányzat feladata.

A feladatok megvalósításában a városi önkormányzatnak partneri kapcsolatok kialakítására kell törekednie a civil szervezetekkel, az alapítványokkal és a gazdasági szervezetekkel is.

A város területén működő megyei fenntartású intézmények munkájának színvonalasabbá tételére és a helyi lakosságnak nyújtott szolgáltatások ellátására hatékony együttműködést kell kialakítani a Megyei Önkormányzat Közgyűlésével.

A helyi alkotók és művészek meghatározó személyiségei a város kulturális életének. Az önkormányzat – mint megrendelő – művészetpártoló tevékenységével segíti az alkotókat, másrészt, mint döntéshozó, bevonja őket az előkészítő folyamatokba, partnernek tekinti őket, véleményüket is meghallgatva hozza meg döntését.

A *nemzetközi kapcsolatok* alakításában a kultúrának, a művészeti csoportoknak, a helyi alkotóknak kezdeményező, kapcsolatépitő és kapcsolattartó szerepük van. Az amatőr művészeti csoportok külföldön gyakran kultúrdiplomáciai tevékenységet is folytatnak, ezt is érdemes az önkormányzatoknak figyelembe vennie és támogatnia.

III. A kulturális finanszírozás alapelvei

A település önkormányzata a kultúra finanszírozását önmagára nézve kötelező feladatnak tekinti. Az intézmények fenntartásában azokat a központi normatívákat veszi alapul, amelyeket évente a költségvetési támogatás keretében részben megkap.

A központi normatívát a fent meghatározott feladatok végrehajtása érdekében, a kialakult és fenntartani kívánt intézményrendszer konkrét működésének biztosítására kiegészíti. Ennek konkrét formája az éves munkatervben és költségvetésben kerül elfogadásra.

A városi önkormányzat is igyekszik „több lábon állni”. Nem nélkülözheti tehát azokat a forrásokat, amelyeket az állami és megyei önkormányzati pályázati alapok biztosíthatnak. A kiírt pályázatok sikere érdekében a szükséges önrészt biztosítja.

A helyi civil szervezetek támogatása egyrészt közvetlenül, tevékenységfinanszírozás keretében valósul meg, másrészt az önkormányzatok által fenntartott intézmények – konkrét megegyezések alapján – a működési kereteket biztosíthatják számukra.

A helyi alkotók, művészek, a kulturális és művészeti célok, valamint a kulturális közösségek támogatására a „Zirc város Kultúrájéért Alapítvány” évente a városi költségvetés egy ezelékét kapja, cserében az alapítvány vállalja, hogy a rendelkezésre álló összeget pályázati kiírás alapján ítéli oda.

A nemzetközi kapcsolatok ápolását az önkormányzat saját költségvetéséből biztosítja.

A Zircen, 1999. október 25-én elfogadott javaslat tervezetet Borbáth Erika szerkesztette a következő segédanyagok felhasználásával:

Zirc kulturális öröksége és művelődésének sajátosságai az elmúlt évtizedekben (kézirat, készítette: Illés Ferenc, Zirc, 1999. június)

Ifjúságkutatás '98 – Zirc (ECHO Oktatókutató Műhely, 1998)

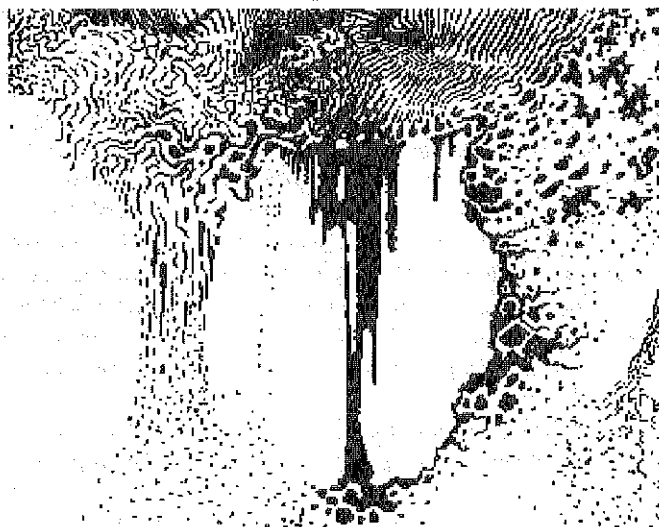
Zirc – A Magas Bakony központja, Zirc, 1997. (Zirc és Kistérsége Turizmusfejlesztési Programja)

Magyarország megyei kézikönyvei 18. Bp.

Zirc Kistérség Hosszútávú kistérség-fejlesztési programja (Bakonyi Önkormányzatok Szövetsége)

Zirc és Vidéke – Havonta megjelenő közéleti lap 1998. és 1999. évi megjelent számai

Zirc városi intézményvezetők és szakemberek írásos véleményei, valamint szóbeli kiegészítései.

ARCKÉPEK

Eredics Gábor

Tavaly ünnepelte huszonöt éves fennállását a Vujicsics Együttes. A jubileumi évben három Budapest környéki szerb nemzetiségi faluban és Szentendrén ünnepi rendezvénysorozattal, kiállítással és a Zeneakadémián egész estés koncerttel ünnepelt a zenekar. 1999-ben Kisebbségekért Díjjal ismerte el munkásságukat a kormány. Eredics Gáborral, a zenekar egyik alapítójával és vezetőjével életútjáról és a Vujicsics együttes negyedszázados pályájáról beszélgettünk.

– Milyen zenei hagyományok voltak a családjában? A szülei zenéltek?

– Édesanyám tanult hegedülni, édesapám valamikor klarinétozott. Négyen vagyunk testvérek, mind fiúk. Szüleink mindannyiunkat tanítottak zenélni. 1962-től működött Pomázon egy Zeneoktatói Munkaközösség, itt kezdtünk muzsikálni. Emlékszem, apánk sokszor mandolinozott esténként, édesanyám énekelt. Sokáig nem volt tévénk, este együtt volt a család. Nem voltak ezek házi koncertek. Mindenki csinálta a dolgát, ahogy egy nagy családban szokás. Anyám kendőket varrt akkoriban. Apám kertész-tervező volt, Pestre járt dolgozni. Parkosítási terveket készített. Szokványos családi esték voltak, amikor előkerült néha a hangszer is. Ez magától értetődő volt.

– Délszláv eredetre utal a családi neve.

– Az Eredics horvát név, a családjunk elmagyarosodott. A közvetlen horvát kötődés már nincs meg, de a névről tudjuk azonosítani az eredetünket. Érdekes a család története. Apai felmenőim több generáción keresztül kertészek voltak. Osztrák tulajdonú kertészet volt valamikor Pomázon. A nagypapa Vas megyei lévén jól beszélt németül. Szolgálati lakásként kapta azt a kúriát, ahol felnőtünk. Szüleim mesélték, hogy amikor az oroszok átvonultak a falum, azt hitték, iskolaépület és a nagypapa az igazgató. Ezért nem érte atrocitás a családot. Nagy, polgári ház a családi kúria, s ilyen volt az életmódunk is. Az anyai ág talán még érdekesebb, egy monarchikus szituáció bontakozik ki a történetéből. A dédnagyapám a milleneumi építkezésekre jött át Magyarországra Gratz környékéről. Dolgozott a Néprajzi Múzeum építésén. Fél Csobánkát ő építette fel, ő tervezte azt a kastélyt is, ami egy ideig árvaház volt. Hidakat, utakat épített. Egyik ősünktől német nyelvű emlékiratot őrzünk. Ebben leírta, hogy egyik úknagymamánknak igen szép hangja volt, s egyszer Liszt Ferencnek is énekelt. Ilyen zenei kötődéseink vannak. Anyai nagymamám Milosevi Júlia – ez valószínűleg koszovói szerb családnév. A török elől menekülő szerbekkel érkeztek az őseim Magyarországra. A szépnagyapám, Dimitrie Milosevi Csobánkán volt szerb pópa. Az ő fia, Gábor már katolikus lányt vett el feleségül, így kezdett háttérbe szorulni az ortodox vonal a családban.

– Beszéli valamelyik délszláv nyelvet?

– Nem, illetve nem nagyon. A szüleim otthon csak magyarul beszéltek. Nagymama még a szerbekkel szerb nyelven beszélt, a svábokkal meg németül. Eljárt szerb ünnepekre, édesanyám pedig beállt a kólóba. Mi, fiúk értünk valamicskét szerbül, de ez valójában a népzeneinek köszönhető.

– Eredics Kálmán szintén az együttesben zenél. A másik két testvéréből is zenész lett?

– Ők is tanultak muzsikálni, de más pályát választottak. Tibor sokáig szerb néptánc-együttest vezetett Pomázon. A legidősebb bátyám restaurátor lett. Mindannyian zongoráztunk, ren-

geteget kamarazenéltünk. A pomázi zeneiskolában Papp Tibor vezetésével működött egy fúvószenekar, abban harmonikáztam. Több, mint tíz évig zenéltünk együtt. A vasárnapi próbák fantasztikusak voltak. Ebből a társaságból majdnem mindenki zenész lett, s ez nem véletlen. És nem akármilyen zenei pályák ezek. Több zenetanár, hangszerkészítő került ki onnan. Nagy Liszt-kutató lett a Barnás Marika. Vincze Zoltán külföldön működik, híres szakszofonos. Sok nevet említhetnék még. A fél Vujicsics együttes is ott kezdett. Borbély Mihály alapító tag, szólista nálunk, ő most a Jazz-tanszék vezetője a Zeneakadémián. Szendrődi Ferenc a Vujicsicsból akkor nagydobos volt. Én később orgona-zeneszerzés szakra felvételiztem a konzervatóriumba. Majd ének-népművelés szakot végeztem Pécsen.

– Miért pont orgona szakra felvételizett?

– Katolikus hitben nevelkedtünk, minden bátyám a ferences gimnáziumba járt. Ez nem volt szimpatikus a rendszer számára, de a szüleim vállalták. Én már Óbudán tanultam kémia-biológia szakos gimnáziumban, mert eredetileg kémikus akartam lenni. Vasárnaponként azonban mindig a kóruson voltam. Nagyon megérintett az orgona hangzása. Már zenész akartam lenni, és a csodált hangszer érdekelt. A konzervatóriumba már érettségi után kerültem, csak a zenei tárgyakat kellett tanulnom.

– Hogyan kezdtek népzenei játszanival?

– Még érettségi előtt kezdődött. A fúvószenekar fénykora a gimnáziumi évekre esik, a '70-es évek elejére. Akkoriban alakult egy nemzetiségi néptánc-együttes Pomázon. Eljött a próbánkra a zenekar vezetője, Nyári Iván és kölcsönkért néhány zenészt. Nagyon megtetszett nekünk a délszláv népzene. A konziban a klasszikus zeneirodalmat játszottam, főleg Bachot. Teljesen új élmény volt tánc alá muzsikálni. S az is, hogy nem kottából tanuljuk a zenét, hanem hallás után. A klasszikus zenepedagógia arra épít, hogy kezdetben lassan gyakoroljuk a zenedarabot, s csak aztán játsszuk a valódi tempóban. A szerb kólók tempója viszont olyan gyors, hogy nem lehet lassan megtanulni. Eleve pörgő tempóban kell játszani úgy, hogy kezdetben se akadjanak össze az ujjaink. Így a klasszikus tanulmányaim és a népzenei kiegészítettek egymást. A néptánc-együttes mellett hamar kezdtünk önállóan is játszani, felléptünk helyi búcsúkon, ünnepeken. A pomázi szerb közösség befogadott bennünket. Felelevenítették, hogy a Milosevi pópa leszármazottai vagyunk. Innentől aztán mi is jobban számon tartottuk a származásunkat. Ezért is nagyon fontos a zene és tánc hagyomány, mert az identitás rajtuk keresztül is megőrizhető.

– Hogyan találkoztak Vujicsics Tihamérral?

– Pomázon született, de néhány éves korában az édesapját Pestre helyezték, ott teljesített ortodox papi szolgálatot. De a kötődése megmaradt Pomázhoz, Csobánkához, sokat gyűjtött arrafelé. Az ünnepekre, ha csak tehetett, hazajött. Hozta a fuvolyáját, s mikor muzsikáltunk, beállt közénk játszani. Ez mindig fantasztikus élmény volt. A találkozásokból beszélgetés kerekedett. Sajnos, a legkomolyabb éppen az utolsó alkalommal történt. Budakalászon, a szerb búcsúban találkoztunk. Már nyiladozott a komolyabb érdeklődés bennünk, hogy miként lehetne a népzene mélyére tekinteni. Akkoriban Halmos Béla és Sebő Ferenc már járták a falvakat és gyűjtöttek, énekelték, tánczázatot szerveztek. Kezembe került az akkor még Népműve-

lési Intézet kiadványa, egy vékony, fehér füzet: Sárosi Bálint Magyar népi hangszerek című kötete. Azt olvastam benne, hogy a duda a magyar néphagyományban kiveszettnek tekinthető. Ez megfogott. Talán rajtunk múlik? A mi generációnkon? Érdekelni kezdett a duda. Gyűjteni kezdtük a népi hangszereket a környéken. Citerát meg okarínát, azaz cserépsípot találtunk, meg kolompokat, csengőket. Akkoriban még nem döntöttük el, hogy csak szerb zenét játszunk. Megtetszett nekünk a tekerőlant is. Sebő Feritől megtudtuk Bársony Mihály bácsi címét, írtunk neki, hogy készítsen nekünk tekerőlantot. Elmentünk dolgozni egy építkezésre, s amit ott kerestünk, abból megvettük a hangszert. Aktívan vetettük bele magunkat a magyar hangszeres hagyományok feltérképezésébe. Elmentünk Tolmácsra és dudást kerestünk. Jártunk Széken is, s kontrázni tanultunk. Közben azért kiderült, hogy túl széles úton haladunk, ilyen sok mindent egyszerre nem lehet jól csinálni. Vujicsics Tihamér felfigyelt ránk. Az utolsó találkozásunkkor mindenféle hangszereken megmutatta, hogyan kell utánozni a dudaszót. Megtudtuk, hogy a délszláv népzeneben is archaikusnak számít ez a hangszer, s Bácskába, Baranyába kellene utazni, ha dudát akarunk szerezni. Erről beszélgettünk utójára. Aztán elutazott Damaszkuszba a Rákóczi-induló gyökereit kutatni, s erről az útról nem érkezett haza. Lezuhant vele a repülőgép. Tetézi a tragédiát, hogy hatalmas tudást vitt el magával. Fantasztikus memóriája volt, nem kellett leírnia az ismereteit. Zseniális népzene-kutató és szerző volt.

– Hagyatékban maradtak kéziratai?

– Kevés, az is két helyen van. Egyrészt Tihamér özvegyénél, másrészt az Akadémia gyűjteményében. Rengeteg gyűjtése a Pécsi Rádió archívumában, mint archivált felvétel van nyilvántartva. Hatalmas kutatómunkát igényel összeszedni az életművét.

– Vállalkozott erre valaki?

– Igazából mást sem csinálunk, mint próbálkozunk feltérképezni, mi hol található. Az archív anyagból 1992-ben kiadtunk egy CD-t, amelynek legnagyobb részét Vujicsics Tihamér gyűjtötte, s a hazai horvát népzeneét mutatja be. Közben a kiadó megszűnt, s jelenleg ez a felvétel mindenütt kapható a világon, csak éppen Magyarországon nem. Közvetlenül Tihamér halála után megjelent egy emléklemez, amely a népdal-feldolgozásait tartalmazza. Mi elsősorban a népzenei gyűjteményeivel foglalkozunk. Sok helyen lehet még kotta, partitúra, amiről még nem tudunk. A kutatás jelentősége abban is áll, hogy a gyűjtő mellett a szerzőt is megismertessük.

-- Halála után felvették a nevét.

– Egy évvel a halála után. Nagy felelősséggel viseltük. Emlékszem, először a szombathelyi tanárképző főiskola klubjában léptünk fel úgy, mint Vujicsics együttes. Rendkívül meg voltunk illetődve, olyan nagy tiszteletet éreztünk Tihamér iránt. De ez jót tett nekünk. A megilletődöttség persze oldódott, de a felelősségérzet megmaradt. Sokat számított, hogy elindultunk a Ki mit tud?-on. Ez 1976-77-ben történt. Nem akartuk igazából. Féltünk, hogy késdobálókkal, humoristákkal hasonlítanak össze minket. Aztán rábeszéltek minket, mondván: lesz külön népzenei kategória. Ennek az első helyezését nyertük el.

– Mit jelentett ez a zenekarnak?

– Nagyon nagy dolog volt. Nem is tudom, hogy mostanában adódik-e ilyen lehetőség, hogy bármilyen zenei együttes egy csapásra szert tehessen hasonló népszerűsége. A Ki mit tud?-ot az egész ország nézte, és szimpátia kísért minden versenyzőt. Mi nem voltunk elbizakodottak, még a megyei elődöntőn sem merült fel, hogy továbbjuthatunk. Ennek a versenynek

az volt a jelentősége, hogy – az akkori Magyarországon talán egyedül ezen a fórumon – valóban a tehetséget értékelték. A hangszeres nemzetiségi népzene érdekes, újszerű volt. A győzelem hatalmas népszerűséget jelentett. Akkoriban nem lehetett tíz deka párizsiért bemenni a közértbe anélkül, hogy fel ne ismertek volna bennünket. Volt ennek negatív hatása is. Egyik alapító tagunk, akitől sok mindent tanultunk, megvált a zenekartól. A többiek talán szerencsésebben tudták feldolgozni a sikert: belefeledkeztek a munkába, gyűjtésbe, a népzene-elméletbe.

– Említette, hogy Pécsre járt tanárképző főiskolára. Miért nem tanult tovább orgonálni?

Akkor már egyre komolyabban vettük a Vujicsics együttest. A pécsi rádió archívumában kutattunk, Baranyában turnéztunk. Így jelentkeztem Pécsre. 1975-ben már megszereztük a működési engedélyt az Országos Filharmóniától, ami kellett ahhoz, hogy felléphessünk.

– Hogyan váltak le a táncegyüttesről?

– Már velük is játszottunk önálló zeneszámokat, de azoknak az volt a szerepe, hogy kitöltse az időt, míg a táncosok átöltöznek. Ezt a helykitöltő szerepet egyre méltatlanabbnak éreztük. Úgy gondoltuk, ha nem kap intenzív zenei élményt a közönség, akkor kilóg a lóláb: azért játszunk most öt percet, mert sok ruhát kell váltani. Kezdtünk jó zenekari számokat csinálni. Olyan jól sikerültek, hogy a fellépéseken éppen olyan fontossá vált a zene, mint a táncosok produkciója. A baranyai turnén a felsőszenzmártoni horvát közönség fantasztikus lelkesedéssel fogadta a zenekari számokat. Megértettük: van értelme a munkánknak. Komolyan lehet venni azt a zenei programunkat, hogy a helyi közösségekben őrzött kultúrát úgy kell előadni más közönségnek, hogy mint koncert-számok teljes mértékben élvezhetőek és befogadhatóak legyenek. Méghozzá a hagyomány tiszteletével, s nem pusztán valamiféle önkifejezés eszközeként. Játszottuk a népzenei feldolgozatlanul, eredeti funkciójában a pomázi, budakalászi búcsúban. Játszottuk a budapesti fiataloknak a táncházakban. A koncerteken pedig a feldolgozott koncert-darabokat adtuk elő.

– Mi a különbség az autentikus előadásmód, és a hagyományokat tiszteletben tartó koncert-szám között?

– Egy kóló általában tíz-huszonöt perc hosszúságú. Koncert-darabként nem mindegy, hogy milyen részleteket ragadok ki belőle. Fontos, hogyan indul, mi követi a kezdőtémát, hogyan jut el a csúcspontig, s miként zárul. Kell, hogy zenei formája legyen. Zeneszerzői feladat ez, miközben a hangzást nem feltétlenül kell megváltoztatni. A táncházak mellett az lett a meghatározó profilunk, hogy rengeteg koncerten játszottunk, az országban mindenfelé.

– A táncház-mozgalommal mikor kerültek kapcsolatba?

– Gyakori volt, hogy a koncertjeinket táncház követte. Már 1974-ben bejártunk a Közgáz táncházba játszani. Zenélt ott a Vízöntő, a Muzsikás, a Jánosi együttes. Ezek mindig fantasztikus alkalmak voltak. Később az aulába került át a táncház a Kinizsi utcából, mert akkor már több ezren látogatták. Szoros kapcsolat alakult ki az együttesek között, ami azóta is tart. A népzenei mozgalomban soha nem voltak szakértáborok.

– Kicsit ellenzéki színezete volt akkoriban a táncház-mozgalomnak.

– Utólag tudjuk, hogy figyelték a táncházakat. Ha túl sok erdélyi zenét játszottunk, sovíniszta megmozdulástól félték. Ha magyar zene szólt, nacionalizmust sejtettek. Ezért is jó volt, hogy nemzetiségi zene is megjelent. Ugyanazok a fiatalok járták a szerb kólót, akik fél órával korábban még székit táncoltak.

Komoly értelmezési problémákat okozhatott ez a megfigyelőknek.

– Merre jártak a világban?

– Ausztrália volt a legtrávolabbi hely, ahová eljutottunk. Szerb hűsvéton is részt vettünk ott egy kolostorban. Felejthetetlen, hogy ugyanúgy ünnepeltünk, mint otthon. Láttuk, mennyire rokon az itteni és az ausztráliai kisebbségi lét. Próbálnak egymás között házasodni, hogy a nyelv megmaradjon. Ha ez nem sikerül, akkor legalább táncolni megtanulnak. Ott például az atyák is tudnak harmonikázni, mert tudják: nem csak a vallás tartja meg a közösséget, hanem az ünnep és a zene is. Majd tizenhét éve kétszer fél évet töltöttünk Kuvaitban. Különleges alkalom volt, mert a saját repertoárunkat játszottuk, egy hotelben. Ezután vettük fel a második nagylemezünket, ami rendkívül virtuóz zeneszámokat tartalmaz, mivel odakinn éppen elég időnk volt gyakorolni. Bár nekem az út előtt volt egy sajnálatos balesetem. Gyimesbe mentünk, mikor autóbaleset történt, s az egyik ujjbegyem leszakadt. Még ott visszavarták, itthon végezték el a plasztikai műtétet. Ezt az ujjamat sokáig nem is használhattam. Az első kuvaiti útnak azért volt nagy jelentősége számomra, mert improvizatív szólámat játszottam, s akkor alkalmam volt kitapasztalni, mi az a néhány hang, amivel egy kólót meg lehet támasztani, minden virtuozitás nélkül. Aztán fokozatosan fogtam munkába ezt az ujjamat. Az egész zenekar szempontjából is fontos út volt, mert nagyon összecsiszolódottunk, mind zeneileg, mind emberileg. Pedig nagyon nehéz időszak volt, akkoriban születtek a gyerekek az együttesben.

– A pénzért vállalták, hogy ilyen hosszú ideig távol legyenek?

– Fontos volt, hogy valamit már keressünk a zenéléssel, ami odáig hobbi-tevékenységnek számított. Én itt dolgoztam a Népművelési Intézetben, bátyám népművelőként dolgozott, a társulat többsége zenetanárként működött. Siralmas fizetések voltak, magam sem tudom, miből éltünk. Meg sem tehetük volna, hogy nemet mondunk az ajánlatra. Kedvező volt a fizetés, de a legfontosabb az volt, hogy a saját repertoárunkat játszhattuk. S kiderült: ha nem kényszerültem volna rá, hogy minden nap muzsikáljak, lehet, hogy az ujjam nem nyerte volna vissza a régi formáját. Végül is fizetett próbának fogtuk fel. Kuvait után volt egy európai körút, Belgium, Hollandia, Luxemburg. Franciaországba rengeteget járunk. Legelső utunk is oda vezetett. Provence-ban jó zenész-barátság alakult ki egy oxitán zenésszel, Michael Montanaróval. Nincs olyan év, hogy kétszer, háromszor ne mennénk. Sokat járunk Olaszországba, Németországba, Ausztriába is.

– A volt Jugoszláviába is kijárnak?

– Megfordultunk ott is, de nem gyakran. Az első lemezünk után Brczán Miroszlávval három hónapig kutattunk posztgraduális ösztöndíjjal, s akkor meglátogattunk minden zenetudományi intézményt, nagy népzenei fesztiválokat, s magunk is gyűjtöttünk. Újvidéken az első lemezünk zenei anyagából készült egy film. Azóta már lebombázták az újvidéki televízió épületét, valószínű, hogy az a kópia is elpusztult. Egyébként sok rádiójátékhoz készítettünk zenei aláfestést, filmekben is szerepeltünk. Huszárik Zoltán Csontvári című filmjében is játszunk néhány darabot, de zenéltünk a Mennyei seregekben, a Pannon töredékben, és az Én huszadik századom című filmben is. Nagyon szerettük ezeket a munkákat.

– Mi változott a zenekarban a huszonöt év alatt?

– A zenekari koncepció nem változott, inkább kiérlelődött. Még az elején volt az említett, azóta egyetlen kiválás. Hat éve

játszik velünk Horváth Zoltán, mohácsi sokác fiú, nagyon jó tamburás. Így hét főre egészültünk ki, ahogy a kezdet kezdetén voltunk. Rengeteg tervünk van, amit még nem valósítottunk meg. Viszonylag kevés lemezünk van.

– Mi az oka ennek?

– Számunkra megmaradt az amatőr létforma. Kuvait végül csak epizód maradt, itthon mindannyiunknak kellett valamilyen polgári állást vállalnunk. Ez sok kérdést vet fel. Van még néhány hozzánk hasonló népzenei együttes, akik olyasmit csinálnak, ami egyedi és fontos. De csak úgy tudnak fennmaradni, ha sokat járnak külföldre. Felvetődik a kérdés: ki tartja el Magyarországon a kultúrának ezt a szeletét?

– Nem változott a helyzet 1989 után sem?

– Nem változott semmit. Lehet pályázni ide-oda. De ha ki akarjuk adni a korai gyűjtéseket, szinte képtelenség, hogy ne legyen ráfizetés. Mi is későn ébredtünk, csak tavaly alapítottunk egyesületet, hogy pályázhassunk.

– Hol dolgozott a zenélés mellett?

– A Művelődési Intézet a legrégebbi munkahelyem, 1979 óta dolgozom itt. A zenei, majd a zenei és tánc osztályon dolgoztam, tulajdonképpen folyamatosan. Bizonyos szempontból védett volt ez a hely, az Aczél-féle kultúrpolitika az ajtón kívül maradt. Érdekes, szép, izgalmas dolgokat lehetett csinálni. Én a néptánc-mozgalommal foglalkoztam. Dolgoztam azon, hogy az Akadémiával közösen hogyan lehet fejleszteni a kutatásokat. Ment ez magától persze, nem kellett, hogy szervezze egy hivatal, de a mozgalom fejlődése még sok ilyen munkakört igényelt volna. Az itteni négyórás munkám is a külföldi utak miatt vált lehetővé, mert szinte úri passzióból jártam be, nem egzisztenciális kényszerből. Sok kiadvány született. A kísérleti népihangszer iskolákat, példatárakat kezdtük kiadni, ennek lettem a sorozat-szerkesztője. Ezeknek az volt a célja, hogy legyen kész oktatási anyag, mikor az intézményes népzene, népi hangszer oktatás beindul. Sajnos, ez igen nehezen alakul. Az óbudai zeneiskolában indult önálló népzenei tagozat, Béres János, majd Kobzos Kiss Tamás vezetésével. De az országban ez még nem annyira általános. A tananyagok készen vannak, minden népi hangszer hivatalosan tanítható. De nagy probléma a tanárképzés. Nyíregyházán van ének-népzene szak, de máshol, nagyobb intézményekben nincs. És itt sem tanulhat népzene, akinek nincs megfelelő komolyzenei alaptudása.

– Mi az oka annak, hogy Budapesten nincs ilyen oktatás?

– Él egyfajta arisztokratikus felfogás klasszikus zenei körökben. Már az ötlet mosolyt vált ki: „Dudások járnak majd a Zeneakadémiára?” – kérdezik. Azt nem vitatja senki, hogy zene-tudományi szakon a népzeneről is kell tanulni, de hogy a népzene önmagában megjelenjen az intézményes oktatásban, ezt kevesen gondolják komolyan. Ezen is sokat munkálkodunk. A táncház-találkozókhöz kapcsolódó pályázatra érkezett zeneanyagból minden évben kazettát és CD-t adtunk ki. Érdekes és szép munka volt mindig ennek az anyagnak a zenei rendezése, szerkesztése. Gyakori munkám volt a népzenei fesztiválok zsűrizése. Rengeteget tanítottam néptánc és népzenei tanfolyamokon. A néptánc-oktatói képzés három szintjében veszek részt. Ehhez kapcsolódó kiadványokat, tananyagokat készítettünk az intézetben. Elmondhatom, hogy a munkámon keresztül rálátást szerezhettem a teljes magyarországi népzenei mozgalomra.

– Mit jelentett a tavalyi állami kitüntetés, a Kisebbségéért Díj az együttes életében?

– Régebben sokszor működöttünk ellenszélben. Egy értékes baranyai gyűjtést másfél évig nem kaptunk meg a pécsi rádiótól. Felküldték Pestre, az akkor Délszlávok Demokratikus Szö-

vettségéhez. Itt felmerült, hogy mi nem vagyunk eléggé délszlávok. Ami Pomázon nem volt probléma, azt politikai vonatkozásban szemünkre vetették.

– Mi hiányzott a szövetség szerint ahhoz, hogy önök valódi délszlávok legyenek?

– Keveselték, hogy Miroszláv az egyedüli az együttesben, akinek az anyanyelve is szerb. Az értékes hanganyagot nem adták át, visszaküldték Pécsre. Külön tortúra volt, mire megszerztük. Az első lemezünk anyaga harmadrészt ebből táplálkozik. Később nagy eredménynek számított, mikor békülékeny hangulat uralkodott el a szövetségen, és kaptunk egy dudát ajándékba. Ez annyit jelentett, hogy elfogadtak minket. De elismerést nem kaptunk. Akkoriban szokás volt nemzeti ünnepeken kitüntetés osztogatni a nemzetiségi kultúra ápolásáért, de mi ezt mindig megúsztuk. Aztán a '80-as évek második felében kaptunk egy KISZ-díjat, ami ifjúsági kulturális díj volt, semmi köze nem volt a politikához. Még inkább örültünk – mert szakmai körök kezdeményezték – az „Év hanglemeze” Díjnak, amit az első nagylemezünkért kaptunk. Ez rangos szakmai elismerés volt. Szűkebb pátriánkban a Pomázért Emlékéremmel díjaztak minket, és Szentendre Pro Urbe díjat kaptunk a várostól. Két éve „Szent Száva” Díjat adományozott az Országos Szerb Önkormányzat. A Kisebbségekért Díj azért fontos, mert a szerb közösség megerősítő jelzése, hogy befogadtak minket, noha a repertoárunk nagyobb része horvát anyag. Sajnos a politika megosztottságot kényszerít erre a két testvérnépre, de nagyon remélem, hogy eljön az idő, mikor begyógyulnak a sebek. S felismerik, hogy lehetséges ennek a különböző, de sok szálon egybefonódó két népnek a közös képviselete a kultúrán keresztül, például általunk. Mi megtartottuk a szerb, a horvát és a macedón repertoárunkat, s politikai okokból nem fogjuk egyiket sem háttérbe szorítani. A Kisebbségekért Díj, amit tavaly kaptunk, a legmagasabb állami kitüntetés, amit eddig kaptunk. Az elmúlt évben a Zenész Szakszervezet Líra Díját is elnyertük. Idén március végén pedig elnyertük az eMeRTon Díjat az „Év folk-együttese” kategóriában. Tavaly jubileumi rendezvényeket tartottunk a zenekar fennállásának huszonötödik évfordulója alkalmából. A négy Budapest környéki településen fesztivált, kiállítást rendeztünk. A Zeneakadémián koncertet adtunk, ennek hanganyagából CD készült.

– Mik a további terveik?

– Rengeteg tervünk van. 1992-ben a Harmónia Mundi kiadásában megjelentettük a horvát adatközlői gyűjtemény egy kisebb részét. Ezt szeretnénk folytatni. „Izgor” néven (ami forrást jelent), sorozatot indítottunk, Bartók korai szerb gyűjtései után tervezzük, hogy Vujcsics Tihamér gyűjtését is megjelentetjük. Az archív anyagok közzététele után e zenedarabokat kis változtatással Vujcsics számokká formáljuk. Mi most már keveset gyűjtünk, inkább az archív anyagok feltérképezésére helyeztük a hangsúlyt.

– Családjában folytatódik-e a zenei hagyomány?

– Első feleségem Gyenis Katalin volt, aki az együttesben sokat énekelt. Ebből a házasságból két lányom van. Eszter és Júlia nem lettek zenészek, de nagyon jól táncolnak, énekelnek. Második feleségem Sütő Melinda néptánc-pedagógus, a Budapest Együttesben táncolt profi táncosként. Lányunk, Boglárka aki szépen zongorázik, ő is néptáncol. Most húsvétra várjuk a testvérét. Egyébként van még zenész-énekes házasság a zenekarban: Borbély Mihály felesége Radics Ibolya, aki szintén sokat énekelt velünk. A bátyám családjában nagyon szépen alakul a zenei pálya. Ez fényes bizonyítéka egy hagyományos zene-pedagógiai módszernek. Mindig Kálmánék lakásában próbál-

tunk, a gyerekek meg ott ücsörögtek körülöttünk. Eltelt így jó pár év. A nagyiú, Áron közben kiválóan megtanult tamburázni, majd egy idő múlva az ő zenekaruk hangjai szűrődtek le a gyerekszobából. Ebben az együttesben a másik bátyám fia is játszik. Felléptek az akadémiai koncertünkön. Úgy hívják őket, hogy Söndörgő együttes. Mindannyian növendékeim a budakalászi zeneiskolában.

– A zeneiskoláról még nem beszéltünk.

– Dolgoztam a Magyar Rádió Népzenei rovatánál szerkesztőként, majd egy ideig a Pest Megyei Információs Központban Szentendrén, ahol közösségi rádiót is alapítottam. Amikor az megszűnt, kaptam egy felkérést Budakalászlól, hogy vállaljam el a Kalász Művészeti Iskola igazgatását. Most ez a legfontosabb munkám. Klasszikus és népzenei képzés is van nálunk, s ez lehetőséget ad egy nagyon fontos és szép pedagógiai kísérletre. A népzenei hagyományok továbbörökítése ma már csak intézményes oktatás keretében képzelhető el. Ez rengeteg kérdést vet fel, például azt, hogy mennyiben vegyük át a klasszikus zeneoktatás módszereit. Izgalmas feladat, és nagy a tétje. A klasszikus zeneoktatásnak is egy korszerűbb módszere kristályosodhat ki pusztán azért, mert kapcsolatba kerül egymással a kétféle zenei képzés.

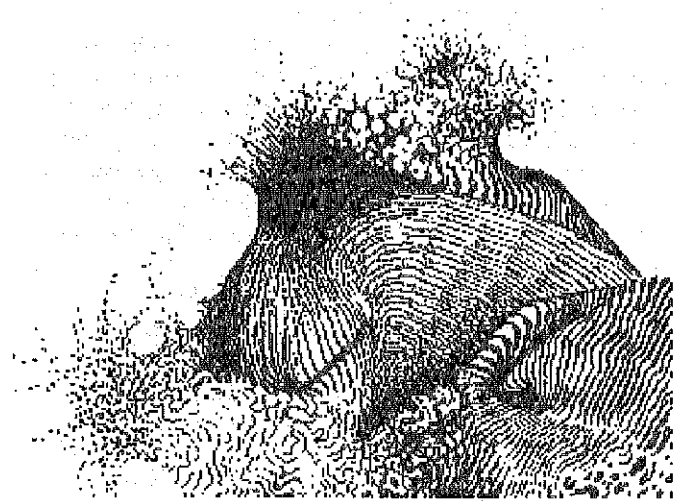
– Ez újszerűnek számít?

– Igen. Általános, hogy elkülönülnek és semmilyen párbeszédet nem folytatnak a klasszikus és a népzenei tanszakok. Ha sikerrel jár ez a kísérlet, akkor az ország sok zeneiskolájának adhat mintát. Az iskola még viszonylag fiatal, a legidősebb a harmadik évfolyam. Egy problémánk van, szeretnénk, ha a község felmérné a zeneiskola jelentőségét és akarna áldozni rá.

– Állami támogatással működnek?

– Normál állami zeneiskola a miénk, a működés hetven százalékát biztosítja az állam, harminc százalékot az önkormányzatnak kell hozzáadnia. Fontos számunkra a kamarazene. Hamarosan fel akarjuk éleszteni a fúvószenekart. Van kórusunk, ez lehetőség arra, hogy az ortodox ének-hagyományból megőrizzen valamit a falu. A vonószenekarban együtt zenél a felnőtt és a felnövekvő zenész nemzedék. Működik egy gitárszenekar tanárokból és felsőbb éves diákokból, s van egy régizene együttesünk is. Tehát az eddigi két és fél éves működés nagyon biztató. Csak a körülmények ne gátoljanak bennünket. Szerintem a nemzetiségi kultúrára ugyanúgy igaz, ami a magyar kultúrára: intézményesített formában kell megoldani az örökítést. Az intézetben most azon dolgozom, hogy ennek tapasztalatait ne csak Budakalász hasznosíthassa, hanem valamennyi nemzetiségi község, ahol zeneoktatás folyik.

Sághy Erna

KÁRPÁT-MEDENCEI NÉPZENEI TALÁLKOZÓ

„...a dal a nemzeti élet egy része, nálunk: nemzetfenntartó erő.” Ez a Kodály Zoltántól származó idézet áll mottóként a Vass Lajos Kárpát-medencei Népzenei Találkozó és Hangverseny meghívóján, melyet a Millennium tiszteletére rendeztek 2000. május elsején az Erkel Színházban. 2200 szereplő érkezett az eseményre – népdalkörök, citerazenekarok és szólisták Magyarország különböző tájegységeiből, Vajdaságból, Szlovéniából, Erdélyből, Szlovákiából és Kárpátaljáról. Kis közösségek küldöttei, akik odahaza énekléssel őrzik hagyományait, s a helybélieket az együttléti örömeivel segítik összetartani. Együtté tartozásuk ünnepe volt a budapesti találkozó.

Több év szervezőmunkája kellett ahhoz, hogy a Kárpát-medencét reprezentáló szereplőgárda együtt felléphessen. Kóka Rozália, a hangverseny megálmodója és szervezője az előkészületekről mesélt. Az előadó-művész 1971 óta vezet népdalköröket. 1992-től a Magyar Művelődési Intézet munkatársaként népdalkörökkel és citera-együttesekkel foglalkozik. Felkutatja őket, majd folyamatos kapcsolattal segíti munkájukat. Nyilván tartásában minden fontos adat szerepel mintegy nyolcszáz együttesről, közöttük a háromszáz határon kívülről. Összejöveleket, népzenei továbbképzéseket szervezett a csoportok vezetőinek, tanárainak. Éves, intézményes oktatást akart, de nem lett meg a minisztériumi engedély a szakképzéshez. Más megoldás kellett: 7–10 napos nyári tanfolyamokon adta át csoportvezetői és népzenei tudását az ország minden részéből érkező együttes-vezetőknek. A Népdalkör-vezetők Országos Továbbképző Tanfolyama egy-egy régióból toborozta a tanulni vágyókat, akik néhány nap alatt alaposabban megismerkedtek a tájegység népdalkincsével. Hosszú távú szakmai együttműködések, barátságok alakultak.

– Tudtam: a legfontosabb a jó szereplési lehetőség a népi együttesek számára – mondja Kóka Rozália. – Ezt kérték tőlem, erre volt a legnagyobb igény.

A népdalcsoportok szerették volna más közönséggel is megismertetni repertoárjukat. A szakmai problémák megvitatására konferenciákat is szerveztünk. Az elsőre kétszázan jöttek el. Itt merült fel: a fellépések, a közönséggel való találkozások koronázzák meg az együttesek munkáját.

Országos népzenei versenysorozat indult, először a népdalkörök, második évben a szólisták, majd a harmadik évben mindkét kategóriában fellépők számára.

– Az volt a célom – meséli az énekesnő –, hogy olyan autentikus énekeseket fedezzünk fel, akik még nincsenek megferdítve a tanított népdal-énekléssel. Csodálatos előadókat találtam, akik betéve ismerték a tájegységük repertoárját. Így találtuk meg a kilencven éves rimóci nótafát, aki először kapott Vass Lajos-díjat.

Öt év alatt negyven hangversenyt szervezett Kóka Rozália a határon innen és túl. Szlovákiában Mátysfalva, Erdélyben Kolozsvár és Györgyfalva, Vajdaságban Ada, Szlovéniában pedig Lendva adott orthont az elődöntőknek, ahol a nevezett dalkörök és együttesek összemérték tehetségüket és felkészültségüket.

A budapesti döntőkre az egész Kárpát-medencéből érkeztek a szereplők. A több száz együttes összefogására, a fellépések, versenyek szervezésére aztán létrehozták a Vass Lajos Népzenei Szövetséget, amelynek a Magyar Művelődési Intézet ad otthont.

– Öt év alatt megértettem, mit jelent egy-egy népdalcsoport működése egy településen – mondja Kóka Rozália. – Leg-

több helyen a népdalkör az egyetlen közösségszervező megtartó erő. Az éneklés jelenti a kultúrát. Ahol van népdalkör, ott van kultúra. Minden helyi megmozdulás rajtuk keresztül szerveződik. Aki vállalja, hogy kórusban énekel, pozitív beállítottságú ember, aki tudja, hová tartozik. Kisebbségben pedig a magyar kisközösség összetartója lehet az együttes. Ők nekem is erőt adnak, hogy ne adjam fel. A Millennium alkalmából nekik akartam egy gyönyörű ünnepet szervezni. Ez a munkám betetőzése – teszi hozzá.

Már megindultak az előkészületek, beérkeztek a jelentkezések, mikor leégett a Sportszarnok. Új helyszínt kellett keresni: az Erkel Színházba viszont kevesebben férnek el. Le kellett farni a több mint 2600 jelentkezőből. A népdalkörök belementek, hogy kevesebb szereplőt hoznak. Így érkezett végül 2071 résztvevő az ünnepi hangversenyre. Am egyéb nehézségek is adódtak. A határon túliak meghívására nem sikerült pénzt szerezni. Tíz együttes még így is vállalta, hogy saját költségén utazik Budapestre.

A találkozó megnyitásként a Rózsák terén négy egyház – katolikus, református, evangélikus és görög-katolikus – papjai tartottak ökumenikus istentiszteletet. Kétezer ember énekelte itt együtt a Himnuszt, a Szózatot és a templomi énekeket. Majd a Közép-európai Művésztalálkozó „Együtt a Kárpát-medencében” című kiállítását nyitották meg a színház aulájában, Kerékgyártó István rendezésében.

A hangversenyen aztán régióként énekeltek együtt a népdalkörök. Repertoárjukat táborokban, s a fellépés előtti próbákon csiszolták össze. A dunántúli, alföldi, felföldi és erdélyi és moldvai népdalcsoportokat több százan énekeltek.

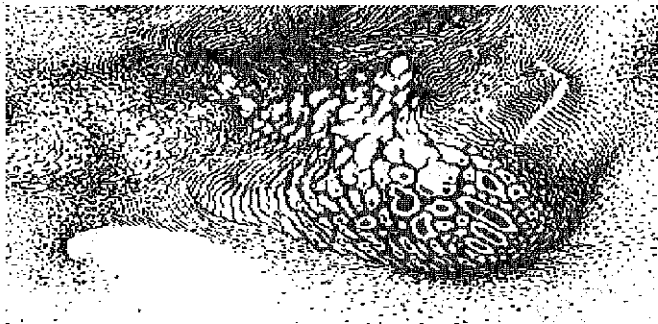
– Fantasztikus élményekkel, megerősödött magyarság-érzéssel tértek haza innen a szereplők – Kóka Rozália meséli, hogy még több napig csörgött a telefon, érkeztek a köszönő hívások. További tervekről kérdezek.

– Most szeretnék egy kicsit pihenni – mondja az énekesnő. – A hangverseny költségeit is meg kell térítenünk, és késnek a beígért pályázati pénzek.

Lesz folytatása is a népdalkörök és citera-együttesek találkozójának, de a közeljövőben csak regionális szinten. Ősszel Fótton, Kecskeméten és Nyíregyházán lépnek fel a tájegység legjobb előadói. Lehet, hogy ezek a helyi találkozók még a budapestinél is több résztvevőt fogadnak majd, de a helyi népdalkincs bővebb bemutatására lesz lehetőség.

A Vass Lajos Népzenei Szövetség segítségével újra mozgalommá válik a népdaléneklés, a népi előadó-művészet Magyarországon.

Sághy Erna

„FRISS ÉS ELEVEN FOLYÓNK A NÉP”

A CSEMADOK XIX. Országos Közgyűlése

Mintegy háromszáz a szlovákiai magyar kultúra iránt elkötelezett szakember és politikus gyűlt össze Dunaszerdahelyen március 11-én, hogy lezárjon egy korszakot és megnyisson egy újat a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség életében.

Pázmány Péter, Dunaszerdahely polgármestere megnyitó szavaiban elsősorban a jelenről és a jövőről beszélt. Kijelentette: más a helyzet, mint a három esztendővel ezelőtti közgyűlés idején volt. A magyar Koalíció most a kormánypartok között van. A politikusokat lekötik az országos ügyek, s kevesebb idejük van arra, hogy az oktatással, a kultúrával foglalkozzanak. Új hatalom jelent meg: a pénz. Mindez új szemléletet kíván meg a szlovákiai magyar kulturális szakemberektől, politikusoktól, szervezetektől, intézményektől. A feladat nem kisebb, mint három évvel ezelőtti. Fontos, hogy *mindenki a maga területén tegye a dolgát.*

Kolár Péter, a CSEMADOK elnöke az elmúlt időszak munkáját bemutató beszámolóját a három évvel ezelőtti vállalt küldetés legfontosabb eredményével kezdte: minden nehézség ellenére; a mečiari, a kisebbségeket elnyomó politika ellenére *él a CSEMADOK, és minden remény megvan arra is, hogy tovább fejlődjék.*

Hit, hagyomány, kultúra, iskola – ez jellemzi a CSEMADOK működését.

A magyar Millennium évében, a kisebbségben élő magyarság számára erőt ad Szent István királyunk költői kérdése: „Van-e a hitnek anyanyelve?” Szabad-e megkérdőjelezni annak az embernek a törekvéseit, aki *nem a többségi nemzet nyelvén vallja a hitet, végzi a dolgát?* Számunkra világos a válasz. Nem

szabad. Az anyanyelv megtartásáért folytatott harc így nemese-
dik az erkölcs parancsává.

A CSEMADOK *alulról szerveződik, megtartó ereje a tagság.* A helyi szervezetek aktívak. Leginkább az iskolákkal működnek együtt, fő célcsoportjuk az ifjúság. Szlovákiában ma a CSEMADOK az egyetlen szervezet, amelyik *lehetőséget ad a magyar kultúra ápolására.* A munkát nehezíti, hogy rosszak a művelődési házak. A tevékenység könnyebb nyugaton, nehezebb az ország közepén, igen nehéz keleten, s főleg északon.

A CSEMADOK az elmúlt évek során vezetője volt annak a mozgalomnak, amely sikra szállt a *kémyelvi bizonyítványokért és a kisebbségi nyelvhasználatért.* S a példa mutatja: nem eredmény nélkül.

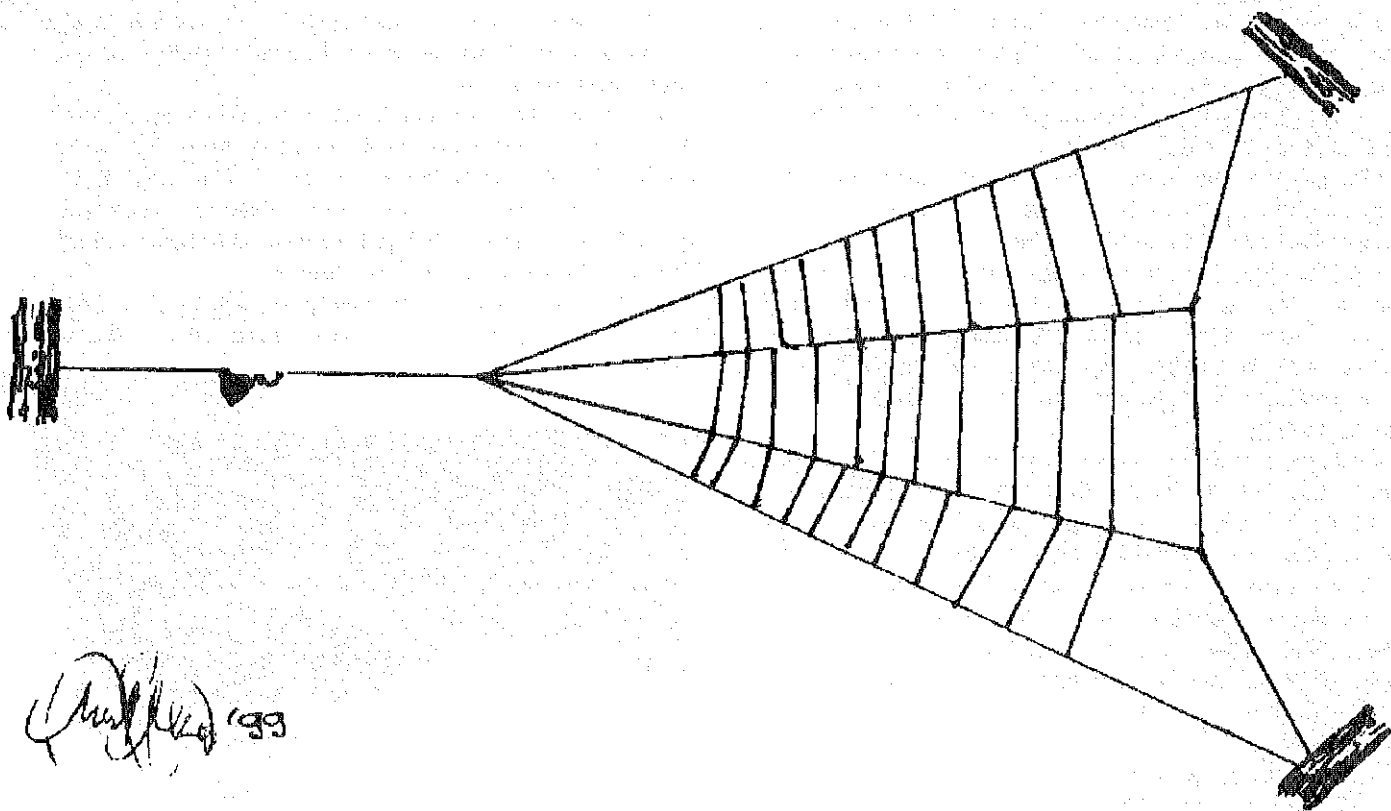
A szervezet él, és önállóbban dolgozik, mint valaha. Jönnek a fiatalok. „Friss és eleven folyónk a nép!”

A tanácskozás során felszólt Bugár Béla a Szlovák Parlament alelnöke, Csáky Pál a szlovák Kormány alelnöke, szlovákiai, más ország-béli és magyarországi vendégek. Hozzászólásaikban méltatták a CSEMADOK eddigi munkáját, és figyelmeztettek a megváltozott világ által teremtett *új helyzetre és az új feladatokra.*

A Közgyűlés ezután tisztségviselőit választotta meg. A CSEMADOK elnökévé Kvarda Józsefet választották, a három alelnök Balajti Lajos, Köteles László és Miklósi Péter lett.

A Magyar Művelődési Intézet munkatársai és a SZÍN szerkesztőbizottsága ezúton kíván jó munkát és sok sikert a Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség minden aktivistájának és munkatársának.

Romhányi András

AZOK A CSODÁLATOS MADARAK

Eddig azt hittem, hogy vonzódásom az állatok világához szülői örökség (apám biológus volt); mindenesetre tény, hogy életem különösen nehéz szakaszaiban csak az állatokról szóló könyvek tudtak megvigasztalni (Lutra, Kele, Bogács, Csutora, Niki, Lassie, Flush és a többiek). Most viszont egy felmérésből megtudtam, nem vagyok egyedül: a természetfilmeket bemutató Spektrum tévé tetszési indexe meghaladja a 80 százalékot, s a nézők ennek a csatornának adták a legmagasabb osztályzatot (4,2). A házunkban működő kábeltelevíziós társaság csatornáin természetesen nem fogható a Spektrum, viszont a „királyi” televízióban sohasem mulasztom el Attenborough filmjeit (jószerivel ez az egyetlen műsor, amit még nézek).

Megkedveltem Attenborough-t, nemcsak filmjeit, könyveit is, s bár még semmit sem tudtam róla, azt gondoltam, így csak egy angol úr írhat az állatokról. Most megnéztem a *Ki kicsoda*-ban, valóban, Sir David Frederick Attenborough 1926. május 8-án Londonban született. Miután elvégezte a Cambridge-i Clare College-ot, a BBC televízióhoz került gyakornoknak. Később állatfilmeket forgatott, természettudományos szak-könyveket írt, egy sor díjat, kitüntetést kapott. 1991-ben elkészítette *Az élet erőpróba*it, majd könyvet írt a madarakról, amelyet a Kossuth Kiadó dicséretes gyorsasággal lefordítottatott és megjelentetett (*A madarak élete*, Kossuth, 1999).

Az angol úr, mint írja, azért szereti a madarakat, mert „élnek és mindenütt ott vannak; olyan tulajdonságokkal rendelkeznek, amelyekkel könnyű azonosulni: szemtelenek és szegénylősek, gyengédek és megátalkodottak, hűségesek – és hűtlenek egyszerre. Sokan közülük életük drámai fordulatait is közszemlére teszik... A madarak állandó összekötő kapcsolatot jelentenek számunkra azzal a természeti világgal, amely kőfalainkon kívül létezik.” A madarak könnyedén elérhetőek, ezért válhatnak gyakran természeti tanulmányaink tárgyává. Ha pl. megfigyelünk néhány verebet a kertünkben, máris ornitológiai feltételezésekbe bocsátkozhatunk társas viszonyaikat illetően. Amatőr felismeréseink is nagyon szórakoztatóak lehetnek, a valóság azonban még izgalmasabb: „amikor egy ornitológus befogott néhány szürkebegyet és meggyűrtte őket, rájött, hogy ezeknek a madaraknak a házasodási szokásaik olyan változatosak, hogy ha emberi lényekről lenne szó, az újságok címlapjára kerülnének”.

Kaland. A madarak különleges, titokzatos vidékekre csábítanak bennünket. Feltételezhetjük például, hogy mitután a dinoszauruszok – amelyek oly veszélyessé tették a földet az ősi madarak számára – kipusztultak, a levegő lakói közül néhányan, főként a nagyobb termetűek, újra visszatértek a szárazföldi élethez. Némelyikük több mint két méter magasra nőtt, akkora feje volt, mint egy lónak, a csőrén pedig óriási kampót hordott. A megtalált csontvázak tanúsága szerint ezeknek a „madaraknak” a szárnycsontjai olyan fejletlenek voltak, hogy repülni bizonyára nem tudtak. Csak futottak, de azt rendkívül gyorsan tették. A tudósok rémmadaraknak nevezték el őket.

Tény, hogy a Földön a mai napig találhatunk olyan óriásmadarakat, amelyek nem tudnak repülni. Ilyen a strucc Afrikában, a nandu Dél-Amerikában, az emu és a kazuár Ausztráliában és Új-Guineában. Lehet, hogy ezek is, miként az ún. rém-madarak a dinoszauruszok kipusztulása után léptek színre, s amikor az egykori osztatlan „szuperkontinens” darabokra szakadt, az óriásmadarak együtt utaztak a kontinensekkel, s az

azóta eltelt több millió év során fejlődtek ki azokká a különálló fajokká, amelyeket ma ismerünk. Mindenesetre a madarak történetük során többször is felhagytak a repüléssel. Főként, ha nem volt szükségük rá. A Csendes-óceánon található Galápagos-szigeteken például, amelyek körülbelül ötmillió éve vulkáni tevékenység következtében emelkedtek ki az óceánból, a kormoránok egyszerűen leszoktak a repülésről. A szárazföldön ugyanis semmiféle ellenségtől nem kellett tartaniuk, hiszen egyetlen emlősnek sem sikerült eljutnia a szigetekre. Ahogy az egyik nem repülő generáció követte a másikat, a szárnyak fokozatosan elsatnyultak. A könyvben az egyik képen láthatjuk, amint a madár a sikeres halászat után széttárja szárnyait, milyen szegényes, már-már komikus a tollazata.

Felszállófa, púder és úszószemüveg. A madarak élete egyébként sem nélkülözi a komikumot. Egy másik kép egy fényesre koptatott gesztenyefát ábrázol, amelyet a bonin-szigeti vészmadarak felszállófának használnak. Ennek a madárnak a lába ugyanis a test leghátsó részén helyezkedik el, ami a vízben igen előnyös, hiszen gondoljunk csak arra, hogy a vízijárművek kormánylapátját is mindig a jármű végébe építik, ám gyalogláshoz nem éppen a legkedvezőbb. A vészmadarak, mint láthatjuk, meglehetősen idétlenül csoszognak a földön. Éppen ezért használják a felszállófát: minden este eltotyognak a nevezetes fához, ott türelmesen kivárik a sorukat; szorosan egymás nyomában araszolnak, kurta lábukkal és összezárt szárnyukkal tolják magukat előre. A fa üreges, s a vészmadarak szerencsétlenségére körülbelül három méter magasban egy nagy lyuk van, amelybe jó néhányan belepotyognak, a fa belsejében visszahúzódnak a földre, s ilyenkor újra a sor végére kell állniuk... Mikor végre a fa tetejére érnek, körülnéznek, s a lombok között megpillantják a holdfényes tengert. „Most aztán széttárják hosszú, keskeny szárnyukat, előrehajolnak és belevetik magukat a levegőbe. Az ügyetlen, lassú famászókból egy szempillantás alatt kitérő légtornászok lesznek, és elvitorláznak a sötét éjszakába a tenger felé, hogy kihalásszák maguknak a napi betevőt.”

Az albatrosznak – aki egyébként az egyik legkiválóbb, legképzettebb repülő, pontosan ismeri a szelek járását, ezt kihasználva akár több ezer kilométert is bejár élelemszerző körútjain, de nem okoz neki nehézséget az sem, hogy körbenavigálja az Antarktiszot –, mivel elég nagytestű madár, erős légörvény kell a szárnyai felett, ha a levegőbe akar emelkedni. Ehhez viszont még a földön jól fel kell gyorsulnia, éppen úgy, mint egy repülőgépnak. Az albatroszok meg is építették a maguk széles kifutópályáit, amelyek az uralkodó szélirányhoz vannak tájolva, és általában egyenesen átszelik az albatroszkolóniát, úgy, hogy a fészkek szorosan egymás mellett helyezkednek el, a pálya mindkét oldalán.

A repülés a madarak számára is „veszélyes üzem”, ezért a repülés eszközei, főként a különböző rendeltetésű tollak állandóan gondozást, ellenőrzést igényelnek. A szárnyakat tisztítani, fürdetni, fésülni, faggyúzni kell. Sőt, a gémekek és a papagájok saját gyártmányú púdert is használnak. Ez a különleges anyag a tollak kirojtosodó végéből származik, innen kell szétszórni az egész tollazatra. Minden valószínűség szerint ez az eljárás is fokozza a szárnyak vízhatlanságát. Miután a madarak befejezték a fürdést és a púderozást, a széttárt és gondosan átvizsgált tollak visszakerülnek a megfelelő helyükre.

Néhányuk nemcsak a levegőben, de a vízben is otthon érzi

magát. A türkizkék jégmadár például főként patakok felett üldögél, s ahogy meglát egy halat, máris akcióba lendül. Előbb felfelé repül, hogy elég helye legyen a fejesugráshoz, majd szárnyait szorosan a teste mellé zárva belezuhan a vízbe. Akár másfél méterrel a tükör alatt is meg tudja ragadni áldozatát, aztán erőteljes szárnycsapásokkal szinte kilő a vízből és szákmányával visszarepül kedvenc ágára. Csak itt öli meg az áldozatát, legtöbbször úgy, hogy hozzácsapkodja a fejét a fa törzséhez. De a vízirigó is, miként a neve mutatja, otthonosan mozog a vízben. Gyors folyású folyók, patakok mentén él. Amikor megéhezik, egyszerűen belemaszírozik a vízbe, és a sodrással dacolva végigyalogol a patakmederben. Csőrével egymás után fölforgatja a kisebb köveket, a nagyobbaknak pedig alakotor. Ha úsznia kell, ebben rövid, lekerekített végű szárnyai segítik. Általában minden porcikája alkalmazkodott a vízi élethez. Még „úszószemüveget” is használ. Ez egy áttetsző hártya, amelyet a vízben a szeme elé tud vonni.

Navigare necesse est. A levegő vándorai gyakran több tízezer kilométeres utat tesznek meg, átszelnek földrészeket, óceánokat, és – soha nem rajtuk múlik, ha nem érkeznek pontosan célba. Vajon hogyan tájékozódnak a madarak? Ez a kérdés, amely oly régóta foglalkoztatja nemcsak a szakembereket, hanem a laikus csodálókat is. A tudomány mai álláspontja szerint, többféle navigációs eszközt is igénybe vesznek. Tájékozódásuk alapját az adja, hogy pontosan érzékelik a Föld mágneses terét. Ezt bizonyítja az a kísérlet, amelyben egy csoport madarat felszereltek vékony vaspálcákkal. Egyesekre olyan pálcát tettek, amelyeket előzőleg úgy magnetizáltak, hogy megzavarja a Föld mágnesességét. Ezek a madarak eltévedtek. Másokra egyszerű vaspálcát szereltek, ők tökéletes biztonsággal megtalálták az utat. Néhány madár agyában mikroszkopikus magnetitzemcséket (mágneses tulajdonságú vasoxidot) találtak, amelyekről a tudósok feltételezik, hogy része a madarak bonyolult tájolóberendezésének. De a különböző tereptárgyak, földrajzi alakzatok is segítik a tájékozódásukat. A „madárutak” általában nagy folyók, tavak, hegygerincek vonalát követik. Bizonyos madarak, mint például a ludak, gólyák, darvak, családi kötelékben repülnek, s egyértelműen a szüleiktől tanulják meg a hagyományos útvonalakat. Másokat viszont, ilyenek az európai kakukkok, árván hagyják a szüleik, és mégis eltalálnak az afrikai szavannákra. Ők valószínűleg genetikusan öröklik tájékozódó képességüket. Mindenesetre a madarak csodálatunkat (titkos irigységünket?) éppen tökéletes navigációs képességükkel és kontinenseken átívelő, kalandos vándorútjaikkal vívták ki. Egy sarlósfecske például, aki kb. tizennyolc évig él, élete során legalább hat és fél millió kilométert repül...

Kommunikáció. Ne is tagadjuk, az állatvilág csodálata mögött mindig rejtőzik bizonyos – saját társadalmunkkal szembeni – elégedetlenség. Ebből a szempontból (is) tanulságos a madarak társas kapcsolatainak vizsgálata. Attenborough azt állítja, hogy „kevés állat képes olyan beszédesen használni a hangját, mint a madarak”. Mindez persze elsősorban nem hangképzéstechnikai, sokkal inkább kommunikációs kérdés. A madarak részint hang-, részint vizuális jeleket használnak arra, hogy társaikkal (idegen fajtársaikkal, más fajhoz tartozó madarakkal, sőt teljesen más állatokkal, így az emberrel is) kommunikáljanak. „Csatakiáltást hallatnak, figyelmeztető jelzést küldenek, hívogatnak, háborút üzennek, de még az is előfordul, hogy hazudoznak”. Már a tollak színe is sok mindent elárul. A hirtelen felvillantott tollszín azt jelentheti: „Állj! Nem látod, milyen veszélyes vagyok.” De az alkalomhoz illő, helyesen megválasztott ruházat sugallhatja ennek pont az ellenkezőjét is: „Nem

vagyok itt! Amit látsz, az nem én vagyok.” Az amerikai trópusokon élő álmosmadár kedvenc tartózkodási helye például egy kiszáradt facsonk. Ehhez alkalmazkodik tollazatának – a száraz fakéreghez egészen hasonlós – színe is. Ha közelebb lopakodunk – ez a filmen különösen jól mutat: Attenborough ravaszdí tekintettel közelebb lopakodik – a madár úgy helyezkedik el, hogy még tökéletesebben alakítsa mimikrijét. Nagyon lassan leengedi a farkát és hozzászorítja a fához, úgy, hogy szinte egyggyé válik vele. Óvatosan felemeli a fejét, csőre függőlegesen felfelé mutat, majd lecsukja a szemét is. „Mindenki láthatja: fává változtam!”

Az életmentő hazudozás egyik legmeghatóbb esete, amikor a szülő megpróbálja elhíttetni a fészek felé közeledő rablóval, hogy ő finomabb falat, mint a fészekaljnyi tojás vagy fióka. Az Alföld szikes tavain honos lilefélék különösen tehetséges előadóművészek. Egyszer, évekkel ezelőtt én is láttam hasonló „előadást” a Kondor-tó mellett. Arra lettem figyelmes, hogy egy finom szabású, törekeny madárka vonszolja magát előttem. Panaszosan kiáltozik, mindkét szárnya leeresztve, szomorú barázdát húz a homokban. Akkor még nem tudtam, hogy csak előadásról van szó. Meg akartam fogni, hogy segítsek rajta. De aztán, mintha mi sem történt volna, hirtelen fölreppent. Akkor már elég távol lehettünk a fészektől...

A védekező hangadás néha az örületbe kergetheti a ragadozót. Magam is tapasztaltam már hasonló esetet Apajpusztán, amikor egy megtermett héja megtámadott egy csapat szürkevarjút. A varjak olyan éktelen rikácsolásba fogtak, hogy a ragadozó pillanatok alatt elmenekült. Valószínűleg a héja is csak a zord téli időben vetemedhetett arra a rossz gondolatra, hogy megtámadja ezeket a nagyfőjű madarakat. De az a – feltehetően idegen – macska sem járt jobban, amelyik az udvarunkban egy feketerigót akart becserkészni. (A házban lakó, szépszámú ismerős macska soha sem tett volna ilyen meggondolatlanlanságot.) Először a poroló felső rúdján ülő éber rigók (mert őrszemek azért mindig vannak) kezdtek éktelen ricsajba, aztán gyorsan összegyűlt az udvarunkban tartózkodó valamennyi példány, és azt kiáltotta: „Nicsak a pofátlan macskája, hát ez hallatlan.” Mire a macska gyorsan elmenekült, olyan arckifejezéssel, amelyet – az emberi jog nyelvén – az ártatlanság vélelmének durva megsértéseként aposztrofálhatnánk. A védekező madarak gyakran a tettelegességtől sem riadnak vissza. Attenborough megemlíti, hogy a fenyőrigók, akár egy vadászgép, rá is repülnek a fészektőlvaj szarkára, s ürülékbombákat lödöznek rá, oly sikeresen, hogy a szarka hamarosan úgy néz ki, mintha bemeszelték volna.

A madárdal az öröm, a gyönyör megnyilvánulása is lehet. A film egyik emlékezetes pillanata, amikor egy kora hajnali órán minden madár egyszerre énekel. De miért éppen hajnalban vagy alkonyatkor zengik az örömdát? Miért e solaris meghatározottság? Ez a madarakkal kapcsolatos mitológiai titkok egyike. Mindenesetre a közös hangadás élménye a párkapcsolatba is beépülhet. Vannak olyan egyedek, amelyek hosszú éveken át élnek együtt társukkal, s ez alatt közös hajnali duettek alakítottak ki. A produkciók nemcsak a nap felkeltését szolgálják, hanem megszilárdítják a párkapcsolatot is.

Társkeresés, udvarlás, szex. Minden megható állattörténet antropomorfizál: valószínűleg azt keressük az állatok viselkedésében, amilyenek mi szeretnénk lenni, vagy még inkább, amilyenek a másikat szeretnénk látni. A párkeresés (vagy mondhatjuk így is: a párosodás) végső célja saját tulajdonságaink átöröklése. A hímek az udvarlás során azt bizonygatják, hogy ők milyen jó formában vannak, a tojók pedig igyekeznek

a sok ajánlat közül a valóban legalkalmasabbat kiválasztani. A hím bemutathatja ellenállhatatlan táncát (darvak), megmutathatja az alkalomhoz illő, csodálatos tollazatát (pávák), de énekelhet is: ilyenkor a dal jelzi a „kakas” társadalmi helyzetét. Az énekléshez ugyanis sok energia kell. Ha egy hím megengedheti magának, hogy ideje jelentős részét énekléssel töltsse, akkor vagy nagyon jól táplált, vagy egy élelemben különösen gazdag terület egyedüli birtokosa (esetleg mindkettő).

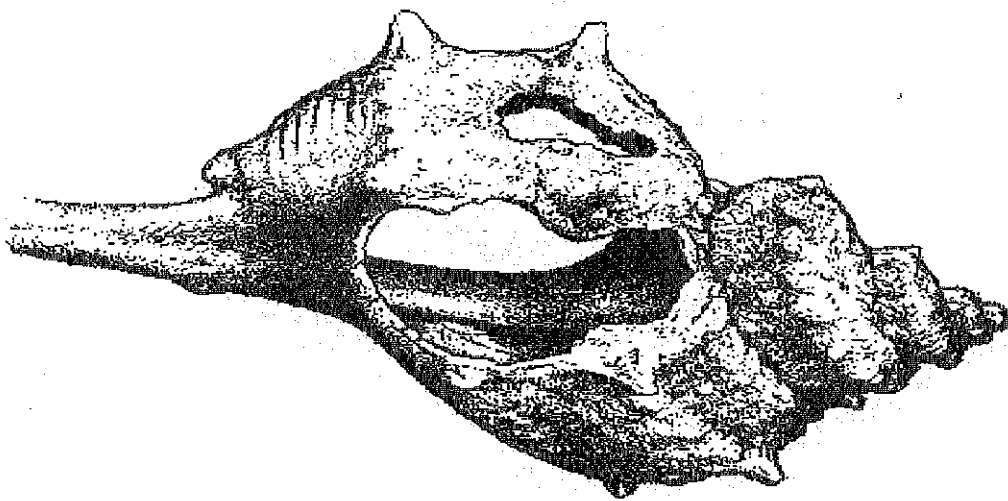
„A bonyolult udvarlás, legyen az monogám vagy poligám természetű, csak az előjátéka a kulcsfontosságú párzásnak. Ahhoz képest, hogy milyen fontos esemény, rendkívül rövid idő alatt lezajlik. Sok ember, ha először látja, nem is nagyon hiszi el, hogy csakugyan megtörtént. A hím sietősen és ügyetlenül felkapaszkodik a tojó hátára, aki az egyik oldalra húzza a farkát, a hím meg a másikkra, a két genitáliát egymáshoz szorítják néhány másodpercre, majd a hím lebukdácsol, és már túl is vannak a dolgon.” A sperma átadása azonban még nem jelenti azt, hogy az először párosodó hím lesz az apa. A tojó – természetesen kizárólag a biztonság kedvéért – gyakran újabb hím után néz. Ezért a hímek – párosodás után – éberren őrködnek.

Attenborough említ egy régi angol mondást, mely szerint tavasszal az ember sohasem lát szarkát magában. A hím szarka ugyanis párzás után szorosan a tojó mellett marad. Ha netán mégis megjelenik a „harmadik”, akkor a „férj” mindent megtesz, hogy elkeresse.

Néha a szükség törvényt bont. Ha a szürkebegy-család élelemben szegény környéken él, különös, „hármasként” alakulhat ki. A domináns hím elfogadja egy másik, fiatalabb madár segítségét, főként az élelemszerzésben. Ilyenkor az idősebb, a tapasztaltabb hím marad a tojó nyilvánvaló társa: ő fitogtatja erejét, énekel a territórium határán, és gyakran párosodik a nyílt színen a tojójával. A fiatal a háttérbe húzódik, de segítségével a fiókanevelés nehéz időszakában nélkülözhetetlen. Ezért az idősebb hím is eltűri jelenlétét, a tojó pedig a maga módján hálálja meg szolgálatait. Ha a „férj” eltűnik egy kis időre, a tojó és az ifjú hím a bokrok közé bújva csendben párosodik. A szürkebegyek szerelmi élete egyébként is roppant tanulságos. Attenborough leírja, hogy a hím gyakran azzal kezdi az udvarlást,

hogy a tojó mellé ül egy ágra, s énekel neki. Ha a tojónak tetszik a dal, akkor a hím felé fordítja hátsófelét, felemeli a farkát, s megmutatja kloakáját, amely olyan, mint egy rózsaszín gyöngyszem. A hím belecsíp, mire a tojó kloakája elkezd lüktetni, és esetenként egy kis fehér cseppet izzad ki magából. A hím gondosan vizsgálódik: ez sperma, amely egy korábbi párzásból származik. Csak ha már a földre hullott a vetélytárs magja, akkor hágja meg maga is a tojót.

Karl-Edvard. Sok érdekes részletet lehetne még idézni a madarak fészekrakási szokásairól, a fészek védelméről, a kakukok agyafúrt trükkjeiről, a lúdfélék praktikus „gyermekőrző óvodáiról”, vagy például arról, miként, milyen didaktika szerint tanítják a levegő királyai, a vándorsólymok a fiókákat a repülés művészetére. Számomra mégis azok a legemlékezetesebb történetek, amelyek azt mutatják be, hogyan alkalmazkodnak a madarak a legkülönbözőbb, legmostohább éghajlati viszonyokhoz, hogyan hódították meg Afrika legszárazabb vidékei, a jéghideg Antarktisz és Grönland után a világvárosok természetbarátnak éppen nem nevezhető tereit is. Egy Karl-Edvardnak elnevezett, a stockholmi állatkertben nevelkedett, de aztán szabadon bocsátott uhu például önként választotta a városi életet. Mikor szabadon engedték, a testére szereltek egy kis rádió adó-vevő berendezést, hogy nyomon követhessék mozgását. Megfigyelték, hogy a város környékén találkozott egy vad tojójával, de ahelyett hogy ő követte volna választottját ki a szabadba, a tojó követte őt a városba. Párba álltak, s a központi pályaudvar tetején párosodtak. Fészük egy használaton kívüli hőerőmű ablaktalan romjai közé építették. „Karl-Edvard patkányokkal etette a kicsinyeket. A patkányokat egy közeli sportpályánál fogta. Ezen kívül rendszeresen meglátogatta szüleit az állatkertben. Leült a ketrecük elé és csevegett velük. Karl-Edvardnak a városi állatorvosi szolgálat is a javára vált, mivel egyszer, amikor a tüdőgyulladás nagyon legyengítette (a ragadozómadarak egyébként hajlamosak a tüdőgyulladásra), befogták és sikeresen kigyógyították egy penicillinkúrával. Végül levedlette azt a farktollát, amelyre eredetileg az adó-vevőt erősítették, és a svéd lovassági kaszárnya tetején hagyta. Onnantól kezdve már nem lehetett belelátni a magánéletébe.”

PÓKFAJOK A HAZAI TERMÉSZETVÉDELEM TÜKRÉBEN

A pókászat (arachnológia) Magyarországon az igen kevésbé kutatott területek közé tartozik, néhány nagy tudósunkon kívül (mint pl. Herman Ottó, vagy az *Aranea Hungarie* szerzői, Chyzer Kornél és Kulczynski László, vagy napjainkból Loksá Imre) nemigen foglalkozott senki behatóbban ezzel a témával, csupán pár hivatásos (részben a Természettudományi Múzeum alkalmazásában) és amatőr gyűjtő. Ha azt vesszük figyelembe, hogy hazánkban közel 1000 pókfaj él, elég meglepő, hogy csupán egyetlen védettet találunk köztük. Eppen ezért e cikkben megkíséreltem bemutatni az eddig méltatlanul mellőzött és ritka, vagy más szempontból figyelmet és oltalmat érdemlő hazai pókfajokat, felkelteni az érdeklődést irántuk, kitüntetett módon kezelve a *fülöpházi szikes tavak és buckavidék* pókfaunáját, melyet behatóbban vizsgálók immár öt éve. A pókászat a hazai természetvédelem egyik még igazából közelebbről fel nem térképezett területe, így ez az érintett fajokra nézve a teljesség igénye nélkül készült cikk elsősorban iránymutatásként kellene hogy szolgáljon a további teendők tekintetében. A természetet csak úgy lehet hatékonyan védeni, ha az átfogóan kiterjed az egész ökoszisztémára, ez pedig nehezen képzelhető el egész rendszertani rendek védettség alóli kihagyásával.

Elsőként két pókfajt érdemes megemlíteni, a szongáriai cselőpókot (*Lycosa singoriensis*) és a pokoli cselőpókot (*Lycosa vultuosa*). Az előbbi hazánk eddig egyetlen védett pókfaja, egyben a legnagyobb méretű is. A kifejlett példányok a négy cm-t is elérhetik, kiterjesztett lábakkal pedig 10 cm is lehet az átmérőjük. Méltán nevezi Kolosváry Gábor 1931-ben a Természet című folyóiratban a „mi madárpókunknak”.

E keleti jellegű faj elterjedési területén belül élőhelyei elsősorban a füves puszták, a félsivatagos vidékek, a fátlan, nyílt térségek. Így érthető, hogy miért az Alföld jellegzetes állara. Leginkább a szikes gyepeket és a homokpusztákat kedveli, ebből fakadóan – mivel Fülöpháza és környéke főképpen e kétféle élettérnek ad helyt – nagy számban található a vizsgált területen. Mivel a gyér növényzetű és a csupasz talajfelszín kedvez a megtelepedésének, olyan helyeken is megjelenik, ahol első pillantásra az intenzívebb hasznosítás (pl. legeltetés, taposás stb.) miatt nem számítanánk rá, pl. sportpályán vagy iskolaudvaron. Ez részben azért lehetséges, mert ugyan a farkaspókok (melyek családjába a cselőpókok is tartoznak) éjszaka és nappal is mutatnak aktivitást, e faj alkonyatkor merészkedik csak elő vadászni (a farkaspókokra jellemző módon nem szőnek fogóhálót, hanem gyors futással, ugrásokkal és lesből támadással ejtik el zsákmányukat). Ekképpen szinte zavartalanul élnek az egyedek, emberi részről nemigen fenyegeti a populációkat közvetlen veszély. Így feladat elsősorban az lehet, hogy a köztudatba jobban bekerüljön a szongáriai cselőpók, mint védett állat, az élőhelyekre történő odafigyelés érdekében.

Némiképpen más a helyzet a pokoli cselőpókkal. E mind életmódjában, méretében és küllemében is az előzőhöz igen hasonló faj ugyan nem csak síkvidékeken él, mint rokona, hanem domb- és hegyvidékeken is sokhelyütt felüti tanyáját, de elterjedési területe annál jóval szűkebb, és azon belül is kevésbé gyakorinak mondható. Mindezekért és egyéb – terjedelmi megfontolásból itt nem részletezett – okok miatt e faj védetté nyilvánítása is legalább olyanira indokolt, mint a szongáriai ese-

tében. Ehhez azonban első lépésben lehetőleg minél pontosabb állományfelmérés és részletesebb, elterjedést érintő vizsgálatok szükségesek, valamint az élőhellyel kapcsolatos mélyebb összefüggésekre irányuló kutatások. Érdemes lenne a két faj életmódbeli és élőhelybeli viszonyának összehasonlító elemzését is elvégezni. Célirányos vizsgálatok eddig inkább csak a szongáriai cselőpókra vonatkozóan folytak, ismertek az 1997-ig publikált élőhelyek, valamint Szinetár Csaba és Eichardt János megfigyelései. Ismeretlen azonban a helyi állományok évenkénti látványos ingadozásának, valamint a hasonlóan gyorsan jelentkező új, megtelepedésre alkalmas területek benépesedésének, vagy a már meglévő életterek megszűnésének okai. Ez utóbbi kapcsán mindkét fajt tekintve jelentős tényező lehet élőhelyeiken a talaj felső vékony rétegeinek sérülése, melybe a pókok készítenek többnyire függőleges járataikat. Mivel az állatok szaporodása, ivadéknevelése és teelése is tárnáikhoz kötődik, a védelem biztosítása az egész évre ki kell hogy terjedjen. Ez egyrészt – a pokoli cselőpók esetében – a faj védetté nyilvánításával oldható meg, másrészt azoknak a területeknek oltalmával, ahol a legfontosabb populációk élnek. Ez ugyan Fülöpháza térségében – mivel az a Kiskunsági Nemzeti Parkhoz tartozik – részben biztosítottnak tűnik, de a park mozaikszerű felépítése és nem túl szigorú szabályai miatt, valamint az ország más, védelmet nem élvező részei szempontjából érdemes lenne a kérdést megnyugtatóbban megoldani.

A két faj alaktani elkülönítésére jó módszer a lábak színezetének megállapítása, mely a szongáriai esetében a térd fekete-ségét jelenti az alsó részen, míg ez a pokolinál sárgás.

Tudományos célú vizsgálat esetén jó módszer az állatok befogására (természetesen a határozás utáni azonnali visszaengedéssel) a *kiöntés*, mely nem tesz kárt sem a pókban, sem a tárnájában (részben a bejáratot és a csövet belül mindenütt borító szövetekbélés miatt). Nemelegyszer a kiöntés egyébként természetes úton is lezajlik, főleg amikor az időszakos szikes tavak száraz medrében egy-egy nagyobb eső vagy csapadékosabb időszak után hirtelen megáll a víz, vagy a már meglévő víz szintje emelkedik meg váratlanul, számtalan pókot készítve lakóhelyének kényyszerű elhagyására. Hosszabbtávú kutatásokat igényelne, hogy az időjárási szélsőségek (szárazság, kemény tél vagy a fent említett csapadékoság) hogyan befolyásolják az állományokat.

A pókok befogására egy másik előnyös módszer a *pohárcsapdázás*, mely azon fajok esetében lehet a leghatékosabb és a legcélravezetőbb, melyek élete a talajszinthez kötődik, de az állatok vagy rejtekhelyük jó álcázása miatt nehéz az egyedeket fellelni.

A legszorosabban a vízhez kötődő életmódú fajra, az európai elterjedésű bűvárpókra (*Argyroneta aquatica*) nézve mondhatjuk azt, hogy elég sűrű hínárvegetációt igénylő megtelepedéséhez *szemnyezetlen* álló vagy lassan folyó vizek (nagyobbrészt holtágak, halastavak) biztosítják az élőhelyet. Védelmét speciális, egyedülálló életmódjára kellene alapozni. A bűvárpók mellett kiemelendő még a szegélyes vidrapók (*Dolomedes fimbriatus*), mely előszeretettel tartózkodik vízpartok buja növényzetében, láperdőben vagy mocsarakban, nedves réteken. A farkaspókokhoz hasonlóan sebes futással (gyakran a vízfel-

színen), ugrásokkal halad, és így ejti el a zsákmányát. Nemritkán a víz alá is lebukik, mivel táplálékának jelentős hányadát nagyobb vízi rovarok, ebihalak és halivadékok teszik ki. Látható tehát, hogy nem hagyható figyelmen kívül a táplálékláncban betöltött szerepe sem. Mindamelllett, hogy igazán szép állat, „erőssége” és testhossza is kimagasló, ezt prédáinak mérete is mutatja. A nőstény vidrapókok 2,5 cm-nél is nagyobbak lehetnek.

Van még egy pókfaj, mely különösen kedveli a síkvidéki láperdőket és környezetüket, az ingoványos területeket, dús növényzetű nedves helyeket, a márványos keresztespók (*Araneus marmoreus*). Ott, ahol az életkörülmények számára megfelelnek, gyakran mondható, de a fent említett élőhelyek korántsem olyan nagy számúak és kiterjedtek, hogy ne kelljen szólni ezek fokozott védelméről. Másfelől magát a fajt is érdemes lenne ilyen irányú megfontolások tárgyává tenni, különösen azért, mert van egy változata, az *Araneus marmoreus var. pyramidatus*, mely a törzsalaknál ritkábbnak bizonyult. E mellett még három változata ismert, így színezetre a legváltozékonyabb pókfajaink közé sorolhatjuk. A fajjal kapcsolatos kutatásokat illetően a változatok előfordulásának aránya és esetleges helyhez kötöttségének vizsgálata lehet feladat, majd ezt követően annak megállapítása, milyen szinten szükséges a védelme.

A sugaras ugrópók (*Marpissa radiata*) élete is a vízzel van összefüggésben, pontosabban szorosan kötődik a nádasokhoz és környékükhöz, a magas fűvel, sással borított területekhez. A nádasok méretének megcsappanásával együtt jár az egyedszám csökkenése.

Azon pókfajok érdekében, melyek élőhely igényébe beletartozik a víz közelsége, meg kellene oldani a folyamatos vízellátást, a megfontolt szin szabályozást az érintett tavaknál (gondolom, felesleges részletezni, hogy ez mennyi más szempontból, a teljes helyi állatvilág tekintetében is előnyös lenne).

A következő négy faj szokatlan megjelenése, de méginkább a többi pókétól valamiben lényegesen különböző életmódja indokolja nevük említését a védelem érdekében. Elsőként a bársónysávós karolópókról (*Thanatus formicinus*) kell szólnunk, melynek jellegzetessége, hogy előszeretettel tartózkodik hangyabolyok közelében (mint azt latin neve is mutatja.) Kora nyáron érdemes kutatni utána nem túl zárt, túlevelűek vagy/és akác alkotta erdők talajszintjén vagy az aljnövényzet közt.

Tagjainak különös kinézete és érdekes viselkedése miatt nem kerülheti el figyelmünket a sáros kaszaspók családja. A család jelenléte egy régi megfigyelés alapján a fülöpházi területen mindenképpen biztos, csupán a pontos faji meghatározás nem történt meg. Legvalószínűbbnek látszik a sáros kaszaspók (*Anelasmacephalus cambridgei*), de számításba jöhet még a lapos kaszaspók (*Trogulus tricarinatus*) is. Rejtett életüket jellemzően nedves környezetben töltik, szívesen tartózkodnak korhadó falevelek közt, mohában, de kertekben is tanyáznak. Lomha mozgású állatok, veszély esetén hosszú ideig halottnak tettetik magukat. Részben ezért, részben pedig a testükre tapadt, az egyedeknek furcsa megjelenést biztosító földpiszok miatt nehéz rájuk akadni. A sáros kaszaspók első pillantásra könnyen összekeverhető egy ránézésre igencsak hasonló poloskafajjal, mely méretében és kinézetében is pókunkra emlékeztet.

Sötét, öreg fenyvesekben és sűrű, árnyas akácokban, de vegyesebb összetételű bokros, dús aljnövényzetű erdőkben is valószínűleg előbb-utóbb rábukkanhatunk egy furcsa pókra (*Hyptiotes paradoxus*), de találtam már kertben teljesen nyílt

helyen is egy borókabokron. Szokatlan alakú, egy kerekháló cikkelyének megfelelő hálóját változatos magasságokba készíti (de általában 1,5 m-től fölfelé szó), és vezérfonalánál fogva tartja azt, testével mintegy hidat képezve a szövömirigyveiből eredő, valamilyen szilárd ponthoz rögzített fonal és a háló közt. Ennek köszönhető jellegzetes testtartása az előre-hátra nyújtott lábakkal. A faj különlegessége abban áll, hogy az egyedeknek nincsenek méregmirigyei, a zsákmány elfogyasztása gyakran sok órát vesz igénybe, de már annak elfogása is komplikált művelet. Az egyébként a deres pókok családjába tartozó (és annak két képviselőjéből az egyik) faj rokona a család nevét adó deres pók (*Uloborus walckenaerius*), mely a térség pókfaunájának egyik legjellemzőbb eleme. Száraz gyepeken és nedvesebb réteken, nem túl zárt bokrosokban egyaránt találkozhatunk vele. Szintúgy ezen létezők karakterfaja a megnyúlt testű, könnyen felismerhető, de színezete és alakja miatt nehezen észrevehető sovány karolópók (*Tibellus oblongus*).

A továbbiakban olyan pókfajok kerülnek terítékre, melyekből csupán egy-két példányra bukkantam az alatt az öt év alatt, mióta komolyabban foglalkozok pókászattal. Elsőként a földi karolópók (*Oxyptila praticola*) említendő, mely számára a szakirodalom jellemző élőhelyeként az erdei avart jelöli meg, én mégis egy viszonylag magasan álló faágon fedeztem fel. Legvalószínűbben egyébként a nyári hónapokban lehet példányaival találkozni. A csúcsos karolópók (*Tmarus piger*) is leginkább a nyár elején, közepén megtalálható állat, bár az eddig meglelt egyetlen egyed nem éppen gyakoriságát bizonyítja. Tovább nehezíti a pókot kereső ember dolgát az állat igen jó álcázása, testformája egy ágon ülve kis bütyökhöz, göcsörthöz teszi hasonlatossá, színe pedig a kéregével azonos. Az ugrópókokkal némileg jobb a helyzet, könnyebben észrevehetőek gyors mozgásuk és élénk, tarka színezetük miatt, de ha a következő három pókfajt szeretné valaki Fülöpháza környékén megtalálni, nehéz fába vágná a fejszéjét ritkaságuk miatt. Ezek név szerint az íves ugrópók (*Evarcha arcuata*), a sarlós ugrópók (*Evarcha falcata*) és a mohos ugrópók (*Marpissa muscosa*). Utóbbit tekintve érdekes, hogy annak ellenére, hogy kedvelt tartózkodási helyei a napsütötte részek, kimagasló karók, cölöpök, vagy korhadóféltben lévő, régen kivágott fák tönkjei, az eddig fellelt két példányt a volt kékcsőrű réce-telep medencéinek partján találtam a vízparti növényzetben (árnyékos helyen). A másik két fajt erdőszéleken, rétek fűvében, lomberdők füves tisztásain ajánlott keresni. A törpepók családjának egyik szép faja, a dudva-törpepók (*Theridium bimaculatum*) is előszeretettel tartózkodik az alacsony növényzet közt, június és július hónapban a legcélszerűbb kutatni utána, bár a nőstények egészen őszig megmaradnak. A fent nevezett családnak van még egy tagja, mely viszonylagos ritkasága mellett nagyfokú színbeli változatosságról tesz tanúbizonyságot, ez pedig a vonalas törpepók (*Theridium ovatum*). A tavaszi-nyári időszakban érdemes szemügyre venni a bokrosokat, magasfüves helyeket, fiatal fák leveleit, hátha felbukkan valahol. A háromfoltos keresztespók (*Araneus triguttatus*) is kedveli a bokros erdőrészek alacsonyabb szintjeit, a területről ismert egy pár is ilyen helyen mutatkozott. A négyes keresztespók (*Araneus quadratus*) is ilyesfajta bokros domboldalokon, erdőszéleken telepszik meg, de méginkább előnyben részesíti a nyirkos, sással benőtt helyeket, dús vegetációjú területeket. Annak ellenére, hogy a fülöpházi viszonyok nem mondhatóak kedvezőtlennek a négyes keresztespókra nézve, mégis kimondottan ritkának bizonyult.

A karéjos keresztspók (*Argiope lobata*), ez az igen természetesen megnövő és szép pókfaj gyakoribb rokonával, a darázs-pókkal (*Argiope briennichi*) együtt tipikus állata a kiskunsági pusztáknak, de állománya évről évre szélsőséges ingadozásokat mutat, és akkor sem túl nagy az egyedsűrűség, amikor a legtöbb van belőlük. Tulajdonképpen hasonló a helyzete a peremesfejű karolópókéhoz (*Runcinia lateralis*), bár ennél nem az ingadozás, hanem a folyamatos alacsony létszám a feltűnő, látszólag elmentve annak, hogy a faj kimondottan a nagyobb nyílt teret, szárazabb gyepek lakója. Fontos lenne megvizsgálni, mi lehet az oka e kettő és némely korábban említett faj ilyen helyzetének.

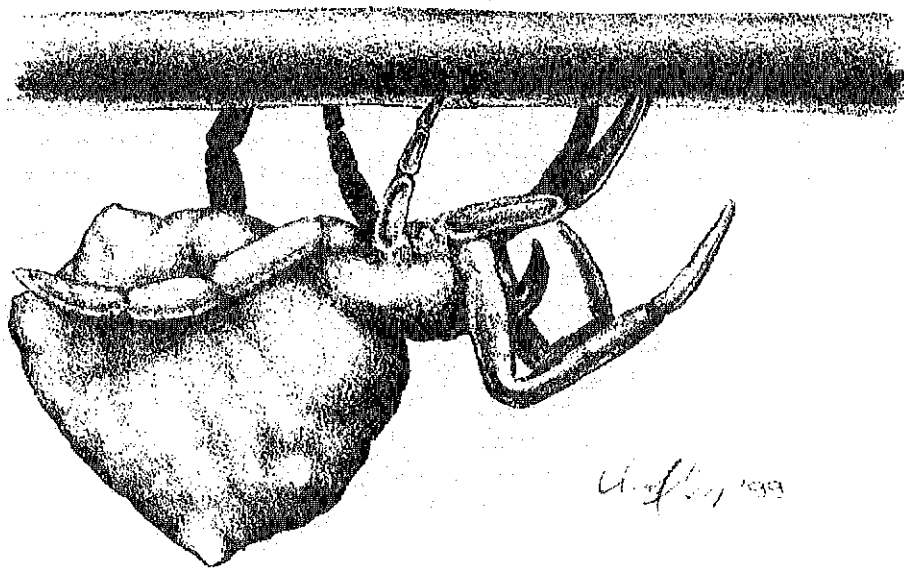
Fontos momentum a magyar névvel nem is rendelkező *Lathys humilis* előkerülése is, melyből Fülöpházán mindeddig egyetlen példányt találtam, egyébiránt pedig eddig magyarországi előfordulásáról még nem értesültem. Egy másik hasonlóan ritka faj a púpos törpcpók (*Pholcomma gibbum*). Annak ellenére, hogy elsősorban dél-európai és algériai fajként van feltüntetve a szakirodalomban, és hazánkban csak a Mecsekben és a Csókakőn lelhető fel, én megtaláltam Fülöpházán is, méghozzá nem is egy-két példányt. Nem könnyű fellelni őket, mert főleg fakorhadék közt, erdei avarban, mohákon tartózkodnak, és nagyon kicsik, de ha az embernek „rááll a szeme”, akkor egymás után veszi észre az újabb és újabb példányokat. Ősztől tavaszig előforduló fajként tartják számon, saját megfigyeléseim azonban nem bizonyultak elégségesnek ahhoz, hogy egyértelműen meg tudjam határozni, mely időszak a jellemző.

Nem szabad elfeledkeznünk hazánk két, élőhely szempontjából figyelemre méltó pókjáról, a kutyatej-karolópókról (*Synaema plorator*) és a V-jelű macskapókról (*Aehurillus vimignitus*). Előbbi már tavasz végén, nyár elején feltűnik, kizárólag a

kutyatej virágzatában találkozhatunk vele, melybe egy kis kusza szövedéket készít, és innen les prédára. A növényre szálló rovarokat eszi, és meglepő módon még a saját testméreténél jóval nagyobb méhekkel is elbánik. Azokon a réteken, ahol a kutyatej sűrűn előfordul (nemritkán tömeges), pókunk meglehetősen gyakori, de ahonnan a növény hiányzik, ez a faj igencsak ritkaságszámba megy. Tapasztalataim szerint áprilistól június végéig az adott terület pókfaunájának tipikus tagja, az év többi részében azonban már nem igazán jellemző. A V-jelű macskapók azonban tavasztól őszig fellelhető, de csak azon a kevés helyen, melyek növényzettől mentesek, ugyanis a faj számára csak a nyílt (vagy a szukcessziós folyamat kezdeti stádiumában lévő, tehát alig-alig benövényesedett) homokos vidékek a megfelelőek. Ilyenek azonban nincsenek túl nagy számban, és azok megőrzésére, fenntartására nagyobb figyelmet kellene fordítani. Végül is az érintett tájakat a Kiskunsági Nemzeti Park és egyéb védett területek elég jól lefedik – értem ezalatt elsősorban a fülöpházi és a bugaci buckavidéket –, de ezeken kívül vannak még jelentős élőhelyek, amelyeket oltalmazni kellene a faj védelmének kezdeményezésével.

A V-jelű macskapók egyébiránt remek mimikriával rendelkeznek, tehát kitűnően tudja álcázni magát, színezete teljesen olyan, mintha homokkal lenne behintve. Testének fakó, sárgásszürke tónusa és mozdulatlansága miatt bárki egy apró homokrognak nézné, ha nem árulná el magát időnkénti szaggatott ugrálásával.

Az említettek mellett fontos, de más jellegű feldolgozást igénylő fajokról nem szoltam, így a bikapókról (*Eresus cinnabarinus*), a magyar aknászpókról (*Nemesia pannonica*), valamint más ritka fajokról, melyek szintén megérdemelnék, hogy ne hagyjuk őket figyelmen kívül.

KÖNYVAJÁNLÁS

Tűzsiholó – Emlékkönyv a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére

Különleges emlékkötet jelent meg a kilencven éves folklór-, népzene és néprajzkutató, Lükő Gábor tiszteletére. A tudós az összehasonlító folklorisztika, a magyar szemiotika élő klasszikusa, akinek életműve csak részben ismert szakmai körökben is, tanulmányai jórészt kiadatlan kéziratokban maradtak.

Az emlékkötetek sorában szokatlanul gigantikus vállalkozás e mű. Az ötvenkét szerző tanulmánya kilencszáz oldalon jelent meg, igényes lenvászon kötésben, gazdag képillusztrációval. Mintha a méretekkel, s a kiadvány minőségével is jelezni kívánta volna a szerkesztő és munkatársai Lükő munkásságának tudománytörténeti jelentőségét. A szerkesztő, Pozsgai Péter történész, gazdaság- és helytörténet-kutató, a „magyar társadalomtudomány ötven éves mulasztását” kívánta ellensúlyozni az idős tudós életművét, munkásságát méltató könyv kiadásával.

Tűzsiholó. Ady verse jut eszünkbe, kész az elsődleges értelmezés: a néprajztudományban új utakat kijelölő tudós szellemi erejét fejezi ki a cím képletesen. Az életrajzot olvasgatva kiderül: az ifjú Lükő Gábor Ady-rajongása miatt különbözött össze édesapjával, s talán emiatt is menekült otthonról, tanulásba, Moldva-kutatásba. Később, amikor elmélyült a népi szimbólumok kutatásában, Ady költészetében mutatta ki a népi szimbolikából eredő elemeket. A cím további értelmezéséhez a kötet borítóján található ábra vezet. Az úgynevezett tűzsiholó motívum – onnan kapta nevét, hogy gyakran a nevezett számon bevésve található – nem más, mint világkép-szimbólum: Lükő Gábor – sok más népi motívum mellett – több rokonnép ábrázoló-művészetének elemzésével tárta fel összetett szimbolikus jelentését.

De ki is Lükő Gábor? Komáromban született 1909. november 4-én. 1925-ben költözött Budapestre a család, ahol Lükő a kiemelkedő pedagógus-filozófus, Karácsony Sándor osztályában tanult. Az ő javaslatára jelentkezett a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára, itt végzett magyar és német szakon. Választott szakjai mellett elmélyedt még a nyelvtudomány, folklór- és néprajztudomány, irodalom- és művelődéstörténet, valamint a régészet és antropológia tanulmányozásában. 1931-ben tett első romániai utazását Györffy István és Kodály Zoltán támogatta. Bekapcsolódott a neves román szociológus, Dimitrie Gusti Szociológiai Intézetének falukutató munkájába, megismerkedett a korszerű kutatás módszereivel. 1932-től több alkalommal összesen hét hónapot töltött moldvai csángó falvakban. Bartók példájára fonográfhangereken rögzítette a csángó népdalokat, fotósorozatokat készített. Át akarta hidalni a „kutató” és „adatközlő” közötti távolságot. Heteket töltött egy-egy vendéglátó családnál, együtt élt és dolgozott velük, így ismerte meg szokásaikat, gondolkodásmódjukat. 1936-ban kiadott monográfiája (*A moldvai csángók I. – A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*) máig a Moldva-kutatás egyik alapműve. Még ebben az évben doktorált, majd Karácsony Sándor társas-lélektanról szóló egyetemi előadásait hallgatta Debrecenben. A következő évtől itt vállalt állást a Déri Múzeumban, 1943-tól pedig a mestere által alapított „Társaslélektani Intézet” munkatársaként a kelet-európai népek hagyományos kultúráját tanulmányozta, közben magántanári állást kapott a debreceni egyetemen. Kutatásaiból született az 1942-ben kiadott mű, *A magyar lélek formái*, amely a magyar, török és finnugor népi szimbólumok értelmezésével az ural-áltáji népekkel való

kulturális rokonságot mutatja ki.

1950-ben a kommunista párt javaslatára nyugdíjazták Karácsony Sándort, s az általa vezetett intézetet bezárták. A tanítvány, Lükő Gábor 1958-ig a gyulai Erkel Ferenc Múzeum igazgatói állását töltötte be. 1956 decemberében a forradalom vívmányainak megőrzésére szólított fel a Gyulai Hírlapban megjelent írásában. Kiállásáért később rövid időre börtönbe zárták, majd távoznia kellett Gyuláról. Baján, a Türr István Múzeumban muzeológusként dolgozott, majd 1965-től 1970-ig, nyugdíjazásáig a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum igazgatója volt. Kutatásait, az évtizedek alatt gyűjtött anyag rendszerezését, feldolgozását nyugdíjasként is folytatta.

Művei az elmúlt ötven évben többnyire kiadatlan kéziratban maradtak, így a tudomány perifériájára kényszerített Lükő gondolatai nem fejthették ki hatásukat, nem épülhettek be a köztudatba – állítja a kötet szerkesztője.

Lükő Gábor Bartók és Kodály nyomán haladt pentatónia kutatásával. Összehasonlító tanulmányaiban a finnugor és török népek nyelvét és művészetét vizsgálta, s egy keleti formanyelv és filozófia jellegzetességeit tárta fel. 1982-ben, több éves hanyattatás után jelent meg Lükő máig utolsó kötete a *Kiskun-ság régi képfaragó és képmetsző művészete* címmel.

A szerkesztő, Pozsgai Péter moldvai tanulmányújtaira való felkészülése közben ismerkedett meg személyesen Lükő Gáborral. Az idős és az ifjú tudós között szakmai együttműködés, mester-tanítvány viszony alakult ki. Ezzel az indíttatással indult a vállalkozás, hogy Lükő Gábor munkásságát méltató, a hét évtizedes kutatómunka előtt tisztelgő kötet szülessen. Az előszóban a szerkesztő így fogalmaz: „[Lükő] tudományos életművének méltatása és szakmai értékelése a magyar tudományosság régi és nagy adósságai közé tartozik. Alapvető népzenei és faluszociológiai kutatási eredményei jelenleg nagyobb visszhangot kapnak külföldi tudományos körökben (Finnország, Kína, Románia, Egyesült Államok), mint itthon.”

Bizonyos, hogy a *Tűzsiholó* című emlékkötet felkelti az érdeklődést Lükő munkássága iránt, s talán nem csak a néprajzkutatók és történészek körében. A szerkesztőmunkának köszönhetően Lükő életművének, tudósi és pedagógusi személyiségének bemutatása mellett a könyv felöleli a kortárs folklór és etnográfia legfontosabb kutatási területeit. A tanulmányok szerzői Lükő Gábor egykori egyetemi tanítványain kívül hazai és külföldi néprajzkutatók, idősebb és fiatal tudós nemzedék tagjai. A kötet különlegessége a hátsó borító belső oldalán található CD, amely Lükő harmincas évekből származó moldvai népdalgyűjtésének válogatott darabjait tartalmazza. A hangzó anyag gondozása, filológiai elemzése Olsvai Imre munkája, aki tanulmányához ötven oldalas mellékletként kotta- és szöveglapokat közöl Lükő Gábor 1931 és 1934 között végzett romániai népdalgyűjtéséből. A könyvet lapozgatva moldvai csángók életét bemutató fotókon, hangfelvételeken, kéziratok jegyzeteken, rajzokon és a gyűjtött tárgyakról készült képeken keresztül a tudós műhelytitkait, kutatói módszereit élményszerűen ismerheti meg az olvasó. A mai és későbbi kutatók számára inspiráló hatású lehet Lükő tudósi következetessége, hatalmas nemzetközi anyagismerete és szintézis-teremtő képessége.

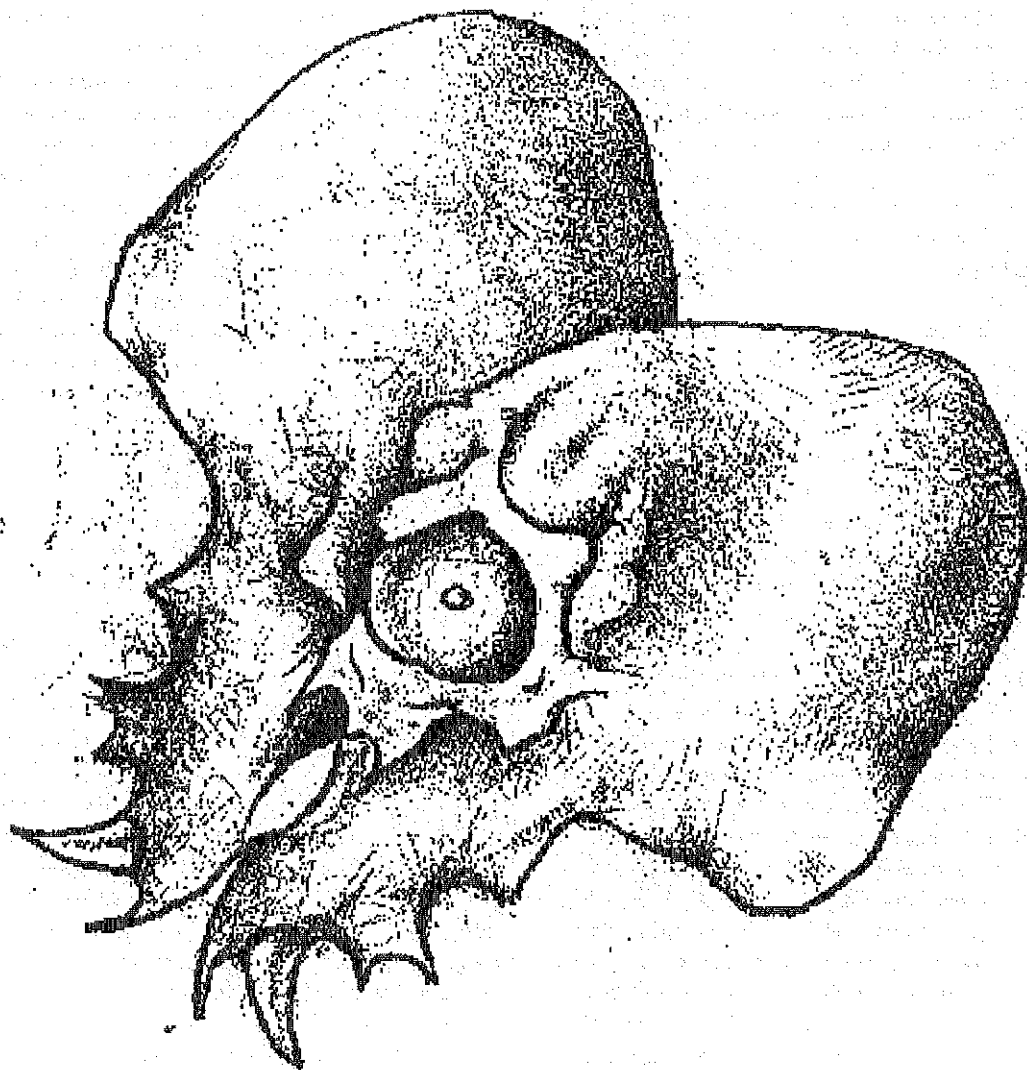
Az emlékkötettel sorozatot indított el a Táton Kiadó, amely Lükő Gábor életműkiadását tervezi az elkövetkező más-

fél évben. A nyomtatásban már napvilágot látott tanulmányokat új szöveggondozással, javított, jegyzetekkel bővített formában tervezik közre adni, de a sorozatban megjelennek eddig kéziratban elfekvő tudományos munkák is. *A magyar lélek formái* az 1987-es, az eredeti, 1942-es kiadás reprintjéhez képest javított formában jelenik meg. Többségében eddig kiadatlan, mintegy tíz írást tartalmaz majd a *Válogatott zenei tanulmányok*, amely Lükő pentaton zenei kutatásainak legfontosabb összefoglalását adja. Időszerű e tanulmányok megjelenése, mivel Finnországban éppen most készül Lükőnek a Kalevala zenei világát bemutató összefoglaló művének finn nyelvű kiadása, amelyet tudománytörténeti jelentőségűnek tartanak ottani szakmai körökben. Második, javított kiadásban jelenik meg a sorozatban *A moldvai csángók – A csángók kapcsolatai az erdélyi*

magyarsággal, amely ma már nehezen hozzáférhető könyvritkaságnak számít. Először kerülnek nyomdába *Finnugor mítoszok és magyar emlékei* címmel Lükő összehasonlító jelképelemző tanulmányai. A kötetben az elemzések mellett gazdag szöveggyűjtemény-melléklet lesz, az idézett népköltemények eredeti nyelven, egymás mellett jelennek meg. Szintén első ízben kerül az olvasók elé *A magyar művészet évezredei* című összefoglaló munka.

Az emlékkötetről és a tervezett sorozatról bővebb információt a kiadó címén lehet kérni: Táton Kiadó, Budapest, 1439., Pf. 627. Ezen a címen a kötet a bolti árhoz képest 20 százalékos kedvezménnyel megrendelhető.

Sághy Erna

AJÁNLO

Országos Széchenyi Könyvtár könyvtári ajánló 9926133 Mészáros Géza (1943) *Vidéki Bolygó*. Bp., Szerzői kiad., 1999. 159 p., III., 28 cm Kötött: 4700,-Ft ISBN 963 5509 72 3 Mészáros Géza. A festő, számítógépes grafikus és fotóművész, Mészáros Géza valamiféle összművészeti alkotást kívánt létrehozni Vidéki bolygó című munkájával. Az album alakú és igen magas technikai színvonalú műben fotók, számítógépes grafikák, festmények reprodukciói sorakoznak, természetesen a művész alkotásai, de elkeveredve reprodukciókkal, épületek, enteriőrök fényképeivel, családi fotókkal és tisztelt mesterek (*Bemáth Aurél, Barcsay Jenő, Amerigo Tot stb.*) ábrázolásaival. Az egyik oldalon egy szecessziós-édeskés-dekadens festmény részlete látható, a másikon ősi egyiptomi relief, a harmadikon mai utcarészlet vagy épp a berlini fal egy része. Ismét máshol a legújabb napfogyatkozás fotója döbrent meg, egy egyiptomi freskó és egy modern konténer falát ábrázoló kép társaságában. A látszólag teljes összevisszaságban, zsúfoltan egymásra következő képek és ábrák tömkelegében elveszne a lapozgató, ha a képeket nem kísérné minden oldalon folyamatos szöveg. Ez a szöveg ugyan nem magyarázza a látványokat, sőt önmaga is sok rejtélyt kínál, ám szöveg és kép valahol a mélyben, és előbb-utóbb a figyelmes és érzékeny olvasó-szemlélődő tudatában is egymásra talál, összesimul és üzen. Teljes világképet tár elénk az album, egy nagy művész minden titkát kinyilvánítja, de nem teoretikus rendben, hanem művészi szabadsággal, egy sajátos logika mentén. Metafizikai és prózai konkrétumok, az Isten-kérdés és a szex, a pálya fordulatainak visszaemlékező rajza és a legnagyobb művészi teljesítmények bemutatása, kontextusok felvázolása, majd összezavarása, új rendbe szervezése, majd visszavétele tarthatja izgalomba a kötet forgatóját. Úttörő művészi alkotás a Vidéki bolygó – ott a helye minden nagyobb képzőművészeti gyűjteményben. Mészáros Géza festő, grafikus, fotóművész. Ez az első ismerttetett műve.

FELHÍVÁS

Kultúra és turizmus 2000. Az idén második alkalommal 2000. november 6–8. között kerül megrendezésre a Kult-Turist Kft. szervezésében a Kultúra és Turizmus 2000 II. Nemzetközi Konferencia és Szakmai vásár. Az első alkalommal 1998-ban lezajlott rendezvény 300 fő és 44 kiállító cég részvételével a szakmai vélemények szerint is sikeresen zárult. Az idén megrendezendő konferenciára eddig több, mint 100-an jelentkeztek. A regisztrált személyek, polgármesteri hivatalok, tourinform irodák, utazási irodák, kulturális intézetek, nemzeti parkok, művelődési házak, főiskolák, egyetemek és múzeumok képviselőiként lesznek jelen. A szakmai vásáron pedig 30 magyar és külföldi cég szeretné bemutatni kulturális és turisztikai termékeit. Külföldi érdeklődők és jelentkezők is szép számmal vannak a következő országokból: Anglia, Ausztria, Bulgária, Columbia, Csehország, Finnország, Franciaország, Hollandia, Lengyelország, Mauritánia, Románia, Törökország, Szlovákia, Szlovénia, USA. A rendezvény előkészítése folyamatosan zajlik, a szervezők 300–400 fő jelenlétével számolnak az idei konferencián, valamint 50–60 kiállító részvételével a szakmai vásáron. A konferencia titkársága: Kult-Turist Kft. 1094 Budapest, Angyal u. 31. Telefon: 218-6558 Fax: 218-6560.

Jegyzék a nagy-britanniai tartózkodási lehetőségekről, külföldi vizuális művészek számára: A Visiting Arts nevű szervezet külföldi művészeknek szóló kiadványa felsorolja az angol, skót, északír kapcsolatokat, melyek segítségével a művészek munkalehetőséghez vagy tartózkodási lehetőséghez juthatnak. A kiadvány célja, hogy elősegítse a nemzetközi kulturális csere folyamatát. megszerzhető az alábbi címen: Visiting Arts e-mail: office@visitingarts.demon.co.uk

A Cselekvés Határok Nélkül (Action Without Borders) egy New York-i székhelyű non-profit szervezet, melynek fő tevékenysége, hogy fenntartja „Idealist” nevű adatbázisát, mely a világ számtalan non-profit vagy önkéntes szervezetét tartalmazza. Címe: www.idealists.org/

Az Európai Kulturális Csere (European Cultural Exchange) egy holland program, melynek célja, hogy Európa konfliktusos területein élő művészek, újságírók, gyakornokok számára lehetővé tegye, hogy alkotómunkájukat biztonságos, nyitott körülmények közt folytathassák.